

**HILJEMIN ja HUONET - Riskisanoja porsanginkveenin ja nykysuomen
välillä**

**Maisterintutkielma
Aili M. Eriksen
Suomen kieli ja kulttuuri
Kieli- ja viestinätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
2017**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Aili M. Eriksen	
Työn nimi – Title HILJEMIN ja HUONET - Riskisanoja porsanginkveenin ja nykysuomen välillä	
Oppiaine – Subject Suomen kieli ja kulttuuri	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 136 sivua + liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä työssä tarkastellaan porsanginkveenin ja suomen kielen välisiä riskisanoja. Riskisanalla tarkoitan kaikkia sanoja, jotka näyttävät samanlaisilta, mutta tarkoittavat eri asiaa. Riskisanatutkimuksestani saattaa olla hyötyä sanakirjaprojekteissa, opetuksessa ja sen kautta kielen elpymisessä. Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia riskisanoja ylipäänsä on porsanginkveenin ja suomen välillä? ja Mistä merkityserot johtuvat? Tarkastelemieni riskisanojen valinnassa käytin apuna Vappu Inkeri Pyykön sanalista <i>Sana-aitta</i>. Saadakseni selville sanojen homonyymisiä sekä polyseemisiä merkityssuhteita tein haastatteluja Porsangissa kesällä ja syksyllä 2014. Haastattelin 14:ää kveeninkielistä Lemmijoelta ja Pyssyjoelta. He olivat ikäryhmässä 53-77, ja suurin osa oli 65-75-vuotiaita. Haastatteluissa käytin puolistrukturoidun teemahaastattelun ja pitkäaikaissanastus-menetelmän yhdistelmää. Sanojen merkityksiä vertasin toisiinsa seuraavien lähteiden avulla: Suomen murteiden sanakirja, Vanha kirjasuomen sanakirja, Meänkielen iso sanakirja I-III, Nykysuomen sanakirja ja Suomen sanojen alkuperä-sanakirja.</p> <p>Riskisanaavalikoimani olennaisimmat teemat ovat ruumista ja sen toimintoja, fyysistä ja psyykkistä toimintaa ja ominaisuuksia kuvailevat sanat, rakennettua asuinympäristöä kuvaavat sanat ja aikaa ilmaisevat sanat ja muut partikkelimaiset sanat. Toistuva ilmiö kaikissa näissä kategorioissa on merkityksen muutos konkreettisesta abstraktimpaan tai päin vastoin. Suomessa on tarvittu paljon abstraktisia käsitteitä rakennettaessa suomalaista yhteiskuntaa (<i>kenttä, väylä, muoto</i>). Porsangin kveenit sen sijaan ovat tarvinneet konkreettisia sanoja, joiden avulla välittää konkreettista tietoa ympäristöstä ja työstä. Lisäksi sanojen ylä- ja alakäsite-suhteet eivät ole samoja porsanginkveenissä ja suomessa. (<i>ansa, kepposet</i>). Vanha merkitys on usein säilynyt porsanginkveenin kielessä (<i>huone, vaimo, tytär</i>), ja usein sanat ovat pysyneet neutraaleina sävyiltään (<i>ryssä, ämmä, äijä</i>). Osaksi tämä johtuu pohjoissaamen vaikutuksesta (<i>ankara, kamala, paha, nauta/nauti, seppä</i>), osaksi taas eri historiallisista ja kulttuurisista lähtökohdista (<i>vieras, ryssä</i>).</p>	
Asiasanat – Keywords kveenin kieli, Porsanki, riskisana, homonymia, polysemia, synonymia	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Mie kiitän lämpimästi kaikkii niitä ihmisiä, jotka oon auttanu minun tässä työssä. Kiitän kaikki kolme ohjaajaa: Maisa Martin, Riikka Nissi ja Marja Seilonen, ja kans minun kaikista likkhiin ystävät sekä minun vanhiimet. Kiitos Kainun institutin työntekijöille, jotka lainathiin minule konthuurin ja neuvoi minun informanttiitten löytämisessä ja kans Ruijan kieliraatile (Norsk språkråd), joka antoi minule stipendin niin, ette saatoin tehä tämän työn. Lisäksi kiitos Lene Antonsenile, joka kans lainas minule konthuurin. Kiitän vielä Bengt Pohjasen, joka antoi minule ilmaiseksi meänkielen iso sanakirjan kaikki prääntätyt osat. Kiitän kans minun ystävät Ann-Kathrin ja David, joista kans sain lainata työpaikan. Sitte mie kiitän kaikki muut ystävät, sukulaiset ja tutut, jotka jollaki tavala on auttanu. Lopuksi kiitos kaikile informanttiileki, jotka haluthiin olla myötä tässä ja tietämättä autoin minun tekehän kielen minun omaksi.

Aili M. Eriksen,

Rauttii-Jussan Aarentin poijan tytär

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEORIA	4
2.1	Tutkimuksen tausta.....	4
2.1.1	Riskisana.....	4
2.1.2	Kveenit.....	8
2.1.3	Porsanki.....	9
2.1.4	Aiempi tutkimus.....	10
2.2	Etymologia.....	13
2.3	Merkitysten muutokset	15
2.3.1	Looginen jaottelu	15
2.3.2	Psykologinen jaottelu.....	16
2.3.3	Synomyymit	19
2.3.4	Polysemia ja homonyymit.....	20
2.4	Kielikontakti ja lainoja	21
2.5	Peräpohjalaismurteet murrekartassa	25
2.6	Meänkieli	26
2.7	Porsanginkveenin yleiset piirteet.....	29
3	AINEISTO JA METODIT	32
3.1	Aineisto.....	32
3.2	Kirjalliset materiaalit	33
3.2	Kaksi haastattelutoteuttamistapaa.....	35
3.2.1	Teemahaastattelu.....	35
3.2.3	Pitkäaikaissanastus.....	36
3.3	Haastateltavien kuvaus	37
4	AINEISTON KERUU	41
4.1	Haastattelujen eneteminen	41
4.2	Käytetyt jaottelut, lyhenteet ja merkinnät.....	42
4.3	Riskisanalista.....	44
4.3.1	Ruumista ja sen toimintoja kuvaavat sanat	45
4.3.2	Ihmisryhmiä kuvaavat sanat	54

4.3.2 Fyysistä ja psyykkistä toimintaa kuvailevat sanat	65
4.3.3 Fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia kuvailevat sanat	79
4.3.4 Rakennettua asuinympäristöä kuvaavat sanat.....	90
4.3.5 Työkaluja kuvaavat sanat.....	100
4.3.6 Ruokaa kuvaavat sanat.....	101
4.3.7 Eläimiä ja luontoympäristöjä kuvaavat sanat	102
4.3.8 Aikaa ilmaisevat sanat ja muut partikkelimaiset sanat	112
4.3.9 Fraasit.....	117
5 YHTEENVETO JA POHDINTA	120
LÄHTEET	130
LIITE.....	137

1 JOHDANTO

Tässä työssä käsitellään porsanginkveenin ja nyky-suomen välisiä riskisanoja, eli sanoja, jotka samanlaisesta kirjoitusasustaan huolimatta merkitsevät eri asioita. Jokaisessa kielessä on olemassa sellaisia sanoja, jotka näyttävät samanlaisilta, mutta tarkoittavat eri asiaa. Tällaisia sanoja kutsutaan riskisanoiksi. Riskisanat voi olla esimerkiksi kahden tai useamman sukukielen välillä.

Suomessa on muun muassa tarkasteltu erityisen paljon riskisanoja viron ja suomen kielen välillä, esimerkiksi *halpa* merkitsee suomeksi, että jokin asia ”ei maksa paljon”, kun taas viroksi se tarkoittaa ”huono” (Laalo 1992: 30-48, 57). Sen sijaan on kyse homonyymeistä ja polysemiasta, kun samankaltaisuus ja erimerkityksisyys on yhden kielen sisällä. Kveenin kieltä pidettiin aiemmin yhtenä suomen kielen murteena, joka kuului peräpohjalaismurteisiin. Jos luokittelu olisi edelleen voimassa, olisi tässäkin yhteydessä termien homonymia ja polysemia käyttö perusteltua. Kveenin kieli on kuitenkin saanut itsenäisen kielen statuksen vuonna 2005, joten en ensisijaisesti käytä mainittuja termejä kveenin kieltä tarkastellessani (Maliniemi 2013).

Tarkemmin selittäen pidän riskisanaa sopivana yläkäsitteenä, sillä se kuvailee kahden kielen välistä homonyymisyyttä ja polysemiaa kuten aiemmin mainittujen viron ja suomen. Käytän myös homonymiaa ja polysemiaa alakäsitteinä, sillä pidän niiden antamaa teoreettista pohjaa relevanttina siinä valossa, että kveenin ja suomen kieli ovat keskinäisesti ymmärrettäviä; läheisiä sukukieliä samalla tasolla kuin skandinaaviset kielet ruotsi, norja ja tanska. Tästä syystä lähestyn kveenin kieltä niin kuin se olisi todella läheinen sukukieli.

Norjassa käytetään myös sanoja *kainu* ja *kainulaiset* kveenin kielestä ja kveeneistä, ja lisäksi virallisessa yhteyksissä suurin osa Tromssan yliopiston tutkijoista, Kainun institutti ja kveenin oppikirjojen kirjoittajat käyttävät näitä johdonmukaisesti omassa revitalisaatiotyössään (Söderholm 2014: 19–20). En itse käytä näitä juuri tässä työssä, koska minulla itselläni ei ole negatiivisia assosiaatioita kveeni-sanaa kohtaan ja lisäksi teen tutkielmani Jyväskylän yliopistoon, Suomeen, jossa myös sijaitsee maantieteellinen alue nimeltään Kainuu. Siksi nämä sanat ovat sen sijaan osa riskisanavalikoimastani, ja käytän niiden tilalla sanoja *kveeni* ja *kveenit* kielestä ja ryhmästä. Työn kieli on käytännöllistä syistä suomi.

Lisäksi keskityn Porsangin alueen kveenin kieleen eli porsanginkveeniin; siksi käytän tätä nimitystä, koska on tarkoitus erottaa se muista kveenimurteista, joissa merkityssuhteet saattavat olla aivan eri historiallisista syistä (ks. 2.1.3 *Porsanki* ja 2.7 *Porsangin kveenin piirteet*).

Tämän työn tarkoitus on saada vastaus siihen, millaisia riskisanoja ylipäänsä on olemassa porsanginkveenin ja nyky-suomen välillä sekä mistä ne johtuvat. Toisin sanoen analysoi porsanginkveenin ja suomen sanojen merkityksiä toisiaan eri Suomen suomen sanakirjojen avulla (ks. 2.1.4 *Aiempi tutkimus*).

Valitsin aiheeni sen takia, että niin kuin lähes kaikki nykyiset alle 30-vuotiaat kveenit olen oikeastaan norjankielinen. Siksi tavoitteeni on saada tilaisuutta työskennellä enemmän kveenin kielen kanssa samanaikaisesti kuin teen jotain hyödyllistä, esimerkiksi kveenin kielen elpymisessä. Sen jälkeen kun aloitin tämän työn on tapahtunut paljon varsinkin revitalisaation suhteen; Eira Söderholm sai julkaistetuksi *Kainun kielen grammatiikki* vuonna 2014, Agnes Eriksen sai julkaistuksi ensimmäiset oppikirjat ala-asteelle ja nyt yläasteellekin (Hansen 2017), Tromssan yliopistossa on ollut mentoriprojekti, joka on toiminut sillä periaatteella, että oppijat tietyn tason jälkeen säännöllisesti puhuivat jonkun äidinkielen (”mentorin”) kanssa (Monsen 2016). Kainun institutilla on meneillä kielipesä- sekä digitaalinen sanakirja-projekti; viimeisessä olen itsekin mukana parhaillaan (Kainun institutin tiedote kielipesäprojekteista 2017; Haavisto 2017).

Tietääkseni kukaan ei ole tutkinut niitä eroja, joita on olemassa kveenin ja suomen kielen välillä abstraktisen sanaston tasolla. Abstraktinen sanasto kielioppijalle tärkeä oppia, jos tarkoitus on itse käyttää kieltä aktiivisesti jokapäiväisissä asioissa.

Riskisana-teemana on tässä hyvin relevantti, sillä on muitakin, jotka tahtovat ”ottaa kielen takaisin”, esimerkiksi nämä ihmiset saattavat olla Tromssan yliopiston, Norjan kveeniliiton (*Norske kveners forbund*) tai Kainun institutin järjestämällä kursseilla eri paikkakunnilla Finnmarkissa ja Tromssassa. Tromssan yliopiston mentori-projektin jälkeen saattaa olla oppijoita, jotka tahtovat syventyä kveenin kieleen (Monsen 2016). Lisäksi kielipesäprojektin yhteydessä tarjotaan myös kveenin kielen alkeiskursseja lasten vanhemmille sekä lastentarhan työntekijöille (Kainun institutin tiedote kielipesäprojekteista 2017). Lisäksi työstäni voi olla paljon käytännöllistä hyötyä muun muassa Kainun institutin digitaalisen sanakirjaprojektissa (Haavisto 2017).

Osa niistä ihmisistä, joka haluaa ”ottaa kielen takaisin” on ehkä oppinut jonkin verran

suomen sanastoa joko 1990-luvun peruskoulun suomi-valinnaisaineen (Lindgren, Eskeland & Norman 2003: 171) tai oman Pohjois-Suomen-lomailun kautta. Tässä yhteydessä norjankielisenä saa usein sellaisen ristiriitaisen kuvan siitä, että se on helppoa tulla toimeen kveenin kielellä Suomessa, mutta samanaikaisesti suomen ja kveenin kielen väliset erot ovat valtavia. Tässä yhteydessä mainitaan sanoja, jotka tarkoittaa eri asioita kveeniksi ja suomeksi. Tämän takia valitsin juuri riskisana-aiheen; haluaisin perehtyä enemmän tämänkaltaisten sanojen merkityssuhteisiin ja verrata niitä toisiinsa. Lähtökohtani ei kuitenkaan ole, että kehitys jompankumpaan suuntaan olisi parempi tai huonompi.

Revitalisaatiotekijöiden ja kveenin kielen oppijoiden lisäksi tämä aihe saattaa kiinnostaa suomen kielihistorian tutkijoita, koska suomi ja porsanginkveeni ovat niin läheisiä ja samanaikaisesti heijastavat molemmat erilaisten olosuhteiden takia eri kehityksiä sanaston suhteen.

Menetelmänä käytän haastattelua. Haastattelen kveeninkielisiä henkilöitä, jotta saa selville riskisanojen merkityssuhteita. Lisäksi vertailen, niin kuin aiemmin mainitsin, porsanginkveenin ja suomen sanoja ja merkityksiä toisiinsa käyttämällä haastateluaineistoa sekä eri suomen kielen sanakirjoja. Riskisanavalikoima tein muun muassa Vappu-Inkeri Pyykön *sana-aitta* –sanalistasta.

Yksi tärkeä rahoittaja tässä työssä on Norjan kielitoimisto (Norsk språkråd), ja tämä on muuten ensimmäinen työ, joka on saanut heidän stipendinsä. Heille kirjoitan myöhemmin artikkelin norjaksi.

2 TEORIA

2.1 Tutkimuksen tausta

2.1.1 Riskisana

Riskisanalla (*false friends* englanniksi) tarkoitan *kaikkia* sanoja, jotka saattavat aiheuttaa väärinkäsitystä kveeninkielisten ja suomenkielisten välillä. En siis ole tässä ottanut kantaa siihen, mihin sanaluokkaan sana kuuluu. Valikoimassani on kaikenlaisiin sanaluokkiin kuuluvia sanoja, esimerkiksi ajan adverbeja, tervehdyksiä, fraaseja ja adjektiiveja ja lisäksi joitakin sanoja, jotka vain tietyssä taivutusmuodossa ovat riskisanoja. Riskisana-aiheen kannalta kannattaa pitää mielessä, että realiajassa tapahtuvassa keskustelussa tulee tietenkin aina olemaan muita tekijöitä kveeninkielisen ja suomenkielisen välillä, esimerkiksi millaisia taustoja näillä ihmisillä on. Kveeninkielinen, joka on ollut paljon Suomessa ja puhunut paljon suomalaisten kanssa yleensä tuntee selviä riskisanoja. Murretaustaltaan peräpohjalainen suomalainen joka osaa ainakin jonkin verran skandinaavista kieltä pärjää tietenkin paljon paremmin kuin vaikka joku joka on isosta kaupungista ja joka ei ole koskaan käynyt pohjoisessa. Toisaalta myös eteläsuomalainen saattaa oppia tuntemaan näitä varieteetteja, jos matkustaa paljon pohjoiseen ja puhuu kveeninkielisten kanssa. Tietenkin se auttaa, että porsanginkveenissä, niin kuin meänkielessä ja suomen peräpohjalaismurteissa on sekä itäsuomalaisia että länsisuomalaisia murrepiirteitä (Paunonen 1985: 269).

Käsittelen itse merkityseroja aika yleisellä tasolla, sillä periaatteessa tulee aina olemaan kiinni tilanteesta ja puhujista, minkälaiset asiat saattavat aiheuttaa väärinkäsityksiä. Toisaalta luulen, että kuitenkin on olemassa sanoja, joista *todennäköisemmin* voi syntyä väärinkäsityksiä.

Kaisa Häkkinen (2006 [1990]) selittää asian sillä tavoin, että esimerkiksi sana *kissa* herättää jokaisessa suomen kieltä osaavassa mielikuvan tietystä naukuvasta kotieläimestä, vaikka se esiintyisi irrallaan tai kokonaan ilman kontekstia. Tässä suhteessa konteksti tavallaan täsmentää sanan leksikaalista perusmerkitystä; ilmaisutavoista ainakin yksi aktualistuu todellisessa käyttötilanteessa (Häkkinen 2006 [1990]: 35-36). Argumenttini tässä on, että porsanginkveenit ja suomalaiset kuuluvat kahteen eri yhteisöön, joilla on oma rekisteri, vaikka sanat sinänsä saattavat olla samoja. Toisin sanoen sanat eivät välttämättä herätä samanlaisia reaktioita ja assosiaatioita näiden kahden yhteisön rekistereissä.

Anna-Riitta Lindgren (2003) käsittelee samaa aihetta artikkelissaan, mutta kveenin kielen muoto-opillisten ja ääntellisten piirteiden valossa. Hänen mukaan suomalaiset suhtautuvat usein kveenin kieleen automaattisesti niin kuin se olisi suomen kielen vaihtelu Suomessa, vaikka maantieteelliset, kulttuuriset sekä historialliset lähtökohdat ovat täysin erilaisia. Esimerkkinä hän mainitsee, että jos suomalainen puhuu tai kirjoittaa muretta oletetaan, että tämä on tietoinen valinta, jonka avulla saavuttaa tietynlainen tyyli tai värittää kieltä tietyllä tavalla. Sen sijaan kun kveeninkielinen puhuu kveenin kieltä, se on eri lähtökohta, sillä tämä ihminen ja koko yhteisö aina puhuvat samalla tavalla eivätkä ole vaihtaneet Suomen kirjakieltä murteeksi (Lindgren ym. 2003: 182–183.)

Häkkisen mukaan sanat kertovat käyttäjistään, heidän elinoloistaan, elinkeinoistaan, kulttuureistaan, uskonnostaan sekä kosketuksistaan muiden kielten ja kulttuurien edustajiin. Sanahistoria on siis samalla kulttuurihistoria (Häkkinen 2006 [1990]: 10–11). Oma hypoteesini noudattaa näitä periaatteita. Samaan johtopäätökseen päätyy Lindgren :

Norjan rannikon kveenien ja suomen puolen murteitten välillä lienee jo varhain ollut eroja, varsinkin kun maasto, luonto, elinkeinot ja kielikontaktiympäristö ovat olleet olennaisesti erilaisia (Lindgren ym. 2003: 185).

Tämä on kiinnostava sen kannalta, että usein puhutaan siitä, miten kveenimurteet ja suomen yleiskieli ovat kehittyneet eri suuntiin, mutta Lindgrenin näkemys haastaa tämän käsityksen. Saattaa nimittäin olla, että näin on jo ollut lähtökohtaisesti, mikä on järkevä ajatus, kun ajattelee esimerkiksi kuinka tärkeä maaston, eläinlajien sekä sää-nimitykset ilmeisesti ovat olleet, jotta ihmiset tulisivat aikaisemmin toimeen (ks Petterson 1994: 82–83).

Nirvin (1936) mukaan eri kansoilla on runsat sanavarastot niistä olioista ja esineistä, jotka jotenkin ovat tärkeitä niiden elämäpiirissä ja jota on tarve tarkkoihin ja yksinkohntaisiin ilmauksiin. Usein mainittu esimerkki tästä on, että saamelaisilla on 41 ilmausta erimuotoiselle lumelle ja paljon erikoisilmauksia, jotka kertovat poron iästä (Nirvi 1936: 28). Yleisemmällä tasolla Häkkinen kuvailee tilanteen sillä tavoin, että ihmisillä on sellainen sanasto, jota he tarvitsevat siellä missä he elävät ja asuvat:

Jokaisen kielen sanasto kuvaa omalla tavallaan sitä maailmaa, jossa ihminen elää, mutta ei kylmän objektiivisesti, vaan valikoiden sen, mistä missäkin oloissa on tarpeen puhua (Häkkinen 2000: 254).

Argumenttini on, että ihmisillä on sanoja niistä asioista, jotka on tarvittu tietyssä elinympäristössä, joten eri lähtökohdat ikään kuin tarjoavat eri merkityssuhteita. Kveenien tarpeet Pohjois-Norjassa eivät ole samoja kuin suomalaisten Suomessa, ja suomalaiset sanat

eivät välttämättä kuvaile niitä asioita, jotka ovat tärkeitä Pohjois-Norjassa.

Tähän liittyen Yvonne Backmanilla (2001) on kiinnostava huomatus pro gradussaan meänkiielestä. Hän toteaa, että ruotsalaisten lainojen esiintyminen meänkielessä on luonnollista, koska meänkielinen ei välttämättä ole oppinut suomenkielisiä vastineita ja vaikka olisi oppinut ruotsalainen ja suomalainen yhteiskunta poikkeavat toisistaan (Backman 2001: 71). Tämä voi pitää mielessä myös porsanginkveenin suhteen, sillä norjalainen ja suomalainen yhteiskunta on historiallisesti ollut vähemmän tekemisessä toistensa kanssa, muun muassa assimilaatio- ja suomalainen vaara-politiikan takia (ks Niemi & Eriksen 1981).

Ihmisillä saattaa myös olla yhteinen sanavarasto hallussa muun muassa koulutuksen ja työympäristön kautta, jotka varmasti ovat erilaisia kveeninkieliselle ja suomenkieliselle:

Myös sosiaaliset tekijät saattavat aiheuttaa merkityksen muuttumista. Valtiollisen kokonaisuuden muodostava yhteiskunta saattaa jakautua monii alaryhmiin esim. kansallisuuden, rodun ja uskonnon mukaan, ja lähes kaikissa yhteisöissä on havaittavissa mm. iästä, sukupuolesta, koulutustasosta ja ammatista johtuvia kerrostumia. Koska kieli on tärkeä ryhmää yhdistävä tekijä, näkyy yhteiskunnan eriytyneisyys myös kielellisenä eriytyneisyytenä (Häkkinen 2006 [1990]: 54).

Porsangin kveenit kuuluivat perinteisesti saman sosiaaliseen luokkaan eli työväenluokkaan (Lindgren ym. 2003: 168). He tulivat toimeen maatalouselinkeinojen avulla, joka yhdistettiin sesonkityöhön, kalastukseen sekä jonkin verran metsästykseen. He elivät melko samalla lailla kuin merisaamelaiset ja norjalaiset, joiden yhdistelmätalous koostui kalastuksesta, karjanhoidosta, maanviljelystä, tervanpoltosta, käsitöistä, metsästyksestä ja marjastuksesta (Lindgren ym. 2003: 168). Näin on myös eletty Porsangissa (ks. Petterson 1994: 33, 51–97).

Vaikka Suomessa ei periaatteessa ole luokkajärjestelmä samalla tavalla kuin vaikka Iso-Britanniassa, on kuitenkin olemassa muita jakoja, joiden ryhmät ovat luoneet omat tyypilliset sanatnsa joista voi päätellä toisen ikä ja koulutus. Yksinkertaisesti sanoen suomeksi on ehditty tehdä enemmän: suomen kielen sisällä on kveeniä enemmän erilaisia ryhmiä ja kielimuotoja, esimerkiksi nuorison kieli, yliopiston kieli, ulkomaalaisten kieli jne. Tämänäntyyppisiä kerrostumia ei ole Porsangissa, ei ainakaan yhtä isossa mittakaavassa.

Suomen kirjakielen uudissanojen runsaudesta näkee, että paljon on tapahtunut 1800-luvulla, kun ennen sitä valtaosa kirjallisuudesta oli laadultaan hengellistä, ja lisäksi oli jonkin verran laki- ja virkakieltä sekä kauno- ja tietokirjallisuutta. Vasta 1800-luvulla kirjalliset ilmaisutarpeet sekä -mahdollisuudet monipuolistuivat olennaisesti, kun suomea alettiin

käyttää virallisena kielenä muun muassa jokapäiväisessä yhteiskuntaelämässä sekä koulutuksessa. Toisin sanoen oli luotu paljon sanastoa:

Monet kirjakielen aihepiirit olivat suomen kielen näkökulmasta sillä tavoin kokonaan uusia, etteivät ne koskaan olleet kuuluneet perinteiseen kansankulttuuriin eikä niitä varten siis ollut ennestään olemassa kansankielistä sanastoa. Osa aihepiireistä oli sellaisia, että niihin kuuluvat käsitteet tunnettiin ainakin oppineissa piireissä jollakin muulla kielellä, mutta ei suomeksi, ja näihin törmättiin alituisesti esimerkiksi suomennustyössä (Häkkinen 2000: 255).

Tämän perusteella ei ole outoa, että porsanginkveenin ja suomen kielen välillä on olemassa riskisanoja. On oikeastaan kiinnostava, että suomen kieli oli ennen 1800-lukua enemmän tai vähemmän samassa tilanteessa kuin porsanginkveeni on tällä hetkellä. Häkkisen toteamukseen liittyen Suomen sisällä on paljon eri ryhmiä, joiden käyttämät sanat saattavat aiheuttaa väärinkäsityksiä kveeninkieliselle. En itse käsittele sellaisia aspektejä miten koulutus, ikä ja sukupuoli vaikuttaa sanastoon, enkä tarkoin käsittele juuri miten historialliset ja kulttuuriset syyt vaikuttavat sanojen merkitysten muutoksiin, mutta näen kuitenkin relevanttina mainita niitä. Historialliset ja kulttuuriset on hyvä jonkin verran käsitellä siksi, että niiden avulla voi loputtomasti löytää uusia riskisanoja, koska historia kulttuuri ovat alttiita muutoksille.

Klaus Laalon työ on ainoa käyttämäni aineisto, joka suoraan käsittelee riskisana-aihetta. Luvussa 2.3 *Kielikontakti ja lainoja* käsittelem minkälaisia teemattisia ryhmiä on olemassa eri lainasanojen tutkimuksessa. Laalo luokittelee ryhmänsä sanaluokittain, mutta hänen työssään voidaan huomata kaksi semanttista pääryhmää: rakennukset, kirjoitettu teksti (*kirja, raamat* jne). Kiinnostava asia on, että koko niiden semanttiset kentät koostuvat riskisanoista. Kaikki sanat ovat olemassa viron ja suomen kielessä ja ne kuuluvat samaan aiheeseen, mutta semanttisen kentän alla niiden viittausala on täysin eri, esimerkiksi *hoone* ("suuri rakennus"), *maja* ("rakennus yleensä"), *tuba* ("sisätila"), *tal* ("maatila") ja *hütt* ("mökki"). Muita pienempiä semanttisia kenttiä hänen työssään ovat ruoka sekä sanat, joiden merkitykset jommassakummassa kielessä ovat kehittyneet positiivisempaan tai negatiivisempaan suuntaan, esimerkiksi *halb* ("huono") ja *julge* ("rohkea"). Sanaluokkien kannalta isoimmat ryhmät ovat adjektiiveja ja verbejä. Tämän lisäksi on olemassa riskisanoja, jotka johtuvat siitä, että viron kieleen on lainattu saksalaiselta taholta, suomeen taas ruotsin taholta (Laalo 1992: 30–48, 57).

2.1.2 Kveenit

Keitä ovat kveenit? Ensimmäiset kveenit tulivat suomenkielisiltä alueilta Pohjois-Ruotsissa ja Pohjois-Suomessa Pohjois-Norjaan. Ensimmäinen muuttoaalto oli 1500- ja 1700-luvulla ja oli suunnattu Länsi-Finnmarkkiin ja Pohjois-Tromssaan. Toinen muuttoaalto oli 1800-luvulla ja oli suunnattu Itä-Finnmarkkiin. Nykyään kveeni-nimitys viittaa kaikkiin suomenkielisiin ja suomentaustaisiin ihmisiin, jotka ovat muuttaneet Norjaan ennen 1945 sekä heidän jälkeläisiinsä, jotka pitävät itseensä kveeneinä. Norja ratifioi vuonna 1998 kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puitesopimuksen ja alueellisia kieliä sekä vähemmistökieliä koskeva eurooppalaisen peruskirjan. Sen jälkeen kveenit ovat olleet Norjassa virallisesti kansallisyhteisö samalla tavoin kuin esimerkiksi metsäsuomalaiset, juutalaiset, ¹romanikansa ja *rom* (”matkaajat”) (Maliniemi 2013).

On arvioitu, että väestönosa, jolla on kveenijuuria, on suuruudeltaan 40 000–50 000 tai 50 000–60 000. Norjan kveeniliitto on arvioinut, että kveenejä olisi 10 000, joista 5000–7000 henkilöä puhuu kveenin kieltä (ainakin jonkin verran), noin 12 000 ymmärtää, noin 200 lukee ja noin 50 kirjoittaa (Lindgren ym. 2003: 167). Kun kyse on tällaisista luvuista, on tärkeää pitää mielessä, että Pohjois-Norjassa on yleistä, että ihmiset usein kuuluvat useisiin etnisiin ryhmiin. Mihin joku samastuu voi vaihdella suuresti. Yhdessä perheessä voi olla, että yksi pitää itseensä norjalaisena, toinen saamelaisena tai kveeninä ja ehkä kolmas samastuu kaikkiin kolmeen identiteettiin jne.

Nykyään on kuitenkin niin, että (joitakin ihmisiä lukuun ottamatta) harva kveeni alle 40-vuotta on itse äidinkieleltään kveeninkielinen; näin on tilanne myös Porsangissa (Söderholm 2014: 25). Sen takia haastateltavani ovat ikäryhmässä noin 50–80 vuotiaita.

Kveeni-termi on ollut (ja on edelleenkin) kiistelty. Aikaisemmin sitä on käytetty kirosanana suomensukuisista ihmisistä (Lindgren ym. 2003: 172–173).

Aiemmin kveenejä nimittäin pidettiin vähemmän isänmaallisina ja ajateltiin, että he sotatilanteessa taistelisi Suomen, entisen isänmaan, puolella. Osittain siitä syystä käynnistettiin assimilaatioprosesseja niin koulun, kirkon kuin sotaväen piirissä. Viranomaiset toivomuksena oli, että rajamaassa asuisi norjanmielisiä ihmisiä. Knut-Einar Eriksen ja Einar Niemi kutsuneet tämän ajan toimeenpiteitä suomalaiseksi vaaraksi (Eriksen & Niemi 1981:

---

¹ Norjassa on olemassa kaksi eri romani-kansaa.

352–374).

Nykyään on vielä ihmisiä, jotka eivät identifioi itseään kveeneiksi, vaan suomalaisiksi ja kutsuvat omaa kieltä suomen kieleksi (Beddari 2009: 228). Näin on varsinkin Itä-Finmarkissa. Tämä voi johtua siitä, että ei ole kauan sitten, kun viimeinen muuttoaalto tuli Itä-Finmarkkiin. *Finskættede* on toinen nimitys, joka on käytössä. Se tarkoittaa ”olemme suomen lähtöä.” (Lindgren ym. 2003: 166, 172).

2.1.3 Porsanki

Porsangin kunta on keskellä Finmarkkia ja on maatieteellisesti Norjan kolmanneksi suurin kunta. Tarkemmin sanoen se sijaitsee samannimisen syvän ja leveän vuonon molemmilla puolilla. Porsangin sisällä isoimmat kylät ovat Lemmijoki (Lakselv), josta sodan jälkeen tuli uusi hallintokeskus ja lisäksi Pillavuono ja Pyssyjoki. Vuonon länsipuoli oli vahvasti saamekeskeinen niin kieleltään kuin kulttuuriltaan. Korpivuono (Ytre-Billefjord) ja Pyssyjoki puolestaan oli kveeninkielisiä, vaikka ne sijaittivat todella lähellä saamenkielisiä paikkoja. Lemmijoella ja Palossa (Brennelv) sen sijaan kveenejä oli enemmän (Petterson 1994: 33.)

Saamelaisia on pidetty paikkakunnan ensimmäisinä asukkaina, ja ensimmäinen ”kveeni” joka muutti Porsankiin oli Samuel Samuelson Peltovuomasta neljä muun kanssa. He olivat ensiksi asunut Kaarasjoen Avjovarressa noin 20 vuotta. Toisaalta on myös olemassa lähteitä siitä, että ensimmäiset ihmiset asettuivat asumaan Keisiin (*Kjæs*); nämä olivat pariskunta Peder Olsen ja Maria Mathisdatter, ja lisäksi Pederin sisaret joskus 1750-luvun loppupuolella (Hansen 1986:113–114).

Jo ensimmäiset muutto-aallon siirtolaiset menivät naimisiin saamelaisten kanssa, oppivat saamea ja omaksui saamelaisia tapoja (Hansen 1986: 116), mikä ehkä selittää miksi porsanginkveenissä, ainakin 1920-luvulla oli paljon sanoja, joita Beronka kutsuu *lappisismeiksi* (Beronka 1922: 32). Einar Richter Hansen kuvailee Porsangin kyläkirjassa, että siirtolaiset suurin piirtein hyväksyivät saamelaiset arvot eivätkä yrittäneetkään torjua niitä. Suhde kveenien ja saamelaisten kesken on kaikkiaan kuvailtu hyvin rauhalliseksi (Hansen 1986: 116). Vaikuttaa siltä, että ihmiset jo silloin kuuluivat useampaan etniseen ryhmään, ja että kieli oli ainoa asia, joka käytännöllisesti erosi merisaamelaiset kveeneistä.

Siksi jo tuolloin oli usein vaikea saada selville, kuka oli kveeni ja kuka saamelainen jo tässä ajankohdassa, sillä Tanska-Norja piti heitä samaan ryhmään kuuluvina; oli harvinaista,

että etnisyys mainittiin väestönlaskelmissa sekä muissa virallisissa teksteissä (Hansen 1986: 113–114). Lisäksi ihmisten nimet kirjoitetussa muodossa, eivät myöskään kerro mitään, varsinkin kun virallinen nimi usein käännettiin norjaksi ja lisäksi kun vanha saamelaisen ja kveenin nimet eivät perustuneet sukunimen käyttöön, vaan omiin suhteisiin vanhempiin sekä isovanhempiin² jne. (Lindgren ym. 2003: 191).

Olellainen osa Porsangin kulttuuria on ollut *vérdē*-järjestelmä, joka on ollut porosaamelaisten sekä niiden kveenien, merisaamelaisten ja norjalaisten välillä, jotka asuivat pysyvästi paikallaan Porsangin vuonon rannikolla tai Lemmijoen jokilaaksossa. *Vérde*-järjestelmä perustui porosamelaisten ja paikallisten yhteistyöhön ja vaihtokauppaan. Käytännössä se toimi sillä tavoin, että porosaamelaist saattoivat vaihtaa nahkoja ja poronlihaa paikallisten kanssa ja kiitokseksi nämä etsivät asuinpaikan sekä kyydin porosaamelaisille porolauman siirtyessä paikasta toiseen. Joskus paikalliset saattoivat vielä omistaa poroja, joita tämä porosaamelainen ystäväperhe hoiti heidän puolestaan. Tässä yhteydessä oli hyvin tavallista, että kveenit, saamelaiset ja norjalaiset osasivat kaikkia kolmea kieltä (Petterson 1994: 82–83.)

Uskonnoiltaan suurin osa kveeneistä ja merisaamelaisista oli lestadiolaisia. Lestadiolaisten kokouksissa saarnattiin usein kveeniksi ja saameksi. Saarnajat tulivat joskus Suomesta, ja usein he vierailivat useissa paikoissa Finmarkissa (Petterson 1994: 117-118).

Assimilaatioprosessi alkoi oikeastaan ennen toista maailmansotaa. Ero oli vain siinä, että lasten ei tarvinnut tulla joka viikko kouluun, ja opettajat saattoivat puhua kveenin ja saamen kieltä luokkahuoneessa auttaakseen oppilaitansa. Vuonna 1915 oli viranomaisten taholta kielletty käyttää kieltä, mutta moni opettaja jätti käytännössä tämän säännön huomiotta. Yksi ensimmäisistä asuntoloista rakennettiin Lemmijoelle jo vuonna 1909 (Petterson 1994: 127).

2.1.4 Aiempi tutkimus

Pappi, kielentutija ja historioitsija Johan Beronka ”Juhani Perunka”, (1922) vertasi Porsangin ja Vesisaaren kveeninmurteita 1920-luvulla (Store norske leksikon 2014). Lisäksi hän vertasi niitä molemmat suomen kirjakieleen käyttäen esimerkiksi Setälän kielioppia. Beronka

---

² Esimerkiksi oma nimeni porsanginkveeniksi ”Rauttiin Jussan Aarentin pojan tytär” kertoo, että Rauttii Jussa oli isoisoisäni (ammattina seppä), ja Aarentti oli isoisäni, ja olen heidän poikansa tytär.

kommentoi ehkä enimmäkseen kveenin kielioppia yleisesti, eikä niin usein sanastoa. Siinä on kuitenkin kiinnostavia huomautuksia sanaston suhteen, varsinkin sitä asiaa ajatellen, että hän teki tämän 1920-luvulla eli vähän ennen kuin vanhimmat haastateltavani olivat syntyneet. Beronkalla on kyllä paljon hyödyllisiä kommentteja ja huomioita Lemmijoen ja Pyssyjoen murteista, sekä jonkin verran porsanginkveenin sanastosta yleisesti.

Toinen olennainen lähde tässä työssä ovat sanakirjat: Nykysuomensanakirjaa, Kielitoimiston sanakirjaa, jonkin verran Gummeruksen Uutta suomen kielen sanakirjaa, Suomen murteiden sanakirja (sekä painetut osat *a-kurvottaa* että verkkoversio *he-letkastua*), Vanhakirjasuomen sanakirjaa (*a-kööpeli* ja lisäksi verkkoversiota *ja-omainen*), Meänkielen iso sanakirjaa A–R ja kaksi etymologista sanankirjaa (Suomen sanojen alkuperä I–III ja Kaisa Häkkisen Nykysuomen etymologinen sanakirja). Tarvittaessani käytän myös eri norjan ja pohjoissaamen sanakirjoja.

Periaatteessa käytän siis suomi–suomi sekä etymologisia sanakirjoja siksi, että porsanginkveenin ja pohjoissaamen välillä on kielikontakti-ilmiöitä, eikä aina voi tietää mistä lainasuunnasta jokin laina tulee, kun kyse on sukukielistä (Häkkinen 2006 [1990]: 26).

Lisäksi Hanne Utvikin töissä käy ilmi, että kveenin kielessä yleisesti on kaksi skandinaavisten lainojen kerrostumaa. Yksi on vanha ja on myös ollut Suomessa. Toinen on uusi ja johtuu kveenien olosuhteista vähemmistönä valtiossa, jonka valtakielenä on norja (Utvik 1996: 265).

Näistä asioista johtuen esittelen peräpohjalaismuirteiden ja meänkielen yleisiä piirteitä sekä käytän Suomen murteiden sanakirjaa, jotta selviää, onko kyse innovaatiosta vai onko jo lähtökohtaisesti ollut porsanginkveenissä.

Rapolan mukaan vanhassa kirjasuomessa sanojen merkitys on monissa tapauksissa toinen kuin nykyisin (Rapola 1969[1945]: 92). Käytän Vanhan kirjasuomen sanakirjaa, sillä arvelen, että porsanginkveenissä ja vanhassakirjasuomessa esiintyy samankaltaisia merkityssuhteita. Porsangissa tärkeimpänä kirjallisuutena olihan vanhan Raamatunkäännös, virsilauluja, erilaisia uskonnollisia tekstejä sekä jonkin verran virallisia kirjeitä (Malineimi 2017).

On relevantti vertailla meänkielen, koska ensimmäiset porsanginkveenit tulivat Tornionlaaksosta ja muilta meänkielisiltä alueilta. Birger Winsa on ollut mukana tekemässä meänkielen sanakirjoja sekä teemattisia sanalistoja (joita en saanut hankituksi tätä työtä varten), ja lisäksi hänen väitöskirja *Östligt eller västligt? Det äldsta ordförrådet i*

gällivarefinskan on *tornedalsfinskan*, jossa tutkitaan itä- ja länsimurteista sanastoa meänkielessä. Molemmissa on tehty valikoima sanoista, joita sen jälkeen on tutkittu haastateltavien vastauksien valossa. Lisäksi Erling Wande on kirjoittanut useita artikkeleita meänkieleen liittyvistä eri asioista, kuten poliittisesta statuksesta ja käytännöllisistä kieliopillisista piirteistä.

Pappi ja meänkielen aktiivi Bengt Pohjanen on vielä tehnyt meänkielisen meänkielen oppi Matti Kentän kanssa vuonna 1996 ja ruotsinkielisen Eeva Mulin kanssa kymmenen vuotta myöhemmin (MIS A-K 2011: 14). Pitää ottaa huomion, että nämä sanakirjat on näköjään myös tehty suomalaisille ja ne sisältävät enemmän Suomen suomen sanasto, jos vertaa esimerkiksi porsanginkveenin sanastoon. Tämä on luonnollista, mikäli pitää mielessä meänkielen kielioloja. Pohjanen on Meän maa-liitossa yhteistyössä Kielineuvoston kanssa laatinut meänkielen kieliopin sekä meänkielen sanakirjan; tällä hetkellä kolmen osan A:sta R:ään ja käytän itse niitä kaikkia tässä työssä.

Lisäksi kannattaa mainita, että tukeakseni omia kokemuksia porsankilaisena käytän Porsangin kyläkirjan molempien osia; ensimmäinen käsittelee Porsangin historia vanhalta kivikaudelta vuoteen 1910 ja toinen tämän jälkeen noin vuoteen 1965. Käytän näitä koska niin kuin mainitsin aiemmin arvelen, että maaston, historialliset sekä kulttuuriset olosuhteet pitkälti vaikuttaa porsanginkveenin sanaston kehitykseen, joten niitä kannattaa ainakin ottaa huomion tällaisessa työssä. Jotta siis ymmärtäisi joidenkin sanojen kehitykset ja mahdolliset assosiaatiot porsanginkveenissä, täytyy tietää missä olosuhteissa kieli on kehittynyt.

Tutkimus viron ja suomen sanastosta on myös olennaista, koska viron ja suomen välillä on osittain samanlaisia merkityssuhteita kuin porsanginkveenin ja suomen kielen välillä. Tämän tutkimiseen käytän Klaus Laalon työtä, joka oikeastaan on ainoa lähde, jonka aiheena ovat juuri riskisanoja. Pidän myös amerikasuomen kielen artikkelikokoelmaa relevanttina, koska on samanlaisia ilmiöitä lainasanojen suhteen.

Kveenin kielen tutkimuksen kannalta käytän pääpiirteisesti Hanne Utvikin, Irene Andreassenin, Eira Söderholmin ja jonkin verran myös Anna-Riitan Lindgrenin ja Johan Beronkan tutkimuksia. On tehty useita muitakin tutkimuksia, mutta en käytä niitä, koska ne eivät suoraan käsittele kveenin kielen sanastoa.

Toisin sanoen Irene Andreassen (1989; 2003) on tehnyt tutkimuksia konkreettisen sanaston tasolla (ruoan ja kalojen nimityksistä) ja Hanne Utvik on tutkinut norjankielisiä lainasanoja kveenin kielessä. Eira Söderholm on kveenin kieliopin kirjoittamisen lisäksi

tutkinut vesistöappellatiiveja Alattion kveenimurteessa ja myös skandinaavisista lainoja, joita on saamen kielen kautta omaksuttu suomen kieleen.

Lisäksi Anna-Riitta Lindgren on kuvaillut kveenin kielen sanaston ja kieliopin piirteitä. Lähtökohta muissa tutkimuksissa on ollut lähinnä poliittinen ja historiallinen, tai se on liittynyt monikielisyteen. Sellaisia tutkimuksia ovat tehneet muun muassa Lassi Saaressalo, Pia Lane, Eira Söderholm, Einar Niemi ja Anna-Riitta Lindgren. Siksi on kiinnostava tutkia millaisia riskisanoja on kveenin ja suomen kielen välillä sekä mistä ne johtuvat. Oma lähtökohtani tässä työssä kohdistuu enemmän semantiikan (ja ehkä myös pragmatiikan) puolelle, ja mainitsen poliittisia, historiallisia ja monikielisiä taustoja ja tekijöitä vain silloin, kun näen sen tarpeellisena.

2.2 Etymologia

Etymologian avulla saadan selville sanojen alkuperäisiä merkityksiä. Se liittyy myös vahvasti äännehistoriaan, morfologiaan sekä semantiikkaan (Ravila 1975: 90).

Kaisa Häkkisen mukaan kaikissa kielissä on olemassa jonkin verran yhteistä perussanastoa, joka muuttuu suhteellisen hitaasti. Perussanastossa ikivanhojen sanavartaloiden osuus on yleensä poikkeuksellisen suuri. Tällaiset perussanat voivat nimetä esimerkiksi tavallisimpia ruumiin ja hengen toimintoja (*elää, mennä, pelätä, tuntea*), luontoon ja ajan kulumiseen liittyviä käsitteitä (*kivi, puu, talvi, vuosi*), pieniä lukumääriä (yksi, kaksi, kolme) ja yksinkertaisia suhdekäsitteitä (*ala, taka, ylä*). Tähän kuuluvat myös tärkeimmät pronominit, esim. persoonapronominit ja senkaltaiset demonstratiivipronominit kuten *se* ja *tämä* (Häkkinen 2006 [1990]: 32–33.)

Muun muassa sanojen leviikin avulla voidaan sanoa, mitkä sanat ovat omaperäisiä ja mitkä lainoja. Jos sana on olemassa sukukielissä (niin lähi- kuin etäsukukielissä), niin se todennäköisemmin omaperäinen. Toisaalta laaja levikki voi myös viitata ekspansiivisuuteen (ks *ryssä*). Suppea levikki viittaa mahdollisesti sanan sekundaarisuuteen, ja sitten kannattaa katsoa myös naapurikielten sanoja. Jos naapurikielessä on samannäköinen sana, tai on olemassa sana, joka ainakin on ollut samannäköinen kyse saattaa olla lainasta:

Vanhan yhteisen sanan tuntomerkinä on, että se on osallistunut molemmilla tahoilla tapahtuneisiin äänne- ja muotoihin (Häkkinen 2006 [1990]: 26).

Niin lainanantajakielessä kuin lainansaajakielessä on ehkä tapahtunut äänne- ja muoto- muutoksia. Molemmissa kielissä tarvitaan tieto äännehistoriasta, koska lainat eivät muutu

sattumalta siirtyessään kielestä toiseen, vaan niiden vieraat äänteet ja äännejonot muokataan paremmin kieleen sopiviksi muun muassa substitio- eli korvaamisperiaatteiden mukaan. Esimerkiksi konsonantit muuttuvat monesti eri lailla kun ne ovat konsonantiyhtymässä verrattuna siihen kun ne esiintyvät yksin. Tarkemmin selittäen on olemassa äänteitä ja äänneyhtymiä, jotka ovat mahdollisia vain lainasanoissa. Lisäksi on rakennetyyppejä, jotka tulevat kysymykseen vain tietyn ikäisissä lainoissa. Levikin avulla voidaan myös helpommin tunnistaa lainasanoja sukukielten välillä, mikä muuten voi osoittautua hankalaksi. Tavallisesti ei riitä, että sana esiintyy yleiskielessä tai jossakin muussa yksittäisessä kielimuodossa, joten on tarkasteltava levikin laajutta eri murteissakin (Häkkinen 2006 [1990]: 24, 27, 30). Lyhyesti sanoen selvitetään sanojen alkuperä vertailun avulla; vertaillaan sanoja sekä murteisiin, sukukieliin ja naapurikieliin.

Kuitenkin äänteelliset kriteerit eivät yksin tarjoa koko totuutta. Myös arkeologista, historiasta, folkloristiikasta, uskontotieteestä ja muut menneisyyden tutkivista tieteenaloista voidaan saada paljon hyödyllistä tietoa (Häkkinen 2006 [1990]: 10). Eli kuten Häkkinen itse selittää asian:

Merkitys voi myös sinänsä toimia etymologisena vihjeenä. On sanoja, jotka liittyvät tiettyihin elinkeinoihin tiettyihin yhteiskuntaelämän kehitysvaiheisiin, tiettyihin kulttuurin muotoihin yms., ja näiden sanojen syntyä, ikää ja mahdollista lainautumista tutkittaessa on otettava huomioon se kielenulkoisen tieto, jota muiden tieteenalojen, esim. arkeologian, historian, kansantieteen, uskontotieteen jne., tutkimustulokset voivat tarjota (Häkkinen 2006 [1990]: 25).

Sanojen merkitys kertovat myös jotakin kulttuurin muutoksesta. Sellaiset kulttuurisanat saattavat kuvailla jotakin tiettyä elinkeinoa, yhteiskunnan rakennetta tai uskontoa, ideologiaa tai muotivirtausta. Hyviä esimerkkejä tällaisista kulttuurisanoista ovat työvälineiden ja menetelmien nimet, viljelykasvien ja raaka-aineiden nimitykset, poliittinen ja uskonnollinen terminologia sekä eri ammattien ja ammatinharjoittajien nimitykset, ja lisäksi tieteen ja taiteen eri osa-alueisiin kuuluvat sanat (Häkkinen 2006 [1990]: 33). Kiinnostava asia on, että lainasanat saattavat tulla samasta paikasta kuin myös niiden antamat ideat:

Uusien sanojen tarve kulttuurin eri aloilla johtuu pitkälti kielenulkoisessa maailmassa tapahtuvista muutoksista. Kulttuurisanoja etymologioitaessa käy usein ilmi, että uudet sanat ovat peräisin sieltä mistä uudet käsitteetkin (Häkkinen 2006 [1990]: 34).

Esimerkiksi suomen yhteiskuntaelämään viittaavat sanat ovat ruotsalaisperäisiä, koska Suomi on ollut osa Ruotsin valtakuntaa ja noudattanut Ruotsin yhteiskuntajärjestystä. Tämän

perusteella on oikeastaan luonnollista, että porsanginkielessä on norjalaisia lainoja, koska kveenit kohtavat uusia asioita sekä Norjan yhteiskunnan että norjan kielen kautta. Amerikansuomessakin on samanlainen ilmiö: oli sellaisia ammatteja, koneita ja yleisesti asioita, joihin siirtolaiset tutustuivat vasta Amerikassa (Virtaranta 1993: 74).

2.3 Merkitysten muutokset

Merkitysten muutokset saattavat johtua eri tekijöistä sekä motivaatioista; se voi esimerkiksi perustua äänteelliselle likeisyydelle (*paronymiaan*) tai sanan neutraalisuus muuttuu (*melioratiivistuminen* ja *pejoratiivistuminen*) tai osa sanan rakenne-osa jää pois (*ellipsi*). Merkitysten muutoksia jaetaan loogiseen ja psykologiseen jaotteluun (Kuiiri 2012: 43–46). Näiden yläkäsitteiden avulla selitän tarkemmin merkityksen syitä.

2.3.1 Looginen jaottelu

Looginen jaottelu pohjautuu Hermann Paulin klassiseen teokseen ”*Prinzip der Sprachgeschichte*” vuodelta 1880 ja on ollut tavallinen tapa analysoida sanoja aikaisemmin (Kuiiri 2012: 43). Sen heikko puoli on, että se ei – toisin kuin psykologinen jaottelu – ota huomion assosiatiivisia prosesseja, jotka tapahtuvat ihmisen mielessä (Grönholm 1988: 289).

Tarkemmin selittäen merkityksen laajentumista on, kun sanan viittausala laajentuu. Ikään kuin vastakohtana tälle on merkityksen supistuminen. Esimerkiksi emä-sana viittausala on selvästi supistunut, kun se aiemmin tarkoitti äitiä yleensä ja nyt vain ’eläinäitiä’ (Kangasniemi 1997: 75; Kuiiri 2012: 43–44).

Merkityksen siirtymisestä on kyse, kun ei enää ole yhteyttä aikaisemman ja myöhemmän merkityksen välillä (esim. *matkia* ja *matka*). Melioratiivistumisesta on kyse, kun sanan arvo nousee, esimerkiksi suomen sanassa *jalo*, joka aiemmin tarkoitti suurta tai kookasta, ja sanassa *marsalkka*, joka ennen tarkoitti vain tallirenkiä. Pejoratiivistuminen on päinvastainen käsite; siinä sanan merkitys muuttuu negatiivisempaan suuntaan. Esimerkiksi suomen sana *ämmä*, joka ennen on tarkoittanut ”isoäitiä” ja tarkoittaa nykyään ”vanhaa ja ilkeää naista” (Kangasniemi 1997: 75; Kuiiri 2012: 43–44; Ullmann 1972 [1962]: 233–234). Toinen esimerkki on suomen kielen *piika*-sana, joka on alun perin tarkoittanut ”neitsyttä” tai ”tyttöä” yleisesti, mutta ajan myötä se on alkanut tarkoittaa vain tietynlaista tyttöä,

”palvelustyttöä” (Kangasniemi 1997: 82). Mielenkiintoista juuri näiden *piika-* ja *ämmä-*esimerkin suhteen on, että ne ovat mukana valikoimassani.

2.3.2 Psykologinen jaottelu

Häkkinen toteaa, että muutoksen toteutumisen syyt ja siihen vaikuttavat tekijät ovat olemassa niin kielessä itsessään kuin sen ulkopuolella. Olennainen osa ovat myös puhujien omat fyysiset sekä psyykkiset ominaisuudet (Häkkinen 2006 [1990]: 47, 51).

Kaisa Kuiri (2012) huomauttaa, että ihminen paljolti havaitsee ja ymmärtää ulkomaailman ja kehonsa omien aistiensa havaintomahdollisuuksiin nojaten. Joistakin havainnoista tulee pysyvämpiä tapoja nähdä asioita, ja jotkin niistä muuttuvat kieleen kielelliseksi merkitykseksi. Ulkomaailmasta ei voi juuri ollenkaan puhua ennen kuin merkitys kiinnittyy johonkin muotoon, ja siitä ulkomaailma tavallaan syntyy uudestaan ihmisen tulkinnan kautta, kun kieltä käytetään puheena eli äänenä tai kirjoituksena eli visuaalisesti. On tärkeä pitää mielessä, että merkitys ei synny suoraan ulkomaailman ärsykkeistä, vaan on aina kiinni ihmisen tulkintaan (Kuiri 2012: 86). Ulkomaailma siis siirtyy kieleen ihmisen kognitiivisten kykyjen kautta.

Toisin sanoen ihmisen ensimmäinen kokemus ulkomaailmasta tulee oman kehon kautta muun muassa sen toiminnasta tai tilasta ja lisäksi oman kehon ja fyysisen ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta. Aisti- ja havaintokokemukset pohjautuvat esimerkiksi näkö-, kuulo, maku- tai tuntoaistiin. Lisäksi ne voivat perustua kosketukseen tai oman kehon liike- ja tasapainotuntemuksiin (Kuiri 2012: 86). Koko ihmisen käsitteistysysteemi on syntyään kehollinen. Ihminen on ymmärtänyt ulkomaailman omien konkreettisten aistihavaintojen avulla.

Ensimmäiset elämäalueet, eli *domaanit* ovat ilmeisesti olleet hyvin konkreettisia, kun kielellä on ollut tarpeen vain viestiä oman kehon ohella vain lähiympäristöä ja kun on eletty luonnon keskellä. Domaaneista luodut tietorakenteet eli *mielikuvaskaemat* (lyhyemmin *skeema*) ovat antaneet myöhemmin mallin jäsentää sekä ymmärtää eteen tulevia uusia ja mahdollisesti abstrakteja domaaneja. Esimerkiksi kuuma ruoka on antanut mielikuvan siitä, että voi myös puhua kuumista tunteista (Kuiri 2012: 86–87). Muutoksen edellytyksenä voi ehkä pitää sitä, että kielen puhujat näkevät jonkinlaisen assosiativisen yhteyden vanhan ja uuden funktion välille (Ullmann 1972 [1962]: 211–227).

Metafora kehitty, kun yhden asian ominaisuus aletaan yhdistää toiseen asiaan, joka jollakin tavalla on koetaan samankaltaiseksi. Esimerkiksi kasvien osien nimiä käytetään usein kuvailemaan muiden asoiden osia: konkreettisesti työkalujen tai abstraktisten käsitteiden osia. Puhutaan jonkin työn rungosta tai työkalujen varsista jne. Sperberin teorian mukaan tällaiset teemat ovat *ekspansiokeskuksia*, joista jotenkin herkästi syntyy metaforisia ilmaisuksia muille alueille. (Kuirri 2012: 46.)

Tässä yhteydessä Häkkinen mainitsee, että jotkut metaforat ovat tilapäisiä, mutta jos ne ovat osuvia ja niitä käytetään yleisesti, ne saattavat haalistua ja muuttua kyseisten tarkoitteiden normaaleiksi nimityksiksi (Häkkinen 2006 [1990]: 47). Sen perusteella on hyvin mahdollista, että porsanginkveenissä on tällaisia vakintuneita metaforia.

Nimenvaihto eli *metonymia* on kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun ruumiinosan nimitys siirtyy merkitsemään kyseiselle osalle tyypillistä pukinetta tai vaatekappaleen osaa. Samalla tavoin rumiinosan nimi saattaa siirtyä tarkoittamaan kykyä, joka tunnusomaisesti liittyy kyseiseen ruumiinosaan (Häkkinen 2006 [1990]: 49). Hyvä esimerkki tästä on jos väitetään, että joku on *kielipää* tai että karhu on *mesikämmen*. Pää on olennainen osa kielten omaksumisessa samoin kuin karhu käyttää kämmentä hakiessaan hunajaa. Toisin sanoen *metonymia* tarkoittaa, että kokonaisuutta nimitetään osan nimellä tai päinvastoin osaa kokonaisuuden nimellä. Esimerkiksi sana *henki* voi tarkoittaa koko ihmistä sieluineen ja ruumiineen. Toinen esimerkki tästä on se, kun nautakarjan suuruus voidaan ilmoittaa laskemalla, kuinka monta *päätä* siihen kuuluu (Häkkinen 2006 [1990]: 50).

Lisäksi monet muutokset selittyvät sillä, että ne eivät ole tapahtuneet irrallisissa sanoissa vaan sidoksissa johonkin sopivaan esiintymisyhteyteen. Joskus yhdyssanan tai sanaliiton jommankumman osa jää pois ja jäljelle jäänyt osa säilyttää koko alkuperäisen merkityksen itsellään (Kangasniemi 1997: 75, 80–81). Hyvä esimerkki tästä on *polkupyörä*-sana, josta *polku*-osa on tavallaan ”pudonnut” pois, ja *pyörä* voi yksinkin tarkoittaa ”polkupyörää”. Tätä ilmiötä kutsutaan *ellipsiksi*.

Joskus sana voi saada uuden merkityksen jonkin tietyn lauserakenteen osana. Esimerkiksi konjunktiot kuuluvat tyypillisesti tähän, sillä ne usein ovat syntyneet adverbeistä (Häkkinen 2006 [1990]: 51). Tämä ehkä selittää vähän miksi adverbillä on muu merkitys vanhassa kirjasuomessa ja meänkielessä (Rapola 1969 [1945]: 92; Wande 1982: 57).

Paronymia on kun sana assosioituu toiseen äänteellisen samankaltaisuuden takia, esimerkiksi verbi *ahtaa* on ennen tarkoittanut ”ripustaa kuivumaan”, esim. ”ahtaa riittä”.

Ahdas-adjektiivin vaikutuksesta se tarkoittaa nykyään ”tunkea” tai ”sulloa täyteen” (Kuiiri 2012: 47). Tällaiseen kehitykseen liittyvät myös kansanetymologiat, joissa lainasana mukautuu ääntellisesti läheisiin sanoihin ja joissa merkityspiirteitä näin siirretään samannäköisestä sanasta toiseen. Suomen kielessä tällainen sana on esimerkiksi *myyrä* fraasissa ”työmyyrä”. Ruotsiksi *myyra* tarkoittaa murhaista, eli ihan toista eläinlajia, mutta se on ääntellisesti ollut niin lähellä *myyrä*-sanaa, että juuri sitä käytetään tässä fraasissa (Kangasniemi 1997: 75, 80–81).

Tiivistetysti sanoen psykologisessa jaottelussa, joka perustuu assosiaatiohin, on kahta päätyyppiä: tyypit perustuvat samankaltaisuuteen tai yhdessä esiintymiseen. Niistä on taas muodostettu neljä muutosryhmää:

- a) Metafora perustuu sanojen tarkoitteiden samankaltaisuuteen;
- b) Metonymia perustuu sanojen tarkoitteiden yhdessä esiintymiseen
- c) Paronymia perustuu assosiaatioon, joka pohjautuu itse sanojen äänteelliseen samankaltaisuuteen
- d) Ellipsi perustuu sanojen tarkoitteiden yhdessä esiintymiseen kielenkäytössä.

Metaforan lähtökohtana on, että tarkoite A muistuttaa B:tä. Tällöin kielenkäyttäjät alkavat käyttää sanaa X myös B:stä. Kuulijakin ymmärtää samankaltaisuuden niiden välillä ja ehkä alkavat itsekään käyttää niitä samalla tavoin. Lopuksi sanalla X:llä on kaksi merkitystä. Kehitys menee tavallan takaisin tilanteeseen X, kun merkitys B korvaa A:n (Kuiiri 2012: 45.)

Ullmann lajittelee metaforat seuraavasti:

- 1.) Antropomorfiset metaforat: elottomille asioille annetaan inhimillisiä ominaisuuksia. Esimerkiksi useassa kielessä ajatellaan, että joella on suu.
- 2.) Eläinmetaforat: eläinten ominaisuuksia siirretään ihmiselle, esimerkiksi metaforisesti voi sanoa, että ihminen on kuin jokin eläin, ja sitten tämän eläimen piirteitä näetään siinä valossa, pidetäänkö niitä positiivisena, negatiivisena, humoristisena jne.
- 3.) Konkreettisesta abstraktisempaan: esimerkiksi ajatellaan useassa kielessä, että valo voi abstraktisella tasolla ikään kuin olla tiedon saamisen metafora.

- 4.) Synesteettiset metaforat: aistien havainnot siiretään toiselle, esimerkiksi imelät värit, makea ilme jne. (Ullmann 1972: 212-217; Häkkinen 2006 [1990]: 56-57).

Kaikki ryhmät vahvistavat psykologisen jaottelun periaatteen siitä, että ihminen ymmärtää ympäristönsä ensisijaisesti omien ominaisuuksiensa sekä aistiensa avulla, mutta jonkin verran myös eläinten aistien ja toimintojen kautta; ehkä koska ihminen on kauan ollut riippuvainen näistä, kun omien aistien kyvyt eivät ole riittäneet.

Kiinnostava asia kolmannen ryhmän suhteen on, että useat henkiseen toimintaan viittaavat sanat ovat kehittyneet sillä tavalla, esimerkiksi *harkita* (konkreettisesta työvälineestä), *keksiä* (työvälineestä) ja *ymmärtää* (niin kuin ”ympäri”) (Häkkinen 2006 [1990]: 48).

2.3.3 Synonyymit

Merkitysten muutokset saattavat näkyä myös synonyymien kehityksessä; muun muassa uusia ja vanhoja työkaluja merkitsevien sanojen kesken saattaa tulla sellainen työnjako, että vanhat sanat säilyvät vanhojen välineiden ja ilmiöiden nimityksinä, kun taas uusia sanoja aletaan käyttää uudempien, usein myös parempien ja arvostetumpien tarkoitteiden nimityksinä, esimerkiksi *äimän* ja *neulan* tapauksessa (Häkkinen 2006 [1990]: 54).

Nirvi selittää tämän sillä tavoin, että tämänkaltainen erikoinen yksityiskohtaisuus sanastossa saattaa joltakin käsittealalta kadota siitä syystä, että mielenkiinto siihen piiriin muuttuu ja pienenee. Yksi esimerkiksi on sanapari *kinos* ja *nietos*, joiden eroa nuoremmat murteen puhujat eivät tieneet. He vain samastivat ne ja käyttivät milloin toista ja milloin toista. Muutoksen syynä tässä saattaa olla, että kun olosuhteiden muuttuessa koko konteksti puuttuu, ei ole enää syytä käyttää sanaa, eikä oppia ja muista sitä (Nirvi 1936: 29).

Saksalainen Hans Sperber on esittänyt teorian *attraktiokeskuksista*, joiden ympärille keräytyy ilmauksia. Ne eroavat aluksi toisistaan rinnakkais- ja sivumerkitykseltään, sekä tunnesisällöltään; tämä saattaa tosiaan muuttua, jos tunnesävy häviää (Kuiri 2012: 46; Nirvi 1936: 39). Esimerkkinä Nirvi mainitsee sana *lapsi* kaikkine synonyymeineen (*muru*, *penikka* jne). Sana *lapsi* ei ole täysin pystynyt imaisemaan *lapsi*-käsitteen tunnesävyistä sisältöä, ja siksi tämä on vetänyt parempia ja ilmeikkäämpiä ilmauksia piiriinsä. Toisaalta uudet sanatkin (*puoska* ja *penska*) ovat ”kulumisen” takia menettäneet vähän tunnepitoisuuttaan, ja taas on haettu uusia sanoja, vaikka *pentu* tai *kikjo*. Tällä tavalla päädytään täydellisiin synonyymeihin

(Nirvi 1936: 39–40).

Tabusanat on toinen attraktiokeskus, esimerkiksi petoeläinten nimet *hukka* (”susi”) ja *mesikämmen* (”karhu”). Tabusanoissa voi myös tapahtua, että eufemismi sinänsä ei enää ymmärretä sellaisena, vaan ihmisten mielessä se assosioituu siihen tarkoitteeseen, jota sillä oli tarkoitus peittää (Ullmann 1972 [1962]: 231).

Eufemismi on siis myös toinen synonymian lähde, kun puhuja tietoisesti korvaa vahvalla affektilla latautuneita sanoja toisilla, joilla ei ole edellisten ominaisuuksia tai niitä on vähässä määrin. Sillä tavalla puhuja ei joudu loukkaamaan yhteisöllisiä tai yksilöllisiä tunteita tai käsityksiä. Tämä koske myös tabusanoja. Tabusanoista saattaa myös syntyä täydellisiä synonyymejä, esimerkiksi paholaisen eri nimitykset *piru*, *his*, *kehno jne.* Suomalaisessa uskonnossa kaikki nämä nimitykset tarkoittavat olentoa, joka kalasti sieluja ja muutenkin kiusasi ihmisiä ja eläimiä. Joskus on kuitenkin vaikea tietää onko kyse eufemismien aiheuttamista synonyymipareista vai jostakin muusta (Nirvi 1936: 41–44; Ullmann 1972 [1962]: 231). Toinen kiinnostava merkitysten muutosten syy on käänteismerkitykset, jotka liittyvät sellaisiin affektipitoisiin sanoihin, jotka tällöin ovat myös avoimia päinvastaiselle merkitykselle:

Affektisuuteen liittyy luonnostaan voimakas kannanotto puolesta tai vastaan. Näin se ikään kuin itsestään tarjoaa oppositioajattelun lähtökohdat (Vilppula 1986: 398).

Toisin sanoen tähän luokkaan kuuluu varmasti esimerkiksi sanoja kuten aiemmin mainittu *lapsi*, ja ehkä adjektiivejakin.

2.3.4 Polysemia ja homonyymit

Homonyymeistä on kyse, kun kahdella sanalla on sama ulkoasu (kirjallisesti tai äänteellisesti), mutta täysin eri merkitys. Yksi esimerkki on *kurkku*, joka suomeksi on sekä vihannes että osa kehosta. On olemassa eri homonyymityyppejä. Kyse on täydellisestä homonymiasta, kun kahden erimerkityksisen sanan kaikki muodot ovat asultaan samanlaisia. Sananmuotohomonyymejä puolestaan ovat sellaiset tapaukset, joissa vain osa muodoista on samanlaisia: esimerkiksi jos sanaa on taivutettu tietyssä sijamuodossa, se saattaa olla aivan samannäköinen kuin aivan toiseen sanaluokkaan kuuluva sana. Polysemia sen sijaan on kun yhdellä sanalla on useita enemmän tai vähemmän poikkeavia merkityksiä. Esimerkiksi *maa* voi suomeksi tarkoittaa valtiollista maaperää, maa-aluetta yleensä tai planeetta. Toisin sanoen

merkitykset kuitenkin liittyvät toisiinsa (Kangasniemi 1997: 44, 49; Kuiri 2012: 32–33).

Haastava asia on päättää milloin on kyse homonymiasta ja milloin polysemiasta. Ongelmallista tässä on, että kaikkien sanojen alkuperää ei tunneta, ja toiseksi voi olla vaikea määrittellä kuinka pitkälle kannattaa mennä etymologian tarkastelussa, jotta selviää onko kyse polysemiasta tai homomyymeistä. Lisäksi etymologian pohjalta tehty jako ei ei aina vastaa kielen puhujien mielessä olevaa jakoa. Myös heidän kesken saattaa olla paljon vaihtelua. Heidän kielitajunsa eivät välttämättä ole yhtenäisiä. Yksi kielenpuhuja pitää ehkä jotain sanaparia polysemisena, mitä toinen pitää homonymisena. Lisäksi homonymia saattavat kehittyä polysemiaksi, ja toisinpäin (Kangasniemi 1997: 46-55, 53). Siksi en tarkasti yritä sanavalikoimassani määrittellä milloin on kyse polysemiasta ja milloin homonymiasta, koska tällainen määrittely tulee joka tapauksessa olemaan omia tulkintojani. Käytän näitä käsitteitä vain apuna.

Kangasniemen mukaan erityisen polyseemisiä ovat tavallisesti kielen yleisimmät verbit. Useissa kielissä on pieni verbiryhmä, ja siihen kuuluvia verbejä käytetään hyvin paljon (Kangasniemi 1997: 48). Tämä saattaa tarkoittaa, että iso osa riskisanoista tulee olemaan verbejä.

2.4 Kielikontakti ja lainoja

Porsangissa on aina ollut kontakti saamenkielisten ja kveeninkielisten välillä. Niin kuin aiemmin mainittu jo ensimmäiset kveenit ja porosaamelaiset menivät naimisiin keskenään (Hansen 1986: 116). Muussa paikalliskirjallisuudessa todetaan kolmikielisuuden olevan normina ennen toista maailman sotaa (Petterson 1994: 33).

Johan Beronka kuvailee myös tilanteen sillä tavoin, että saamenkieliset oppivat kveenin kieltä ja kveeninkieliset saamea muun muassa sukulaisuuden ja yhteistyön takia. Seka-avioliittot ovat myös olleet hyvin tavallisia, minkä vuoksi monet saamelaiset ja norjalaiset olivat oppineet puhumaan kveenin kieltä ja sen jälkeen heidän lapsensa ovat omaksuneet niitä tapoja ilmaista itseään (Beronka 1922: 32). Monikielisyys on siis ollut luonnollista, ja kun muunkielinen ihminen saattoi olla oma läheinen sukulainen, ei ole ei ole ihme, että tämä kontakti näkyy molemmissa kielissä. Norjan ja pohjoissaamen vaikutukset ovat tulleet osaksi heidän, ja lopuksi koko paikkakunnan kieltä, ja Porsangin vuosikirjan toisessa osassa todetaan, että myös Porsangin pohjoissaamen murteessa on olemassa vaikutusta tästä kontaktista (Petterson 1994: 34).

Häkkinen mukaan saamelaiset lainat rajoittuvat suomen kielessä vain pohjoisimpiin murteisiin, vaikka yleiskieleen on päässyt ainakin pieni joukko pohjoisen luontoa, eläimistöä ja elikeinoja kuvaavia sanoja (Häkkinen 2006 [1990]: 166).

Lingren väittää, että saamelaiset lainat käyttäytyvät toisella tavalla kuin norjalaiset ja kansainväliset indoeurooppalaiset sanat intergroituessaan suomen kielen taivutustyyppisiin. Nämä sanat taipuvat suurimmaksi osaksi supistumaverbien tavoin, ja substantiivit taipuvat lähes aina kuten *lasi*-sana. Toisin sanoen kielten sukulaisuus näyttää tässä olevan ratkaiseva siinä, mihin käytäntöön sanoja johdetaan. Lisäksi Lindgren toteaa saamelaisia lainoja sekä muita vaikutuksia olevan kveenin kielessä tuntuvasti enemmän kuin suomen puolen peräpohjalaismurteissa (Lindgren ym. 2003: 186).

Kveenin kielessä käytetään myös vanhoja ruotsalaisia lainoja, joita ei enää käytetä kirjakielessä (Utvik 1996: 57). Kolmas kerrostuma ovat itse asiassa muinaisnorjan lainat, jotka ovat tulleet kveenin kieleen pohjoissaamen kautta, esimerkiksi *fierua* jne. (Söderholm 1991: 482; Utvik 1996: 259).

Utvikin käsittelemät norjalaiset lainasanat kuuluvat pääpiirteittäin näihin teemoihin: ruoka, vaatteet ja jalkineet, rakennuksiin liittyvät sanat, kulkuvälineet, yhteiskuntaan ja kouluun liittyvät sanat. Lisäksi on ryhmä kansainvälisiä sanoja, jotka ovat tulleet norjan kielen kautta. Ne pohjautuvat yhteiseen länsimaalaiseen sanastoon, joka on juuriltaan kreikkalaista ja latinalaista (Utvik 1996: 260–262).

Amerikansuomestakin löydetään samanlaisia ryhmiä: kielessä on esimerkiksi eri ammatteihin liittyviä sanoja, kuten kaivostyöhön ja jonkin verran metsätöihin ja tehtaisiin liittyviä sanoja. Muita tärkeitä aiheita ovat ruoka-aineet, vaatteet ja jalkineet, autoihin liittyvät sanat, tekniset sanat, eri yhteiskunnan elämään liittyvät sanat, juhlat, ammattinimet ja tittelit, vieraiden kasvien ja eläinten nimet, lääkkeiden ja sairauksien nimet, sukulaisuuteen viittavat sanat, kansallisuuden sekä uskonnon nimitykset (Virtaranta 1993: 74–83).

Yvonne Backman (2001) puolestaan on tehnyt pro gradun ruotsalaisista lainoista meänkielessä. Siinä esiintyi osittain samanlaisia teemoja:

Asetelma 1: Backmanin ryhmittely

Ihmisten nimitykset	Perheenjäsenten, sukulaisten, ammatinharjoittajien ja muiden nimityksiä
Elintarvikkeet	Ruokalajit ja leivonnaiset yms.
Taloon ja asumisen liittyviä sanoja	
Vaatteet, kengät ja tekstiilit	
Työhön liittyvät lainat	
Sairaanhoidon liittyvät lainat	
Koulun liittyvät lainat	
Tavat ja juhlat	
Armeijaan ja sotavoimiin liittyvät sanat	
Kulku- ja kuljetusvälineitä yms.	
Koneet ja laitteet	
Mittayksiköt	
Viranomaisiin ja yhteiskuntaan liittyvät sanat	

Nämä ryhmät ovat osittain samoja kuin Hanne Utvikin ja Pertti Virtarannan. Otan huomion näihin sanaluokkiin, koska valikoimassani saattaa olla riskisanoja, joiden väärinkäsityksen riski johtuu siitä, että sana on lainattu, joten tämä vaikuttaa tietenkin siinä tapauksessa omiin luokitteluihini.

Maija Grönholm (1988) on tutkinut ruotsalaisia lainasanoja Turun murteessa. Hänen valikoimansa koostuu kahdesta ryhmästä: ensimmäinen liittyy ihmisten jokapäiväiseen askarteluun ja toinen erilaisiin ihmisten nimityksiin. Kiinnostava asia on, että viimeinen ryhmä on aika lailla pejoratiivistunut merkitykseltään; siihen kuuluvilla sanoilla oli lähtökohtaisesti huonoja konnotaatiota, ja lainautumisen jälkeen tämä on vahvistunut entisestään (Grönholm 1988: 285–287).

Oma työni eroaa Utvikin, Grönholmin ja Backmanin töistä sillä tavoin, että en analysoi lainasanoja, enkä ota kantaa siihen, onko kyse tilapäisistä lainoista, koodinvaihdosta tai pysyvämmästä lainasta, sillä tähän tarvitaan toisenlaista empiiristä tietoa sekä toisenlainen sanavalikoima. Olen laittanut pääsanan alle joskus synonyymejä, antonyymejä tai homonyymejä. Näiden joukossa saattaa tietenkin olla tilapäisiä lainoja ja jonkin verran koodinvaihtoa. Ainoa kriteerini tässä oli, että sana olisi ainakin äänteellisesti integroitu porsanginkveeniin ja että esimerkiksi käänöslaina olisi kokonaan käännetty.

Kiinnostava asia on, että myös Tornionlaaksossa on ollut samanlainen kielikontaktiympäristö saamen ja jonkin skandinaavisen kielen ympäröimänä. Meänkielessä on ruotsalaisten lainojen ohella myös saamelaisia lainoja. Jukkasjärvellä tuntuu olevan enemmän lainoja ja muuta vaikutusta saamen kielestä, vaikka jotkin sanat esiintyvät muissakin peräpohjalaismurteissa sekä on jossakin määrin omaksuttu suomen yleiskieleenkin. Jokivarren kielessäkin on ilmeisesti ollut enemmän saamelaisia lainoja, sillä monet on jääneet käytöstä poronhoitoelinkeinon väistymisen myötä (Andersson & Kangassalo 2003: 121). Periaatteessa ei voi tietää tulivatko saamelaiset lainat kveenin kieleen ennen Tornionlaaksosta lähtöä vai sen jälkeen, sillä osittain samalainen kielellinen ja kulttuurinen ympäristö oli jo olemassa lähtöpaikassa.

Sekä Utvik että Backman ovat tahollaan rajanneet pois vanhat ruotsalaiset lainat, jotka ovat kyllä olemassa nykysuomen kielessä, mutta jotka nykyään saattaa näyttää arkaistisilta. Tietoisesti en itse ole sivuttanut näitä siksi, että juuri tämänkaltaisiin sanoihin liittyy Suomessa tyyliero, jota ei välttämättä ole sellaisessa kieliyhteisössä, joka on Suomen ulkopuolella.

Kun puhutaan saamenlaisten ja norjalaisten kielikontaktista semanttiset lainat ovat myös todella todennäköinen ilmiö. Ne ovat varsin yleisiä, kun kahden (tai usean) ryhmän välillä on läheinen suhde ja yhden kielen malli vakintuu toiseen kieleen. Kun sana vain osittain tarkoittaa samaa kuin toisen kielen mallissa, se voi myöhemmin saada uuden merkityksen toisesta kielestä (Andreassen 1989: 51).

Muun muassa suomen kielessä on runsaasti ruotsalaisia käänöslainoja, esimerkiksi ”antaa aiheita” (*ge anledning till ngt*), ”ottaa huomion” (*taga i beaktande*), ”yksimielisyyden merkeissä” (*i enighetens tecken*) jne. (Häkkinen 2006 [1990]: 269–270).

2.5 Peräpohjalaismurteet murrekartassa

Peräpohjalaismurteita puhutaan Suomen Lapissa sekä Tornionlaaksossa. Suomen murteet on perinteisesti jaettu kahteen pääryhmään, nimittäin länsi- ja itämurteisiin. Peräpohjalaismurteita pidetään usein länsimurteina (Kotus 2014). Niitä puhutaan laajalla alueella, joka on kuitenkin harvaan asuttu. Ne on jaettu viiteen alaryhmään: Jällivaaran, Tornion, Ruijan, Kemin ja Kemijärven murteisiin. Näistä Ruijan murteille lähin murreryhmä ovat Tornion murteet, vaikka niissä esiintyy vähän Kemin murteiden piirteitä. Tämä johtuu siitä, että väestöä muutti Pohjois-Norjaan myös tältä alueelta (Lindgren ym. 2003: 179).

Suomen murteet on perinteisesti jaettu kahteen pääryhmään, itä- ja länsimurteisiin. On olemassa useita perusteluja tälle jaottelulle, esimerkiksi se, miten *-đ*:n paikalle on kehittynyt eri vastineita, kuten idässä kato (tai sen paikalla on *-v*, *-j* tai *-h*). Lännessä puolestaan on *-r* tai *-l*. Vanha *-đ* on ainakin jonkin verran säilynyt pienellä alueella Rauman läheisyydessä sekä eräillä entisillä ruotsalaisalueilla ja niiden vaikutuspiirissä, varsinkin Ahlaissa ja Merikarvialla jne. (Rapola 1990: 32–34). Heikki Paunonen on ehdottanut, että suomen murteet jaettaisiin kolmeen ryhmään ja että kolmas ryhmä olisivat peräpohjalaismurteet, koska niillä on omaleimainen yhdistelmä muiden murteiden piirteitä (Paunonen 1991: 92).

Martti Rapola (1990 [1947]) toteaa, että peräpohjalaismurteissa on ollut (ja jossain määrin on edelleenkin) äännekanta *đ*, *d*, *r*. Hän selittää sen sillä tavoin, että varhaiskeskiajan pirkkalaiset perustivat Tornion seudun ja toivat mukanaan länsisuomalaisen *đ*-äänteen. *đ*-äänne hävisi myöhemmin tai vetäytyi yhä kaukaisemmille paikoille savolaislähtöisen katoedustuksen levitessä Tornion seudulle. Rapolan mukaan se oli näillä seuduilla osaksi säilynyt ja osaksi muuttunut *d*:ksi ja *r*:ksi ruotsin ja saamen kielen vaikutuksesta. Kiinnostava asia peräpohjalaismurteissa onkin, että niissä esiintyy niin itäsuomalaisia kuin länsisuomalaisia piirteitä rinnakkain, koska siinä on eri aikoina asunut eri heimoja (Rapola 1990 [1947]: 37–38).

Toinen esimerkki vanhoista länsisuomalaisista piirteistä on miten yksinäinen *s*:llinen inessiivi-suffiksi on kulkeutunut peräpohjalaisiin murteisiin asti, mutta nykyään piirre on lähinnä Kemin ja Rovaniemen välisellä aluella. Se on ilmeisesti ollut Tornion murteessakin ennen kuin ne jotkin muutkin vanhat länsisuomalaisuudet hävisivät muualta tulleiden vaikutusten peittoon (Rapola 1990 [1947]: 70). Toinen tavallinen peräpohjalainen piirre on geminaattanasaalien ja *-likvidain* lyhentymisen esimerkiksi *täynä*, *ymmäryys*, *puolele*, *huomena* jne. Tätä on enemmän Torniossa ja vähemmän Kemissä (Rapola 1990 [1947]: 133).

Peräpohjalaismurteiden ehkä tunnusomaisimpana piirteenä pidetään usein vokaalien välistä h:ta, jonka säilymistapa kertoo tarkemmin, mistä paikasta puhuja on kotoisin, sillä sen ympäristö vaihtelee murteittain. Vain Kemijärvellä ja Kuolajärvellä sanotaan *talohon, mennähän, tehtihin* ja *huonehet* jne. Vokaali on kadonnut h:n edeltä muissa peräpohjalaismurteissa esimerkiksi *talhon, menhän, tehthin* jne. Lyhytvokaalisen variantin rinnalla esiintyy vokaali pitkänä (*talhoon, menhään, tehthiin* jne.). Paikoittain -h on myös voinut vaihtaa paikkaa edellisen konsonantin kanssa (huohneet) (Rapola 1990 [1947]: 131–134).

Paunonenkin toteaa, että peräpohjalaismurteissa on useiden murteiden piirteitä:

Osittain peräpohjalaismurteiden sisäiset erot voivat tosin olla varsin vanhaakin perua; kytkeytyväthän näiden murteiden syntyvaiheet läheisesti pohjoisimman Suomen monimuotoiseen asutushistoriaan. Eri tahoilta tulleet pohjankävijät, verottajat ja asuttajat, ovat tuoneet mukanaan myös oman puheenpartensa, joiden aineksista nykyiset peräpohjalaismurteet ovat muotoutuneet. Oman tuntuvan leimansa on pohjoisimman Suomen murteisiin jättänyt lisäksi myös saamen kieli, jonka ohella myös ruotsi ja norja ovat vaikuttaneet varsinkin Länsi-pohjan ja Ruijan suomalaismurteisiin (Paunonen 1985: 264).

Varsinkin Tornionlaakso on aikoinaan ollut kuin sulatusuuni. Siellä on asunut hämäläisiä, savolaisia, karjalaisia ja saamelaisia. (ja birkarleja jne). Lisäksi siellä on ollut muun muassa saksalaisia kauppamiehiä (ks Vahtola 1991: 179–265). Kieli heijastaa tätä historiallista taustaa. Jonkin verran tämä tausta näkyy paikanimissä (Vahtola, 1991: 179–182, 192–194).

2.6 Meänkieli

Meänkieltä on, niin kuin kveenin kieltä, pidetty peräpohjalaismurteena ja on kutsuttu ”Tornionlaakson suomeksi” vanhemmissa tutkimuksissa (ks Rapola 1990 [1947]: 131; Wande 1982: 45).

Martti Airila (1919) toteaa, että lingvistisesti meänkieli on murrepohjaltaan länsisuomalaista. Ääntämys, sanojen taivutus, syntaksi ja vanha sanavarasto osoittavat suuria yhtäläisyyksiä ennen kaikkea Hämeeseen ja Satakuntaan mutta myös Varsinais-Suomeen, joissa puhutaan länsimurteita. Kiinnostava asia on, että meänkielessä on näiden rinnalla joukko silmiinpistäviä itäsuomalaisia ja karjalaisia piirteitä, samalla tavoin kuin Suomen puolella peräpohjalaismurteissa. Airila on lisäksi selvästi erottanut Jällivaaran murteen tornionlaakson murteesta sekä tehnyt jaon näiden ja Vittangin murteen välille (Airila 1919: 1–

12, 248).

Itäsuomalaisia ja länsisuomalaisia piirteitä käsitellyt Birger Winsa (1991) on väitöskirjassaan tehnyt huomion siitä, että vaikka länsisuomalaisia piirteitä on enemmän, niin kuitenkin keskeinen sanasto on itäsuomalaista, mikä taas viittaa vanhaan karjalan kieleen, jota puhuttiin Karjalanniemellä sekä Pohjois-Karjalassa (Winsa 1991: 212).

Mielenkiintoinen asia meänkielen suhteen on, että se lingvistisesti samaa varieteettia, jota puhutaan myös Suomen puolella Tornionlaaksoa, mutta siinäkin on ilmiöitä, joita on hävinnyt nyky-suomen kielestä, esimerkiksi *huone* ”talo”, *vaimo* ”nainen” jne. Adverbit ovat tässä todella mielenkiintoisia suomen kirjakielen kannalta. Erling Wande kommentoi sitä sillä tavalla, että näyttää siltä kuin nämä adverbit olisivat merkityskentässä vaihtaneet toistensa kanssa paikkaa. Kuitenkin erojen selityksenä itse asiassa on, se että alkuperäinen merkitys taas on säilynyt meänkielessä, ja vanhassa kirjasuomessa (ks. Rapola 1969 [1945]: 92). Ainakin tämä pätee joidenkin adverbien kohdalle. Wande pitää niitä nähtävästi meänkielelle ja Tornion murteelle luonteenomaisina. Esimerkiksi: *piian* ”ehkä”, *heti* ”pian”, *paikala* ”heti”, *kohta* (myös *melkeen*) ”melkein”. Nämä sanastolliset seikat ovat yleisperäpohjalaisia ja niitä tavataan myös Suomen puolella (Wande 1982: 57; Andersson & Kangassalo 2003: 120).

Erling Wande (1982) toteaa, että meänkielen vanhassa murre-sanastossakin heijastuu länsi- ja itäsuomalaisia sanoja vähän rinnakkain. Itäsuomalaisia sanoja ovat esimerkiksi *ilta*, *kesä*, *härkä*, *lanka*, *vene*, *kehata*, *huivi* jne. Esimerkkejä länsisuomalaisista sanoista ovat *nisu*, *vihta*, *pirtti*, *kari(i)tta*, *lakki* jne. (Wande 1982: 56).

Lisäksi meänkielessä on äänteellisiä vaikutuksia ruotsin kielestä. Varsinkin lainasanojen ääntäminen vaihtelee eri puhujien iän, kaksikielisyysasteen ja puhetilanteen mukaisesti. Muun muassa klusiilit -p, -t ja -k voivat ääntyä ruotsalaisittain aspiroituneena tai ilman aspiraatiota (*khamera* ~ *kaamera*). Silti lainat yleensä mukautuvat vokaalisointuun, mutta voivat jäädä mukautumattakin, esimerkiksi: *(s)tryykätä* ~ *(s)tryykata* (”silittää”) (Andersson & Kangassalo 2003: 120). Wanden mukaan nuorten ääntäminen kuulostaa ruotsalaisvaikutteiselta, kun vertaa vanhempien ääntämiseen. Tämä saattaa kielisosiologisesti vaihdella tilanteen mukaisesti: esimerkiksi puhuttaessa vanhempien ihmisen kanssa ääntämistapa on eri verrattuna siihen, kun puhutaan samanikäisen kanssa (Wande 1982: 58).

Näkyvin ero meänkielen ja suomen peräpohjalaismurteiden välillä on tietenkin ruotsalaisten lainojen määrä sekä uudempien että vanhempien. Tällaisia vahvoja ruotsalaisia

lainat ovat esimerkiksi: *hantuuki* ("pyyhe"), *kahveli* ("haarukka"), *kretta* ("kerma"), *talterikki* ("lautanen"), *polsteri* ("tyyny"), *tiima* ("tunti"), *kartiini* ("verho"). Nämä sanat ovat aikoinaan kuuluneet vanhaan murre-sanastoon molemmiin puolin rajaa, mutta kirjakielen vakiintuessa Suomen puolella ne jäivät pois käytösä. Ruotsin puolella niitä tosiaan käytetään. Ruotsin kielestä lainatut termit kuuluvat usein moderniin yhteiskuntaan sanastoon. Tarkemmin sanoen ne liittyvät teknikan, koulutuksen, työmarkkinan sekä yleisen yhteiskunnan terminologiaan, esimerkiksi: *fryysi*, *tšyyli*, *piili*, *phiili* ("nuoli"), *pyssi* tai *bussi*, *semesteri*, *engelska* jne. (Wande 1982: 58). Osa näitä on samoja kuin porsanginkveenissä.

Wande selittää, että ruotsinkieliset konsonanttiin päättyvät sanat sopeutetaan suomen taivutusjärjestelmään laittamalla -i:n vartaloon. Toisin sanoen i:n avulla lainasana muuttuu suomalaiseksi sanavartaloksi, johon liitetään sijapäätteitä jne. Verbit sen sijaan muokataan supistumaverbien tavoin niin kuin suomen yleiskielessäkin muokataan lainasanoja. Siinä mielessä ne eivät ole mitenkään huonompia tai viereitä prosesseja. On kuitenkin huomattava, että meänkielessä ne ovat vielä produktiivisempia kuin kirjakielessä. Tiivistetyksi sanotuksi meänkielen muotoelementit ovat useammin omaperäisiä, kun taas suuri osa modernista tekniikan ja yhteiskuntaelämän sanastosta lainataan ruotsista (Wande 1982: 59, 60, 64.)

Wande väittää, että meänkieltä käytetään huomattavasti analyttisemmin kuin Suomessa puhuttuja murteita. Muun muassa on olemassa fraasi "syä ylös". Suomeksi käytetään *syödä*-verbiä ja sen jälkeen akkusatiiviobjektia. Toinen esimerkki tästä on "kloorata ittensä", joka suomeksi on "tulla toimeen". Lisäksi meänkielessä käytetään pronominia *se* ruotsin kielen muodollisen subjektin *det* vastineena ja sanaa *yksi* epämääräisenä artikkelina. Meänkielessä voidaan sanoa esimerkiksi: *s'oli (se oli) yksi nuori mies, joka kävi täällä*. Suomen kirjakielellä voi sanoa: "täällä kävi nuori mies". *Se*-sanaa käytetään myös ruotsin kielen tapaan passiivilauseissa: *s'oon aina sanottu, ette* – – ('on aina sanottu, että – –'). Objektin sija on myös erilainen meänkielessä. Siinä käytetään -n-akkusatiivia passiivisissa lauseissa, ja myös päätteetöntä akkusatiivia. On myös olemassa nesessiivirakenne *mie häyn (piän) laittaa uuen venheen* jne. (Wande 1982: 62).

Birger Winsa (1993) toteaa, että Ruotsin Tornionlaaksossa on olemassa kaksi meänkieltä: yksi on julkinen ja toinen arkinen. Ensimmäinen on käytössä esimerkiksi haastatteluissa ja radio-ohjelmissa, kun taas toinen arkielämässä (kotona, kalastuksessa, kavereitten kanssa jne). Arkisessa meänkielessä hyväksytään melkein mikä ruotsalainen laina tahansa, paitsi pronomineja, ruuminosien nimityksiä sekä hyvin usein käytettyjä verbejä,

substantiiveja ja adjektiiveja. Julkisessa meänkielessä sen sijaan yritetään karsia pois turhat lainat (Winsa 1993: 25; Virittäjä 1993:1).

2.7 Porsanginkveenin yleiset piirteet

Heikki Paunonen selittää, että kveenin kielessä on vastaavanlaisesti itä- ja länsimurteita. Läntisiin murteisiin kuuluvat Pohjois-Tromssan ja läntisen Finnmarkin Porsangin murteen lisäksi. Itäisiin luokitellaan kaikkia Varangin vuonon seutujen murteita (Paunonen 1985: 266). Jako läntisiin ja itäisiin kveenimurteisiin menee samalla lailla kuin Tornionlaakson ja Kemin välille. Esimerkiksi monet Kemin murteen piirteet esiintyvät Varangin murteessa, kun taas läntiset kveenimurteet muistuttavat enemmän Tornion murretta. Itä-Finnmarkkiin on myös tullut väkeä Kemijärveltä ja myös Kainuusta, mutta savolaismurteiden piirteet ovat Lindgrenin mukaan hävinneet kielestä (Lindgren ym. 2003: 178-179; Paunonen 1985, 266). Tässä olen tehnyt tiivistelmän Lindgrenin mainitsemista äänteellisistä sekä muoto-opillisista piirteistä porsanginkveenissä:

Asetelma 2: Porsanginkveenin äänteelliset ja muoto-opilliset piirteet

Kato t:n heikossa asteessa	kato (<i>lähen, piätin</i>) tai -đ (<i>lähden, pidätin</i>)
Yksikön 3. personan -pi-pääte	<i>syöpi, saapi</i>
Yksikön personapronominit	<i>mie, sie</i>
Monikon personapronominit	<i>met, het, tet</i>
-kk tk:n paikalla	<i>jokka, mikkä</i>
-tt ts:n paikalla	<i>mettä, ruottalainen</i>
Yleisgemaatio	<i>sannoo, puhuu, tulee</i>
Erikoisgemaatio	<i>alkkaa, sanaparssii</i>
Tunnukseton 3. infinitiivin illatiivi	<i>kysyhään, sanohaan jne.</i>
Supistumaverbien imperfekti	<i>ringais</i>
Nasaalien ja likvidan lyhentyminen	<i>täälä, ymmärän</i>
Pitkä vokaali a- ja ä-loppuisten vokaaliyhtymien paikalla	<i>assii, korkkee</i>

Vokaalienvälinen -h	<i>nostethiin</i>
Monikon 1. personan pääte	<i>praataama, menimä</i>
Passiivin käyttö monikon 3. personan tehtävässä	<i>he läh(đ)ethiin</i>
Sananloppuinen -t	<i>nämät, pyhät, met, tet, het, peret</i>

Osa näistä on olemassa muissakin kveenimurteissa, ja osa on ominaisia juuri porsanginkveenin kielelle (Lindgren ym. 2003: 178–184).

Martti Rapola mainitsee, että Porsangissa ja Raisissa kuulee säännöllisimmin tyyppiä *hoppee, korkkee, nimmee, huonoo, puttoo* pitkävokaalisena sekä usein myös geminoituneena. Sanassa on erikoisgeminaatio, joka tarkoittaa, että koko sanan konsonantisto geminoituu: esimerkiksi *miehhii, tuullee, arvvaa, matallaa, elävvi* jne. (Rapola 1990: 134).

Tämä on itse asiassa piirre, joka erottaa porsanginkveeni muista kveenimurteista, sillä siinä on erikoisgeminaatio savolaismurteiden tavoin. Sitä ei muuten ole muissa peräpohjalaismurteissakaan, paitsi Jällivaaran kielessä. Kyse länsikveeni- ja savolaismurteiden erikoisgeminaatioissa lienee kuitenkin rinnastuskehityksestä, joka on tapahtunut toisistaan riippumatta (Lindgren ym. 2003: 178–179).

Kaikissa kveenimurteissa on yleisgeminaatio, esimerkiksi *tullee, mennee, kallaa, kessää, pittää* jne. (Rapola 1990: 134). Lisäksi näissä kaikissa on olemassa se, mitä Eira Söderholmin kieliopissa kutsutaan ”pituussäännöksi”. Se tarkoittaa, että -n, -l, -r ja -m pidennetään sanavartalon viimeisen tavun pituuden sekä painon mukaan (Söderholm 2014: 75–77). Oma kokemus tämän säännön suhteen on, että se toteutuu nominin (tai verbin) kaikissa taivutusmuodoissa, missä vain äänneympäristö sen sallii, 3. persoonan monikkopäätteestä adjektiivien komparatiivimuotoon (ja jopa harvinaisissa sijamuodoissa kuten komitatiivissa).

Lindgrenin mukaan (1985) läntisten kveenimurteiden taivutussysteemissä on tapahtunut melkoisia muutoksia. Niiden syynä voi pitää kielen struktuuria sekä kielisosiologisia suhteita. Lisäksi siirtolaiset muuttivat Länsi-Finmarkkiin paljon aiemmin kuin itään. Lännessä on suuremmissa määrin ollut kontakteja erikielisten ryhmien välillä. Idässä sen sijaan on ollut yksikielisiä kalastajakylä (Lindgren 1985: 12).

Sanaston tasolla Lindgren (2003) mainitsee useita kveenin kielen kerrostumia, jotka eroavat suomen kirjakielestä. Ne ovat seuraavia:

Asetelma 3: Kveenin kielen sanastolliset kerrostumat

Yleisperäpohjalainen sanasto	Maisemaa ja luontoa kuvailevat sanat, esim.: joukhainen ”joutsen”, tieva ”mäki”, mella ”mäki”, pahta ”kallionjyrkänne”, outa ”metsä” jne.
Saamen kielen lainat ja muut vaikutukset	<i>fierua/fierva</i>
Vanhat ruotsalaiset lainat	Esimerkiksi: tyyris ”kallis”, puukstaavi ”kirjain” jne. Toisin sanoen ne sanat, jotka on kielenhuollon avulla ”pesty pois” nykysuomen kielestä.
Nuoremmat norjalaiset lainat	Esimerkiksi: <i>flyyi</i> ”lentokone”, <i>ringata</i> ”soittaa”, <i>kylröötteri</i> ”porkkana”, <i>möötti</i> ”kokous” jne.
Kansainväliset lainat	Uuden ajan ilmiöt, jotka ovat tulleet norjan kielen kautta, esim.: <i>yniversiteetti</i> , <i>minuriteetti</i> jne.
Muunlaiset käännöslainat	<i>Hyppyluokka</i> (”hyppyrämäki”)

Oletettavasti osa riskisanoistakin kuuluu näihin ryhmiin. Lindgren mainitsee vielä, että kveenimurteet eroavat suomen kirjakiielestä siinä, että niillä ei ole sama tyyli kuin Suomessa, joissa ne on tietoisesti kielenhuollon avulla poistettu. Tämä kielenhuolto ei tietenkään ulottunut kveenien kieleen, joten näihin sanoihin ei liity sitä tyyli, joka niillä on Suomessa. (Lindgren ym. 2003: 186.) Luultavasti riskisanavalikoimassani saattaa olla tällaisia ilmiöitä, että sanat jommassakummassa kielessä eivät ole aivan neutraaleja merkitykseltään. Vanhan kirjasuomen ja nykysuomen välillä on ilmeisesti samanlaisia tyylieroja:

... monet vanhan kirjakielen vanhat merkitykset, sanastolliset arkaismit, esiintyvät nykysuomessakin erilaisina tyylin tehosteina ... (Rapola 1969 [1945]: 95).

Tämä merkityssuhde voi myös olla porsanginkveenin ja nykysuomen kielen välillä, esimerkiksi ne voivat kuulua murre-, slangi- tai arkaistiseen sanastoon.

3 AINEISTO JA METODIT

3.1 Aineisto

Haastattelin yhteensä 14:ää informanttia. Seitsemän heistä oli Lemmijoelta ja seitsemän Pyssyjoelta. Kaksi Lemmijoen haastattelua on ryhmähaastattelumuodossa, joten en käyttänyt sitä tässä työssä. Lisäksi oli myös yksi Pyssyjoen haastattelu, jota en käyttänyt kun huomasin, että informantti on oikeastaan kotoisin toisesta kylästä.

Kun kyse on haastattelujen laaduista, huomataan, että käytin paljon enemmän aikaa Lemmijoella puhumaan haastateltavien kanssa. Muun muassa *sana-aitta*-sanalistan kautta sain selville millaisia sanoja haasteltava itse käytti. Usein keskustelin merkityksistä heidän kanssaan:

H: oonko muuta jotka saattaa olla siivo-. (--) ei voi käyttää koneista?

LN53: ei. siivo= se oon siivo- ei.

H: siivo telkkari. *nauraa*.

LN53: joo. *nauraa*. se oon niin siivo auto tahi piili. se mennee itte ilman bensiini. se oon niin siivo. *nauraa*. se oon niin siivo tv ette en tarte maksaa- mikä se oon se kringkastingsavgift. se oon niin siivo= mie saan se kaikki. *nauraa*).

H: *nauraa*. se oon niin siivo telefonuuni ko se toimii.

LN53: ja ("kyllä"). *nauraa*.

Välillä syntyi huvittava tunnelma, niin kuin tässä näkyy. Pyssyjoella sen sijaan minulla oli enemmän kiirettä sekä omien että haastateltavien aikarajoitusten takia. En tuntenut ihmisiä kovin hyvin Pyssyjoella, joten haastattelut piti suunnitella tehokkaammin. Haastattelut kestävät yleensä 1–2 tuntia, ja tein ehkä 2–3 haastattelua jokaisen haastateltavan kanssa. Toisin sanoen se oli tehokasta ja pysyimme paremmin aikarajoituksessa. Pyssyjoella kysyin asioita konkreettisemmin ja usein pyysin heitä selittämään sanapareja, kun huomasin, että se helpotti heitä asiassa vähän.

Lemmijoen haastattelut kestivät usein 3–4 tuntia, ja saatoinkin tavata saman haastateltavan vähintään kolme kertaa, joskus neljä. Näille haastatteluille oli yhteistä, että emme aina pysyneet aiheessa eikä haastatteluilla ollut aikarajoitusta. Puhuin ehkä vähän tahallaan muista asioista, sillä oli asioita, joista aidosti halusin tietää, sillä itse olin juuri hiljalleen alkanut käyttää kveeninkielisiä sanoja kotipaikassa oleskellessani. Lemmijoen haastatteluista voi

myös havaita, että haastateltavat jo tuntevat minut, koska Lemmijoki on kotipaikkani.

Tiivistetysti sanottuna Pyssyjoen haastattelut ovat paljon ammattimaisempia, mutta lyhyempiä, ja niissä on usein vain vastaus kysymykseeni eikä paljon muuta. Lemmijoen haastattelut muistuttavat enemmän aitoja keskusteluja, ja niissä on paljon ”ei-aiheeseen liittyvää”. Lemmijoen haastattelut olivat itse asiassa sen verran pitkiä, että paljon aikaa meni vain nauhoitteiden litteroimiseen, ja lopuksi ratkaisin asian sillä tavoin, että en litteroinut kaikkea ”ei-aiheeseen liittyvää” enkä yrittänyt litteroida kaikkia foneettisia seikkoja, taukoja ja toistoja jne.

3.2 Kirjalliset materiaalit

Suurin osa alkuperäisestä riskisanavalikoimastani oli otettu Vappu-Inkeri Pyykön *sana-aitta* -nimisestä sanalistasta. Se oli aikonaan tehty ensimmäistä kveeninkielistä romaania varten (*Kuosuvaaran takana*).

Käytin jonkin verran Samuli Paulaharjun sanalistoja hänen Pohjois-Norja-aiheisista teoksistaan sekä Kainun institutin verkkosanakirjaa saadakseni vähän ideoita. Luovuin varhain Paulaharjun listoista, kun joku haastateltava totesi, että tämä olisi osittain suomentanut sanalistan sanoja. Lisäksi luin, ettei hän kirjoittanut tilanteista juuri sellaisina kuin ne olivat, vaan käytti ”taiteilijan vapautta” (Tavetti 1999: 176, 178–179).

Lisäksi sain joitakin ideoita Beronkan työstä 1920-luvulta, meänkielen nettisanakirjasta sekä Kainun institutin digitaalisesta sanakirjasta. Ennen kuin aloin puhua ensimmäisten haastateltavieni kanssa, tarkistin itse kaikki Kielitoimiston sanakirjasta. Myöhemmin luovuin tästä ja aloin käyttää esimerkiksi Nykysuomen sanakirjaa ja Gummeruksen Uutta suomen kielen sanakirjaa sen sijaan, koska Kielitoimiston sanakirjassa on erityisesti norminmukaisia merkityksiä eikä siinä ole esimerkiksi paljoa vanhoja merkityksiä, ei ainakaan laajasti. Se näyttää olevan suunnattu pikemmin suomen kielen oppijoille taivutusparadigmoineen.

Tärkein riskisanojen lähde olivat itse asiassa haastateltavat itse. Ensimmäisten haastateltavien kanssa Lemmijoella käytin, kuten aiemmin mainitsin, paljon aikaa vain heidän kanssaan puhumiseen sekä merkityssuhteiden tarkistamiseen; lähinnä neuvottelimme näistä. Tässä vaiheessa poimin paljon sanoja suoraan heidän puheestaan. Muutamien sanojen arvasin jo itse olevan riskisanoja, koska olin kuullut niistä ennen: tällaisia olivat esimerkiksi *ikkuna*,

hyvästi, huonet, loma jne. Mutta opin paljon uusiakin riskisanoja.

Joistakin sanavalikoimani sanoista luovuin jälkeempään aikarajoituksen ja tekstin pituuden takia. Lisäksi huomasin, että konteksti sekä yleinen tieto Suomesta ja kveenikulttuurin muutoksista auttoivat sanojen ymmärtämisessä niin paljon, että oli sanoja, joita tästä syystä ei voi pitää riskisanoina, esimerkiksi *kokkous* ja *joulupukki*. *Kokkous* on ehkä sen verran läpinäkyvä, että voi ajatella sen sopivan laajempaan kontekstiin kuin lestadiolaisten seuroihin, ja lisäksi ei ole enää niin, että suurin osa kveeneistä olisi enemmässä tai vähemmässä määrin lestadiolaisia.

Joulupukki-sana puolestaan jätin pois, koska vaikka norjalaisen lauluperinteen nimeä *julebukk* periaatteessa voi äänteellisesti muokata niin, että se tulee samannäköiseksi suomenkielisen sanan kanssa, niin yleinen tieto Suomesta auttaa tässä paljon. Muun muassa Pohjois-Norjassa on sen verran tavallista ajaa Suomen Lappiin, että kaikki, jotka ovat käyneet siellä tietävät Rovaniemen *Santapark*-nähtävyyden. Lisäksi sain vaikutelman siitä, että norjalainen *julebukk*-lauluperinne on Porsangissa niin harvinainen ilmiö, että siitä ei puhuta paljon. Toisaalta *joulupukki*-sanasta syntyisi ehkä polyseeminen merkityssuhde porsanginkveenissä, mikäli *julebukk*-perinne yleistyisi.

Muutaman riskisanaehdotuksen löysin myös Hanne Utvikin (1996) sekä Irene Andreassenin (1989) maisteritöissä. Lopuksi päätin kuitenkin jättää suurimman osan niistä pois, koska he jo analysoivat niitä niin tarkasti. Näitä sanoja ovat esimerkiksi *ahven*, *kassa* jne. Kaksi sanaa löysin Eira Söderholmin (1991) työstä suomen kielen skandinaavisia lainoja, jotka ovat tulleet saamen kielen kautta.

3.1.2 Kenttäpäiväkirja

Käytin kenttäpäiväkirjaa samaan tapaan kuin se kuvataan etnografisessa menetelmässä (Huttunen 2011: 41–42). Se oli enemmän itseäni varten, koska näin oli helpompi suunnitella ja reflektoida siitä, mikä haastattelumetodissa toimi ja mikä ei toiminut. Kirjoitin siihen myös seuraavan päivän suunnitelmia: mistä asioista oli jo kysytty ja mitkä sanat oli tarkistettava kenenkin haastateltavan kanssa. Kenttäpäiväkirjassa aloin jo vähitellen analysoida sanoja haastattelujen loppuvaiheessa sekä niiden litteroinnissa. Lisäsin ideoita ja havaintoja kenttäpäiväkirjaan, koska näin oli helpompi muistaa, mitä olin ajatellut missäkin haastatteluvaiheessa.

Toisin sanoen kenttäpäiväkirjani muistutti monessa suhteessa oppimispäiväkirjaa.

Kirjoitin siihen myös muistiinpanoja muista asioista, joista sain tietoa, esimerkiksi Pyssyjoen kylän historiasta. Kirjoitan tästä vain vähän tässä työssä, koska nämä asiat vaatisivat ehkä oman tutkimuksensa (ks. *5 yhteenveto ja pohdinta*).

3.2 Kaksi haastatteluntoteuttamistapaa

3.2.1 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu; toisin sanoen kysymykset ovat kaikille sama, mutta haastateltaja voi vaihtaa niiden järjestyksestä, mutta haastattelija voi vaihtaa niiden järjestyksestä ja sanamuotoa. Vaikka kysymykset ovat kaikille samoja, vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin, vaan haastateltavat voivat omin sanoin vastata (Hirsjärvi & Hurme 2000: 47).

Teemahaastattelussa on se etu, ettei se sido haastattelua tiettyyn laadullisen eikä määrällisen tutkimuksen leiriin. Se ei myöskään ota kantaa haastattelukertojen määrää tai siihen, miten syväälle aiheen käsittelyssä mennään. Sen sijaan nimi kertoo siitä, mikä tässä haastattelumenetelmässä on kaikkein olellisinta: yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Tämä vapauttaa haastattelun tutkijan näkökulmasta ja tuo tutkittavien äänen kuuluviin (Hirsjärvi & Hurme 2000: 47–48).

Ennen oli tavallista haastatella puhdasta murretta puhuvia ihmisiä, ja silloin tutkija otti sanakirjan mukaan haastattelutilanteeseen. Sitten tätä menetelmää muutettiin: havaittiin, että sana sanalta etenevä kyselymenetelmä ei toiminut eikä ketään haastateltavaa saada viikkokausiksi vangittua tilanteeseen, jossa kyseltiin sanoja ilman kontekstia (Nuolijärvi 2009: 245). Tästä syystä en itsekään halunnut tehdä haastatteluja pitäen sanakirjaa kädessä haastatteluissa, mutta käytännössä jouduin usein tekemään juuri niin.

Alkuvaiheen sanavalikoimani perustui *Sana-aitta*-sanalistaan. Tarkemmin sanoen olin etukäteen valinnut sanoja, jotka mielestäni näyttivät riskisanoilta. Apuna käytin muun muassa Kielitoimiston sanakirjaa ja Meänkielen isoa sanakirjaa. Niiden avulla toin esiin erilaisia aiheita, jotta haastateltaville tulisi mieleen lisää riskisanoja, kun aloin huomata, että jotkin riskisanat kuuluivatkin samaan aihepiiriin. Ehkä menetelmäni ei ollut ihan ideaalinen: ihmiset esimerkiksi väsyivät nopeasti, kun kysyin kysymyksiä kohta kohdalta noin 1–2 tunnin ajan. Monesti ei suositella sanastontutkijalle, että hän ottaisi listoja mukaan, vaan haastattelussa on

hyvä puhua tietyistä aihepiiristä niin, että sanat tulevat luonnollisemmin puheeseen. Esimerkiksi Nuolijärvi toteaa:

Sanan esiinhoukuttelua on murrehaastatteluissa pidetty tärkeänä, jotta eri alueille tyypillistä sanastoa vanhoista työtavoista on saatu talteen (Nuolijärvi 2009: 253).

Tavoitteeni olikin käyttää tätä menetelmää; ongelmana oli vain se, että valitsemani sanasto kuului eri semanttisiin kenttiin. Lisäksi moni merkitys oli minulle jo vähän tuttu, vaikka en tiennyt, tarkoittaako sana samaa asiaa koko Porsangissa. Joissakin tapauksissa olin epävarma siitä, onko kyse ollenkaan riskisanasta. Sen perusteella kysyin usein aika suoraan ”mitä X tarkoittaa?” tai ”miten käytät X:ää?”. Tauotin sitten haastatteluja, ja sitten sovin haastateltavan kanssa, että jatkamme toisella kerralla.

Käytin teemamenetelmää enemmän Lemmijoella, kun etsin uusia sanoja valikoimaani *Sana-aitta*-sanojen sijasta, ja lisäksi kun aloin huomata, että jotkin sanat kuuluivat samaan semanttiseen kenttään.

3.2.3 Pitkäaikaissanastus

Pitkäaikaissanastus-menetelmää on myös käytetty tämänkaltaisissa töissä.

Tällöin sanaston kokoaja, kielitieteellisen koulutuksen saanut ammattilainen asui tavallisesti neljä vuotta paikkakunnalla, tutustui ympäristöön ja eli niiden ihmisten parissa, joita haastatteli (Nuolijärvi 2009, 249).

Tämä olisi ihannetilanne, mutta valitettavasti tämä ei ollut mahdollista aikarajoitusten takia. Sen sijaan sain inspiraatiota tästä ja muun muassa Anna-Riitta Lindgrenin haastattelumatkoista 1960-luvulta (Lindgren 2014: 34–40).

Pertti Alasuutarin (2014) mukaan humanistisen metodin avainasiana on läheinen ja luottamuksellinen suhde. Ajatus siinä on, että jos tutkija ystävystyy informanttien kanssa ja jos he luottavat tutkijaan, he ovat haastattelutilanteessa rehellisempiä (Alasuutari 2014: 97). Noudatin tätä periaatetta pitkälti, koska ajatukseni oli, että jos haastateltava tuntee minut, sitten hän suostuisi todennäköisemmin haastatteluun.

Haastattelutilanteissa käytettiin kielinä enimmäkseen suomea ja porsanginkveeniä. Ajatukseni oli, että haastateltava saattoi muistaa enemmän omalla äidinkielellään, varsinkin kun aihe liittyy äidinkielen sanastoon. Ajattelin myös, että saisin paremman kontaktin haastateltavaan, kun tämä saa puhua omaa äidinkieltään. Toisaalta oli tärkeää pitää mielessä,

että saattaa syntyä väärinkäsityksiä. Ratkaisuna tähän oli, että jotkut saivat selittää sanoja norjaksi ja antaa esimerkkilauseita kveenin kielellä.

... edullisinta on tehdä havaintoja seurassa, missä voi kuunnella useampien tutkittavaa muretta puvuvien henkilöiden keskinäistä sananvaihtoa (Nuolijärvi 2009, 245).

Harkitsin, että tekisin ryhmähaastattelua, kun sellainen olisi mahdollista, koska se säästäisi aikaa ja haastateltavat saattavat muistaa enemmän, kun he voivat puhua toisen kveeninkielisen kanssa, eikä oma suomen variaationi vaikuttaisi niin paljon tilanteeseen. Ryhmähaastattelun etuna on juuri se, että saadaan nopeasti tietoa usealta ihmiseltä. Metodin haittoina pidetään, että kaikki eivät välttämättä tule paikalle (vanhat ihmiset jne). Erityinen ongelma syntyy, kun yksi tai kaksi henkilöä dominoivat ryhmässä. Siitä syystä suositellaan, että haastattelihoita olisi kaksi. Lisäksi ryhmähaastattelutilanteessa voi tulla eteen teknisiä ongelmia. Vaikka ei tehdä videointia, voi olla hankala päättää, kuka puhuu milloinkin (Hirsjärvi & Hurme 2000: 63).

Resurssini eivät valitettavasti mahdollistaneet, että olisin tehnyt paljon ryhmähaastatteluja. Tein ehkä noin neljä haastattelua, jossa oli läsnä enemmän ihmisiä kuin minä ja haastateltava, mutta teknisten puutteiden takia en voinut tehdä videointeja.

3.3 Haastateltavien kuvaus

Haastattelin eri-ikäisiä kveenejä, vaikka keski-ikäisiä henkilöitä pidettiin ennen parhaina kielimestareina. Sanastonkerääjien kriteerit olivat ankarat: haastateltavaksi sopivin oli sen ajan ihanteessa vanha, syntyperäinen, syrjäkylässä asuva, hyvämuistinen, selväsanainen ja älykäs mies. Muuten haastateltavien tuli olla paikkakunnalla syntyneitä, koulua käymättömiä tai vain vähän koulua käyneitä vanhoja ihmisiä, joiden lisäksi piti olla hyviä kertojia. Keski-ikäisiä ja nuoria ei siis haastateltu, ei myöskään niitä, jotka olivat asuneet muualla (Yli-Paavola 1970: 35–37).

Sosiolingvistiikasta puheen ollen, niin kuin aiemmin mainitsin, olen merkinnyt ylös haastateltavien iän, sukupuolen ja kotipaikan, mutta en ole kysynyt juuri koulutuksesta, koska kouluja on todennäköisesti käyty norjaksi. Relevantimpaa olisi tässä suhteessa kysyä, paljonko tekemisissä haastateltava on ollut suomalaisten kanssa, kuinka pitkän ajan haastateltava on asunut omassa kotipaikassaan, kauanko on asuttu muualla esimerkiksi koulutuksen yhteydessä jne. Tämä sopisi ehkä vanhojen murretutkimusten kriteereihin.

En kysynyt tästä, koska oma lähtökohtani on, että kaikilla saattaa olla arvokasta tietoa, ja ikävä totuus on, että vanhempien äidinkielisten kveenien määrä vähenee, joten tulee yhä hankalammaksi löytää sellaisia haastateltavia, jotka täyttävät vanhan murretutkimuksen kriteerit. Muun muassa tehdessäni haastatteluita oli itse asiassa muitakin mahdollisia haastateltavia, joilta suunnittelin kysyväni, suostuisivatko he haastateltaviksi. Mutta he kuolivat ennen kuin ehdin edes kysyä. Passiivisten kieltä osaavien joukosta saattaa löytyä lisää haastateltavia, ja niin kuin aiemmin totesin, ajattelen, että heilläkin saattaa olla arvokasta tietoa hallussaan.

Periaatteeni siis poikkeavat vanhan murretutkimuksen kriteereistä, koska ainoat kriteerini olivat, että haastateltava osaisi kveenin kieltä sujuvasti, suostuisi haastatteluun kanssani ja olisi Porsangista. Tämän työn kannalta oli itse asiassa kiinnostavaa, että sain erikäisiä haastateltaviksi: heillä saattaa olla eri sanoja käytössään. Lisäksi ajattelin, että kaikkien kielenkäyttö on yhtä tärkeää, ainakin sen kannalta, että kielen ei pitäisi heijastaa vain yhden ikäryhmän todellisuutta. Lähes kaikki haastateltavani ovat 60–75-vuotiaita. Nuorin haastateltava oli 53 ja vanhin 77 silloin kuin tein haastatteluja. Valitsin nämä ikäryhmät, sillä nuorempia ei löytynyt. 80–90-vuotiaiden ikäryhmään kuuluvia kveenin puhujia itse asiassa löytyi, ja kysyin joiltakin heistä tietyistä sanoista omasta uteliaisuudestani, mutta en aina nauhoittanut dialogiani heidän kanssaan. Sen sijaan kirjoitin muistiinpanoja kenttäpäiväkirjaani. Huomasin nimittäin, että kaikki eivät pitäneet siitä ajatuksesta, että heidän puhettaan nauhoitetaan.

Kun asuin Pysyjoella kävin parina päivänä Solbråtin vanhainkodissa sekä omassa kodissaan asuvien 80–90-vuotiaiden luona. Tarkistin heidän avullaan valittuja synonyymipareja. Ajattelin, että tällainen menettelytapa oli heille helpompi ja vähemmän rasittava vaihtoehto kuin se, että haastattelisin heitä noin 3–4 tuntia kolme kertaa. Tulos tästä on kuitenkin sellaisessa muodossa, että en suoranaisesti voi käyttää sitä, joten tässä työssä olen oikeastaan vain tehnyt lähinnä arveluja näiden kysymysten perusteella, ja näitä haastattelujen osia tutkin myöhemmin lisää (ks. 5 *Yhteenveto ja pohdinta*).

Haastattelin eri-ikäisiä kveenejä, vaikka keski-ikäisiä henkilöitä on pidettiin ennen parhaina kielimestareina. Sanastonkerääjien kriteerit olivat ankarat, muun muassa haastateltavaksi sopivin oli sen ajan ihanteesta vanha, syntyperäinen, syrjäkylässä asuva, hyvämuistinen selväsana- ja älykäs mies. Muuten haastateltavien tuli olla paikkakunnalla syntyneitä, koulua käymättömiä tai vain vähän koulua käyneitä vanhoja ihmisiä, joiden lisäksi piti olla hyviä kertojia. Keski-ikäisiä ja nuoria ei siis haastateltu, ei myöskään niitä, jotka olivat asuneet muualla (Yli-Paavola 1970: 35-37).

Sosiolingvistiikasta puhuen olen niin kuin aiemmin mainittu merkinnyt haastateltavien ikä, sukupuoli ja kotipaikka, mutta en ole kysynyt juuri koulutuksesta, koska sitä on todennäköisesti tehty norjaksi. Relevanttisempi olisi tässä suhteessa kysyä paljonko tekemisessä haastateltava on ollut suomalaisten kanssa, kuinka pitkäksi ajaksi haastateltava on asunut omassa kotipaikassa, kauanko on asuttu muualla esimerkiksi koulutuksen yhteydessä jne. Eli tämä vastasi ehkä vanhan murre-tutkimusten kriteerejä.

En kysynyt tästä, koska oma lähtökohtani on, että kaikilla saattaa olla arvokasta tietoa, ja ikävä totuus on, että vanhempien äidinkielisten kveenien määrä vähenee, joten se tulee yhä hankalammaksi löytää sellaisia haastateltavia, jotka täyttävät vanhan murre-tutkimuksen kriteerejä. Muun muassa ollessani haastattelukentässä oli itse asiassa mahdollisia haastateltavia, jotka suunnittelin kysyä suosuisivatko he haastateltaviksi. Mutta he kuolivat ennen kuin ehdin edes kysyä. Passiivisten kieltä osaavien joukosta saattaa löytyä enemmän, ja niin kuin aiemmin todettu ajattelen, että heilläkin saattaa olla arvokasta tietoa hallussaan.

Eli periaatteini poikkeavat vanha murre-tutkimuksen kriteereistä, koska ainoa kriteerini oli, että toinen osaisi kveenin kieltä sujuvasti, suostuisi haastatteluun kanssani ja olisi Porsangista. Tämän työn kannalta oli itse asiassa kiinnostava, kun sain eri-ikäisiä haastateltaviksi siitä syystä, että heillä saattaa olla eri sanoja. Lisäksi ajattelin, että kaikkien kielikäyttö on yhtä tärkeä; ainakin sen kannalta, että kieli ei pitäisi heijastaa vain yhden ikäryhmän todellisuutta, vaikka sekin on arvokas varsinkin kielen elvyttämispöytäkirjoissa.

Suurin osa haastateltaviani ovat ikäryhmässä 60-75. Nuorin haastateltava 53 ja vanhin 77 tehtyini haastatteluja. Valitsin nämä ikäryhmät, kun nuorempia ei löytynyt. Kveenien puhujia ikäryhmässä 80-90 löytyy itse asiassa, ja kysyin joiltakin heiltä tietyistä sanoista omasta uteliaisuudesta, mutta en aina nauhoittanut dialogini heidän kanssaan, vaan kirjoitin muistiinpanoja kenttäpäiväkirjaani, varsinkin kun huomasin, että kaikki eivät pidäneet siitä

ajatuksesta, että heidän puhetta nauhoitetaan.

Silloin kun asuin Pyssyjoella kävin pari päivää Solbråtin vanhainkodissa sekä omassa kodissa asuvien 80-90 –vuotiaiden luona kysyäkseni yksittäisiä kysymyksiä. Varsinkin tarkistin synonyymi-pareja, koska arvasin, että se näin oli heille helpommin ja vähemmän rasittava kuin se vaihtoehto, että haastattelisin heitä noin 3-4 tuntia kolme kertaa. Tulos tästä on kuitenkin sellaisessa muodossa, että en suoranaisesti voi käyttää sitä, joten tässä työssä olen oikeastaan vain tehnyt lähinnä arveiluja niiden perusteella.

4 AINEISTON KERUU

4.1 Haastattelujen eneteminen

Jaakko Yli-Paavolan artikkelissa lukee, että haastattelijan sopii tekeytyä tietämättömäksi haastattelujen aiheista, jolloin haastateltava innostuu ja kertoo enemmän (Yli-Paavola 1970: 53–47). Tämä oli myös oma tavoitteeni, mutta se ei oikein toiminut, kun haastateltavilla usein oli odotuksia minua kohtaan kielen opiskelijana ja tutkijana. Joskus he kysyivät minulta suoraan, mitä jokin sana tarkoittaa suomeksi.

Jostain syystä moni oli kiinnostunut oman äidinkielenensä oikeakielisyydestä. He halusivat usein tietää mikä oli oikea vastaus ja halusi monesti myös tietää mitä sana oli suomeksi. Alussa mainitsin vaihtoehtoja, jotka olin kuullut muilta haastateltavilta, kun huomasin, että se auttoi heitä joskus muistamaan, sillä heillä oli enemmän kontekstia. Lisäksi saatoin mainita mitä oli suomenkielinen vastine. Luovuin tästä myöhemmin, kun löysin sanapareja, joista kysyin haastateltavilta, esimerkiksi *talo* ja *huonet*.

Moni haastateltava halusi tarkentaa, ette he saattoivat olla väärässä muiden kielikäytöstä, mutta he itse olivat oppineet sanomaan asia tietyllä tavalla:

PN73: pyhkii. met sanoma= pyhi pöyðän. tøk bordet. mie pyhin. jeg tøk et. mie pruuukaan ajatella- en mie tiedä oonko se oikhein. (--) sillai mie olen oppinu puhuhan. mie luulen ette se oon sillä laila.

Tämä tavallaan kertoo siitä, että koulun ja muun ympäristön asenteet ehkä vieläkin vaikuttavat siihen, mitä ihmiset ajattelevat porsanginkveenistä sekä omasta kielitaidostaan. Huomasin lisäksi, että moni haastateltava yritti muistaa, minkälaisia sanoja omat vanhemmat tai isovanhemmat olivat käyttäneet monta vuosikymmentä aiemmin. Tämä rikkoi hieman sitä periaatettani, että kaikkien kielitaito on yhtä arvokas, mutta kuitenkin sain joskus kiinnostavia tietoja tällä tavalla (ks. *Muori ja faari* riskisanalistastani).

On kiinnostavaa, että niin moni kuitenkin vertasi omia sanojaan suomen kieleen, koska tämä tavallaan näyttää, että ihmisillä ehkä vieläkin on vähän huono itsetunto assimilaatioprosessien seurauksena. Oma kielitaito verrataan muihin tai omiin vanhempiin ja isovanhempiin, ja joskus vielä sen lisäksi suomen kieleen. Viimeinen asia ehkä vahvistaa sen, mitä Anna-Riitta Lindgrenin on sanonut aiemmin:

Yksi motiivi kveenin kielen itsenäistymiseen on suomen kirjakielen normista vapautuminen ja oman kielen arvostuksen nostaminen. Jos kveenit uskovat, että heidän kielensä on huonoa, he puhuvat ja kirjoittavat mieluummin norjaa kuin omaa kieltä puhumattakaan siitä, että olisivat motivoituneita tekemään työtä oman kielensä elvyttämiseksi (Lindgren ym. 2003: 174).

Tämä oli myös oma vaikutelmani kenttätyössä varsinkin Pyssyjoella, mutta jonkin verran myös Lemmijoella. Jotkut kveeninkieliset eivät halunneet puhua kanssani niin kauan kuin puhuin suomen yleiskieltä; silloin he mieluummin puhuivat norjaa kanssani. Joillekin ihmisille se oli ehkä myös hämmäntävä, että olen kotoisin Lemmijoelta, mutta en osaa kveenin kieltä äidinkielenä ja lisäksi opiskelen suomalaisessa yliopistossa ja sen kautta tutkin porsanginkveeniä. Asia paransi vähän, kun aloin käyttää enemmän aikaa omasta taustastani juttelemiseen ennen varsinaista haastattelua. Kerroin heille, että teen tämän yksinkertaisesti siksi, että haluaisin oppia, millaisia sanoja he itse käyttävät.

Haastattelujen yhteydessä aloin itse asiassa perehtyä enemmän sekä kveenin kieleen että meänkieleen. Luin Alf Nilsen-Børsskogin *Kuosuvaaran takana* loppuun sekä kaikki Johan Beronkan materiaalit, ja lisäksi jonkin verran meänkielistä kaunokirjallisuutta sekä ensimmäisen meänkielen kieliopin vuodelta 1996. Kuitenkin vasta Pyssyjoella aloin itse tietoisesti puhua porsanginkveeniä. Litteroidessani haastatteluja kuulin itse, että olin alussa puhunut vahvasti yleiskieltä käyttäen vain silloin tällöin jotakin kveenin kielen sanaa. Pyssyjoen haastatteluissa alkaa jo kuulla, että käytin kieltä aktiivisemmin, enkä pelkästään sanoja, vaan myös sanarakenteita ja taivutuksia. Toivomukseni oli, että haastateltavat sitten ymmärtäisivät, että en pidä Suomen suomea parempana ja että olen kiinnostunut oppimaan, eivätkä haastattelut olisi mikään ”kuka osaa eniten vanhoja sanoja” -kilpailu.

4.2 Käytetyt jaottelut, lyhenteet ja merkinnät

Olen jakanut riskisanat teeman ja sen jälkeen sanaluokan mukaan. Jokaisen teeman kohdalla olen kirjoittanut sen ryhmän tyypillisimmistä ilmiöistä. Riskisana toimii pääsanana ja on isommalla fontilla. Sen alle olen joskus laittanut muita vaihtoehtoisia tapoja sanoa asian, samaan semanttiseen kenttään kuuluvat sanat tai sanan, joka ulkoasultaan näyttää pääsanalta, mutta onkin sen homonyymi. Näitä sanoja ei ole kysytty kaikilta haastateltavilta eikä aina tarkistettu kaikista sanakirjoista; sen takia ne ovat alakategoriassa.

Viitatessani haastateltaviini perusperiaatteeni on, että jokaisen riskisanan kohdalla on vähintään yksi sitaatti. Joskus on enemmän, mikäli sanalla on vaihtoehtoisia käyttötapoja,

joka ei ilmene muista sitaateista.

Sen jälkeen olen viitannut erilaisiin sanakirjoihin, yleensä Nykysuomen sanakirjaan (NS), Kielitoimiston sanakirjaan (KTS), Suomen murteiden sanakirjaan (SMS), Vanhan kirjasuomen sanakirjaan (VKS), Suomen sanojen alkuperään (SSA), Nykysuomen etymologiseen sanakirjaan (NES) ja Meänkielen isoon sanakirjaan (MIS).

Paikkakuntien lyhenteet ovat Var (Varsinais-Suomi), Sat (Satakunta), Häm (Häme), Kym (Kymenlaakso), Kar (Karjala), Sav (Savo), Kes (Keski-Suomi), Poh (Pohjanmaa), Kai (Kainuu), Per (Peräpohjola), Ver (Vermlanti) ja Ink (Inkeri).

Murreryhmien lyhenteet ovat

HämE (Etelä-Häme), HämK (Kaakkois-Häme), HämP (Pohjois-Häme), Ink (Inkeri), Kai (Kainuu), KarE (Etelä-Karjala), KarK (Keski-Karjala), KarP (Pohjois-Karjala), KesE (eteläinen Keski-Suomi), KesL (läntinen Keski-Suomi), KesP (pohjoinen Keski-Suomi), Kym (Kymenlaakso), LänP (Länsipohja), PerP (Peräpohjola), PohE (Etelä-Pohjanmaa), PohK (Keski-Pohjanmaa), PohP (Pohjois-Pohjanmaa), SatE (Etelä-Satakunta), SatL (Länsi-Satakunta), SatP (Pohjois-Satakunta), SavE (Etelä-Savo), SavP (Pohjois-Savo), VarE (eteläinen Varsinais-Suomi), VarP (pohjoinen Varsinais-Suomi), VarU (Länsi-Uusimaa), VarY (Varsinais-Suomen ylämaa) ja Ver (Vermlanti). Kaikki nämä lyhenteet on merkitty niin kuin SMS:ssa (SMS:n verkkoversio 2017).

Litteroinnit ja merkinnät

Suurimman osan käyttämästäni merkintätavoista olen lainannut Ruusuvuoren teoksen loppuosasta (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2011: 460). Pienen osa näistä taas olen itse keksinyt tarvittaessa:

LN74: Lemmijoki, nainen, 74-vuotias

H: Haastattelija

- sana jää kesken

(sana) sana tai jakso on kuultu hyvin epäselvästi

(--) sana, josta ei ole saatu selvää

(---) pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää

= kaksi eri puhunnosta liittyy toisiinsa ilman taukoa.

(”sana”) suomenkielinen käännös norjankielisestä sanasta tai lauseista

Kursivoidut sanat ja lauseet kuvailevat, mitä tilanteessa muutoin tapahtuu. Näin tarpeelliseksi kääntää norjankieliset katkelmat suomeksi, kun muutamissa haastatteluissa oli paljon koodinvaihtoa sekä käytin itsekin joskus norjaa apukielenä.

Haastateltavat on merkitty sillä tavoin, että kirjain L tai P kertoo, onko kotipaikka Lemmijoki vai Pyssyjoki. Sen jälkeen N tai M tarkoittaa, onko kyseessä oleva henkilö nainen vai mies, ja kaksi viimeistä numeroa ovat vuosilukuja. En ole merkinnyt kaikkia taukoja ja toistoja.

4.3 Riskisanalista

Alkuperäinen ajatus oli asettaa riskisanat jatkumolle, missä täydelliset riskisanat olisivat yhdessä ääripäässä ja tyylierot toisessa. Niiden välissä olisi ”osittain sama merkitys”-kategoria. Luovuin tästä, kun huomasin, että tyyliero-riskisanat saattavat luoda yhtä vakavia väärinkäsityksiä kuin niin sanotut täydelliset riskisanat, esimerkiksi sanat *ryssä* ja *ämmä*. Suomenkielinen saattaa pelkän sananvalinnan perusteella ajatella, että kveeninkielinen on suuttunut joihinkin ihmisiin.

Jatkumolle asettamisen sijaan olen jakanut riskisanat teemoihin; olen jakanut ne sillä tavoin, että ryhmät psykologisen jaottelun tavoin lähtevät liikkeelle ihmisestä. Ensimmäinen ryhmä ovat ruumista ja sen toimintoja kuvaavat sanat, ja sen jälkeen ovat ihmisryhmiä kuvaavat sanat sekä fyysisiä ja psyykkisiä toimintoja kuvaavat sanat. Ryhmät, jotka tulevat sen jälkeen, kuvailevat elottomia asioita, jotka kuitenkin ovat ihmisen tekemiä tai ihmisiä varten, esimerkiksi kategoriat kuten rakennukset, työkalut ja ruoka. Muut kategoriat ovat luontoa ja eläimiä kuvailevat sanat sekä ajan adverbit ja muut taipumattomat partikkelit. Lisäksi on pieni ryhmä nimeltä fraasit, ja siihen kuuluu vain yksi sana. On tietenkin useita sanoja, jotka kuuluvat useampaan ryhmään, esimerkiksi *puola*.

4.3.1 Ruumista ja sen toimintoja kuvaavat sanat

Ruumista ja sen toimintoja kuvaavien sanojen ryhmässä oli sekä ruumiinosia, sairauksien nimiä että aistillisia havaintoja. Ruuminosien nimityksissä nähdään sellainen tendenssi, että haastateltavien vastausten perusteella on aiemmin ollut kaksi synonyymia, josta toinen on hävinnyt, esimerkiksi *Muodot* ja *posket*. Haastateltavat ilmoittivat, että isovanhemmat tai omat vanhemmat olivat käyttäneet molempia. Tämä synonyymipari on kiinnostava sillä tavalla, että se on kuin *äimä*- ja *neula*-esimerkit, jotka mainittiin aiemmin (Häkkinen 2006 [1990]: 54).

Sairauden nimityksistä näkee, että on muita nimiä, jotka ovat vakiintuneet Porsangissa. Esimerkiksi vastausten perusteella näyttää olevan niin, että *syöpä*-sanalla on mahdollisesti ollut paljon laajempi merkitys: kuka tai mikä tahansa, joka syö. *Kräftä*-sana on vakiintunut, koska tieto tästä sairaudesta on ilmeisesti saatu norjaksi, vaikka oli myös haastateltavia, jotka olivat sitä mieltä, että *syöpä*-nimitystä on ollut käytetty kyseisestä sairaudesta ennen sotaa.

Kiinnostava asia *Muoto*-sanasta on, että sillä on suomessa laaja ja abstraktinen merkitys, kun taas porsanginkveenissä merkitys on hyvin konkreettinen. Tähän ryhmään kuuluu myös alatyylisiä sanoja, esimerkiksi porsanginkveenin *kunta*.

Haiju

PN73: na silloin häydyt sannoot huono haiju= hyvä haiju. se häyttyy- ei se saata tyhä panna- se häyttyy sannoot fuono eli hyvä jos halluu erittää mikä haiju se oon. haiju oon lukt.

Haastateltavien vastausten perusteella *haiju* tuntuu merkitykseltään olevan itsessään neutraali, mutta voi saada positiivisia tai negatiivisia merkitysvivahteita tarkentavien määritteiden avulla. Tällaisia ovat esim. *ruuan haiju*, *heinä-haiju*, *hevosenpaskahaiju*. Huomasin, että haastateltavien esimerkeistä löytyi joitakin selvästi negatiivisia esimerkkejä: *palavahaiju*, *paskan haiju* jne. Toisaalta positiivisiakin *kakon haiju* ("kakun haju").

NS:ssä *haju* on hajuaistilla tunnettava esineen tai aineen ominaisuus. Käsitettä voi vielä täsmentää esimerkiksi *ruoan haju*, *kahvin haju*, *kaalin haju*. Tässä yhteydessä se vaikuttaa olevan jonkinlainen neutraali yläkäsite, sillä siihen voi lisätä täsmennyksiä. KTS:n esimerkit *hyvä*, *vastenmielinen*, *ummehtunut haju*; *sipulin*, *viinan*, *hien haju*; *lääkkeiden haju*, *palaneen haju* kuvaavat enimmäkseen jotakin epämiellyttävää. Gummeruksen Uudessa suomen kielen sanakirjassa *haju* määritellään samansuuntaisesti 'hajuaistin välittämäksi

pahaksi hajuksi' ja synonyymejä ovat *lemu*, *löyhkä*, *katku* ja *käry*. Kuvallisesti *haju* voi NS:n mukaan olla tuntu tai vaikutelma. Esimerkiksi: *Älä tuo pörssin hajua seuraamme!* Myös KTS:ssa on samantyyppinen esimerkki: *Hankkeessa on vahva rahan haju*.

Yhdyssanoista *hajuaine*, *hajujauhe*, *hajukuoppa*, *hajusuola*, *hajuvesi* suurin osa tarkoittaa ainetta, joka tuottaa jotakin hyväntuoksuista. Vain *hajukuoppa* liittyy enemmän hyönteisten anatomiaan eli tuntosarven kuoppaan, joka toimii hajuaistimena.

VKS:ssä *haju*-sanalla on hyvin laaja merkitys; se voi olla sekä ”tuoksu” että ”löyhkä”, ”savu-uhri”, ”henkäys”, ”hajuaisti” sekä abstraktisesti ”aavistus” tai ”vihi”. SMS:n *haiju*, *hajo*, *haju* on ’hajuaistilla tunnettava ominaisuus, esimerkiksi ”tuoksu tai löyhkä” tai ’hajuaisti’, ’haistamiskyky’.

Haju-sanana synonyymejä ovat suomeksi *haisu*, *katku*, *kärsky*, *käry* ja *lemu*, joista *haisu* esiintyy haastateltavien mainitsemassa sanassa *haisuheinä*. Sana löytyy myös SMS:stä merkityksensä ’hyväntuoksuinen heinä’, jonka merkitys on ’*Anthoxanthum*, *simake*’, ’*Hierochloe*, *maarianheinä*’ tai ’*hajuheinä*’.

MIS:ssä *haiju* on sekä yleisesti ’haju’ että ’tuoksu’, kuten suomessakin. Toisaalta sitä ei ole selitetty kovin tarkoin, vaikka on esimerkkejä kuten *hyvä haiju*, *haijusaihua* ja *haijuvesi*, jotka ainakin tukevat tätä merkitystä.

Tiivistäen voi sanoa, että suomessa on kaksi erimerkitystä sanaa *haju* ja *tuoksu*, joita porsanginkveenissä vastaa yksi sana *haiju*. *Haiju* on tyyppillinen esimerkki siitä, miten sanat usein ovat merkitykseltään porsanginkveenissä neutraalimpia kuin suomessa, jossa niihin voi liittyä erilaisia konnotaatioita.

Kepposet>Keppostauti

LN74: kepponen- niilä hengittää ja- kepponen- keppostauti saattoi olla ja sillaila.

LM65: olin saanu keppostauen= ette sain metisiini ette tulin- paransin vasta= tuli hyvää.

Porsanginkveenissä *kepposet* tarkoittaa ’keuhkoja’ yleisesti, ja sanaa käytetään sekä ihmisistä että eläimistä. Vastaavasti kuin suomeksi *keuhkot*, porsanginkveenin sana on monikossa. Tavallinen yhdyssana, jonka moni mainitsi, oli *keppostauti*, joka on ymmärrettävä sana, sillä nimi kertoo suoraan missä tauti on.

NS:ssä ja KTS:ssä *kepponen* on ensisijaisesti ’puolittain leikillä suoritettu teko tai kuje’, esimerkiksi *viaton kepponen*, *koulupoikien kepposet* jne. Sanakirjoissa on myös tämänkaltaisia kuvallisia esimerkkejä: *Pyry teki meille kepposet*. Ruumiinosan merkityksessä

sana ei näissä sanakirjoissa esiinny.

MIS:ssä sanan *kepposet* merkitys on 'eläimen keuhkot'. Sillä on sellaisia kirjoitusasuja kuin *keppaset* ja *keppiset*. Samanaikaisesti kveenin kielessä on olemassa yksiköllinen sana *kepponen*, joka taas tarkoittaa aivan samaa kuin suomeksi. Mielenkiintoista on, että MIS:ssä on mainittu sana *keppostauti*.

VKS:ssä on mainittu *keppoinen*, joka tarkoittaa "olla taipuvainen johonkin": *moni ihminen on vielä vanhana kyllä keppoinen* (Botn. Austr.).

SMS:n mukaan sanaa *kepponen* (tav. mon.) käytetään Peräpohjolan pohjoisosissa ja Länsipohjassa (rinn. *keppinen*). Se on eläimen (varsinkin poron) keuhko, ja sitä käytetään harvoissa tapauksissa ihmisen keuhkoista. Jyikeästä, toiselta kveeninkieliseltä alueelta, on tällainen esimerkki: *kepposissa se on teerinkitauti*. Tämä on melko samanlainen esimerkki sekä konteksti kuin sain itse kaikilta haastateltavilta.

NES:n ja SSA:n mukaan *kepponen*-sanalla ei ole vastineita sukukielissä eikä sille ole ehdotettu lainaetymologiaa. NES:ssä mainitaan, että sillä on laaja käyttö murteissa, jossa se "kujeen" lisäksi voi olla "kevyt", "kepeäjalkainen", "heikko", "huono" jne. Näiden lisäksi se voi tarkoittaa 'pientä keppiä' tai 'keuhkoja'. SSA:ssa mainitaan, että viimeinen merkitys on tavallinen peräpohjalaismurteissa.

Porsanginkveenin ja peräpohjalaismurteiden *kepposet* saattaa olla laina pohjoissaamen *geahpis*-sanasta. Se on nominatiivin monikossa *geahppát* ja tarkoittaa keuhkoja yleisesti. Kiinnostava kehitys on, että sanalla on ilmeisesti rajoittuneempi käyttö peräpohjalaismurteissa sekä meänkielessä, missä se tarkoittaa nimenomaan 'poron keuhkoja', kun taas porsanginkveenin kielessä se tarkoittaa 'keuhkoja yleisesti'.

Kunta

PN73: Lemmijovessa sanottiin ette ei se ole Porsangin komuuni. (--). Porsangin kunta. (--) ihminen X meni ylös ja sanoi: meilä (ei) ollu niin sievä kaunis komuuni- emmä kyllä saata sannoot komuunin khunntaa. (--) se tarkoittaa meän dialektissa kokonansa muuta. emmä saata niin hirveetä nimme panna. (-) se oon semmonen= litt vulgært ord ("vähän vulgaarinen sana"). (--) saattaa sannoot: saat kattoot khunntaa= saattoi sannoot. nesten som ("melkein niin kuin")= kattoot persheen.

Niin kuin tässä esimerkissä tulee esiin, *kunta* on selvästi alatyylinen porsanginkveeniksi ja tarkoittaa naisen sukupuolielintä. Huomasin, että kaikki eivät ääntäneet sitä samalla tavoin, mutta kuitenkin suomen kielen *kunta* helposti yhdistettiin siihen.

NS:n ja SMS:n mukaan *kunta* merkitsee ensisijaisesti "oman alueensa käsittävää itsehallinnollista yhdyskuntaa, joka kuitenkin on valtion lainsäädännöstä riippuva ja sen

valvonnan alainen”: voidaan sanoa esimerkiksi *kunnan alue, asukkaat, toimisto, kirjasto, hallinto* jne. Rinnakkainen sana tässä yhteydessä on ehkä *pitäjä*. *Kunta*-sanaa voi myös käyttää isojen alueiden tai henkilöiden muodostamasta kokonaisuudesta (esimerkiksi *ylioppilaskunta*).

SMS:ssä mainitaan, että sanan monikkovartalo *kunsi* on monessa yhdyssanoissa (esim. *yökunsi*). Eniten tietoja tästä on alueelta PerP, ja joitakin tietoja on alueilta KarK, PohP, LänP ja Ink. Lisäksi mainitaan yksittäisiä paikkoja, kuten Kuolemajärvi, Ilomantsi, Saloinen ja Kuusamo. Sanalla on siis todella laaja merkityskenttä. Esimerkiksi sitä voi käyttää maantieteellisistä alueista: *herttuakunta, kreivikunta, kuningaskunta*. Sitä käytetään myös hallinto- ja toimielimistä: *eduskunta, esikunta, hoitokunta, johtokunta*. Lisäksi sitä käytetään samalla seudulla yhdessä asuvista ihmisistä: *kyläkunta, laaksokunta, metsäkunta, rantakunta* jne.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla *kunta* on vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissä; se on usein kiteytynyt yhdyssanojen jälkiosiin lähisukukielissä ja saamessa. Sanan alkuperäiseksi muodoksi on rekonstruoitu **kunta*, vaikka on esitetty useita selityksiä sille, mitä lähtöä se on. Yhden teorian mukaan se olisi etymologisesti yhteydessä indoeurooppalaiseen sanaan, joka tarkoittaa ”sata” ja jonka vastine on ruotsin sana *hundra*. Toinen teoria esittää, että *kunta* juontuisi samasta lukusanan kantagermaanisesta muodosta, johon historiallinen *Satakunta*-nimi perustuu. Vielä kolmas teoria ehdottaa, että se liittyisi kantagermaanin **kundā*-sanaan. Sen merkitys on edustettuna gootin yhdyssanassa *gumakunds* (”miespuolinen sukulainen”). Kaikki teoriat ovat mahdollisia äänneasun ja merkityksen kannalta. Sanaa on käytetty vanhassa kirjasuomessa jo Agricolasta alkaen.

Sana *kunta* on selvästi riskisana, koska sitä käytetään todella laajasti ja hyvin frekventisti monessa virallisissa (ja epävirallisissakin) yhteyksissä suomeksi, kun taas porsanginkveenissä sana assosioituu naisten sukupuolielimeen. Ymmärtääkseni porsanginkveeniin lainataan sanoja norjan kielestä: esimerkiksi Porsangin kunnan nimi on porsangikveeniksi *Porsangin komuuni*.

Porsanginkveenin *kunta*-merkitys saattaa olla lainattu norjan kielestä. Norjan ja tanskan etymologisen sanakirjan mukaan *kunta* on johdettu sanasta *kunt*, joka tarkoittaa ”tuohesta valmistettua reppumaista kantovälinettä”, ja se on lainattu suomeen *kontti*-asussa. Muinaisnorjassa sekä norjan kansankielessä sana on assosioitu naisen ulkoisiin sukupuolielimiin eli häpyyn, sillä se on alkuaan tarkoittanut ”halkeamaa”. Englannin kielen

sana *cunt* on samaa alkuperää.

MIS:ssä *kunta* tarkoittaa 'ryhmää' tai 'yhteisöä' ja, niin kuin myös suomeksi, 'kuntaa'. Toisin sanoen sanan vulgaari merkitys on mahdollisesti omaksuttu porsanginkveeniin sen jälkeen, kun ensimmäiset ihmiset tulivat Pohjois-Norjaan Tornionlaaksosta. Ehkä sana on tullut kielikontaktista norjankielisten merimiesten kanssa merellä. Kiinnostava asia tässä on, että saattaa olla, että suomen kielen *kunta*-sana ehkä on ollut olemassa porsanginkveenissä. On mahdollista, että porsanginkveenit ovat tietoisesti lopettaneet sen käyttämisen, varsinkin kun on huomattu, että se tarkoittaa jotakin vulgaaria norjaksi eli valtakielellä.

Muodot

H: no. (--) sanotko sie muodot tahi posket?

PN73: met sanoma- se riippuu siitä molempii sannoja kaha- käytetty täällä. mie muistan minun ämmi= se sanoi kyllä posket. mutta hän oli vanhempi ihminen ja met olema harjaintunheet sanohan muodot.

LN74: ihmisellä oon muoto. se oon kasvoilla ja s'oon muoto.

Muodot on sellainen sana, joka haastateltavien esimerkeistä päätellen on lähes aina monikossa ja on merkitykseltään hyvin konkreettinen, sillä se tarkoittaa juuri kasvojen molempien poskia. Moni totesi, että sana *poski* on itse asiassa myös olemassa porsanginkveenissä, mutta se oli edeltävien sukupolvien kielenkäyttöä. Ymmärtääkseni muutama käyttää sanaa *poski* esim. lapsista tai eläimistä. NS:ssä ja KTS:ssä sana *muoto* on fyysisen olion ulkoisten piirteiden kokonaisuus, eli hahmo tai ulkomuoto, esim.: *pilvi muistutti muodoltaan hevosta* jne.

Muoto-sanalla on VKS:nkin mukaan laaja käyttö; sitä voi käyttää fyysisen olion (varsinkin ihmisen) ulkoisten piirteiden kokonaisuudesta sekä tämän tämän ulkonaisesta olemuksesta. Lisäksi se voi sekä VKS:ssä että NS:ssä olla ”Kristuksen tai Jumalan ilmenemismuoto” uskonnollisessa kontekstissa. Se saattaa lisäksi kuvailla sitä tapaa, jolla joku tai jokin käyttäytyy, toteutuu tai ilmenee.

Kiinnostavin VKS:ssä mainittu *muoto*-sanana merkitys on, että sitä voi käyttää kasvojen ilmeistä kuvallisessa tarkoituksessa, sillä posket on olennainen osa kasvoista. Näyttää melkein siltä, että kveenin kielessä merkitys on muuttunut konkreettisemmaksi.

MIS:n mukaan *muoto*-sanaa käytetään samalla tavoin kuin suomeksi, esimerkiksi *muoto* (*muo'on vuoksi*), *hahmo* (”muuttaa muotoa”), *esikuva*, *ulkonäkö* (*hauskamuoto*= ”miellyttävä

ulkonäkö”). Lisäksi sillä on sama merkitys kuin porsanginkveeniksi eli ”kasvot”, esim.: *nauraa jollekin päin muotoa*. Sanakirjassa ei ole selitetty, kuinka laajasti sanaa on käytetty tai onko tämä merkitys vain tässä fraasissa, mutta ainakin tämä merkitys tunnetaan meänkielessä. Kiinnostava asia on, että meänkielessä on aivan samanlaisia yhdyssanoja kuin suomeksi: *muoto-oppi*, *muotokuva* jne. Ne kaikki kuvailevat, kuinka laajasti ja rajoittuneesti sanaa voi yhtäaikaaisesti käyttää.

NES:n ja SSA:n mukaan *muoto* on selitetty germaaniseksi lainaksi, ja sen alkuperäinen rekonstruoitu alkumuoto olisi **mōta*. Muinaisislanniksi *mót* merkitsee ’merkkiä’, ’kuvaa’ tai ’tunnusmerkkiä’, ja muinaisruotsiksi se tarkoitti lisäksi ’muotoa’ tai ’leimaa’. Kiinnostava asia on, että nykyruotsin ja -norjan prepositio *mot* (’vastaan’) on samaa juurta. Suomen kirjakelellä sanaa on käytetty Agricolasta ja kaikista samanaikaisista käsikirjoituksista alkaen.

Näköjään *muoto*-sana on sellainen sana, joka nykysuomessa sopii moneen paikkaan sekä laajasti että erikoiskielessä, mikä on hyvin mielenkiintoista. Porsanginkveenissä sanan merkitys on ilmeisesti muuttunut konkreettisemmaksi, vaikka sillä on mahdollisesti ollut sama laaja merkitys kuin suomeksi. *Muoto*-sanaa on ehkä aluksi käytetty kuvailemaan kasvoja (ja ilmeisesti vain niitä), ja ajan myötä se on alkanut tarkoittaa kasvoja sinänsä. Toinen mahdollisuus on, että se on lainattu pohjoissaamen sanasta *muohtu* (mon: *muohđut*), joka tarkoittaa ”poskea” (tai ”poskia”).

Palava

LN74: ko ihminen träänaa ja tekkee paljon tuota työtä ja oon- silloin tulee paljon palavaa ko oon kesäauringossa (ko oon) kentässä niittämässä. silloin pruurkaa tulla palava. kauvheeva palava- oon haravoitemassa silloin. mutta ko oon urheilukentässä siinä kansa tulee palava ko (--) laukkoo ja laukkoo.

LM68: palava huilais.

Kaikki haastateltavat käyttivät *palava* merkityksessä *hiki*. NS:ssä *palava* on adjektiivipartisiippi eli *palaa*-verbistä tehty adjektiivi. Se tarkoittaa ”jotakin kuumaa tai hehkuvaa” (esim.: *auringon palavat säteet*). KTS:ssä mainitaan myös *palava rakkaus* ja *tulenpalava kiire*. Kuvallisesti *palava* tarkoittaa ’kiihkeää tai innokasta’: voidaan sanoa esimerkiksi esimerkiksi ”*palava kristitty*”. Sana voi lisäksi kuvailla ”tilaa eli sitä, että jokin on kuumaa tai lämmintä”. *Palava*-alkuisia yhdyssanoja ovat *palavahenkinen*, *palavakivi*, *palavasieluinen*. Kaksi näistä tarkoittaa jotakin, joka liittyy ihmisen luonteeseen.

MIS:n mukaan *palava*-sanon merkitys on meänkielessä ’hiki’; merkitys on sama kuin

porsanginkveenissä, ja löysin MIS:stä esimerkin *mulla tullee palava*. Lisäksi se tarkoittaa meänkielessä samaa kuin suomeksi *palava*, eli että ”jotakin on tullessa”. MIS:ssä oli samat esimerkit ja kontekstit kuin suomeksi, esim.: *mulla oon palavan hoppu, palavan innostus, palavan rukkous, palavat nestheet*. Sana tarkoittaa lisäksi ”vaahtoavaa”, esimerkiksi lauseessa: *istuima palavan ja pauhaavan kosken rannalla*.

NES:n ja SSA:n mukaan *palaa*-verbin merkitys kuuluu ehkä yhteen kantaaurililaisen nielemistä merkitsevän verbin kanssa (*pala*). Molempien sanojen alkuperäinen vartalo näyttää kuitenkin olleen **pala*. Ehkä ei ole mahdotonta ajatella, että tuli tavallaan nielee polttopuita. Toisaalta on vanhastaan esitetty se mahdollisuus, että *palaa* kuuluisi etymologisesti yhteen *palella*-verbin kanssa, mikä on kiinnostava ajatus niiden vastakohtaisten merkitysten takia. Molemmista verbeistä on olemassa vastineita sukukielissä, vaikka nämä vastineet ovat ongelmallisia saamen, mordvan ja ugrilaiskielten äännehistorian kannalta. Suomen kirjakielessä verbi on esiintynyt Uppsalan evankeliumikirjasta ja Agricolasta lähtien.

Saattaa olla, että porsanginkveenin kielessä merkitys on substantiivistunut enemmän, koska kuumuus on kuitenkin yhteinen, olennainen asia näissä merkityksissä: yleensä esimerkiksi hikoillaan, kun on kuuma. Toisaalta porsanginkveeniksi on olemassa *pallava*, joka tarkoittaa juuri samaa kuin suomeksi *palava*. Tarkemmin sanoen se on riskisana vain, mikäli ei tunneta porsanginkveenin kielen kielioppia. Kiinnostava asia on, että *hiki*-sana on ilmeisesti ollut olemassa, ainakin joissakin perheissä, ja niin kuin jäljempänä olevasta esimerkistä käy ilmi, jotkut haastateltavat käyttävät sitä alakäsitteenä.

>Hiki

LN74: hiki oon tota pikkusen ko oon kastunu. (--) palava oon ko alkkaa huilaahan.

Syöpä

LN53: (--) sitä sanottiin ennen ko saattiin kreft= se syöpi sinun ylös sisältä päin. (--) mie tiijän ette ihmiset nyt= nuoremat ihmiset sannoovat kräftä. mutta mie olen kuitenkin tasan kuulu syöpä. assoo mie kans piiän- mutta vähän- begge deler (”molempia”).

PM67: (--) syöpä mutta täälä ihmiset oon- muutamam meinaavat ette het oon kuulu se syöpä-sana. (--) oon kräft. mutta syöpä oon kesälä ko oon oikhein paljon sääskejä ja muuta kärpistä. se oon syöpä. (--) kyllä se oon ollu muvallaki.

Kaikki haastateltavat yhdistivät *syöpä*-sanan syövän sairastamisen merkitykseen, vaikka totesivat itse käyttävänsä *kräftä*-sanaa tai jossain määrin molempia. Lisäksi jotkut totesivat,

että *syöpä* on sanottu ennenkin. Huomasin vielä, että sana näytti olevan läpinäkyvä; sain paljon selityksiä siitä, että se ”*syöpi sinut sisältäpäin*” jne. Yksi haastateltava tunsi sananparren, jossa sana on olemassa siinä merkityksessä, että *syöpä* on ”ihminen, joka tulee syömään kaiken”. Yksi haastateltava oli sitä mieltä, että *syöpä* saattaa myös olla toisen sairauden eli ”tuberkuloosin” nimitys. Lisäksi jotkut haastateltavat olivat sitä mieltä, että *syöpä* tarkoittaa ”hyttys- ja mäkäräparvia”, joita on kesällä ja jotka tavallaan ”syövät” (ja pistävät) ohikulkukijojia.

NS:ssä selitetään, että *syöpä* on adjektiivipartisiippi ”syövä”. Sanotaan esimerkiksi *kyllä ruoka syöpiä saa*. Olennainen merkitys on ”tauti, jossa elimistöön syntyy pahanlaatuisia kasvaimia” sekä myös ”kasvain sinänsä” (esimerkiksi ”*sairastua syöpään*”). Lähes kaikki NS:n *syöpä*-loppuiset yhdyssanat kuvailevat, missä paikassa ihmisen kehossa *syöpä* on: *mahasyöpä, maksasyöpä, ihosyöpä, suolistosyöpä* jne. *Syöpäläiset* puolestaan voivat olla hyönteisiä, jotka purevat kovasti, ja tämä muistuttaa sitä, mitä muun muassa haastateltava PM67 selitti yhdestä *syöpä*-sanan käyttötavasta. Meänkielen sanakirjan verkkoversion mukaan sana tarkoittaa meänkielessä sekä ’*syöpä-sairautta*’ että ’*purevia hyönteisiä*’.

NES:n ja SSA:n mukaan *syöpä* on tekijännimen johdos verbistä *syödä*, ja sitä on vanhastaan käytetty myös verbin partisiippimuotona, jonka nykyään voi nähdä heikkoasteisena nykyisessä kirjakielessä, esimerkiksi *syövä*. Haastateltavien tulkinnat pitivät tavallaan paikkansa. Taudin nimenä sanaa on käytetty vasta Kustaa Renvallin sanakirjassa vuonna 1826. SSA:ssa mainitaan, että *syöjä* on toinen tekijännimi, jota voi käyttää sairauden nimenä.

Haastateltavien esimerkkien perusteella näyttää siltä, että sanaa *syöpä* on porsanginkveenissä käytetty deskriptiivisesti kenestä tai mistä asiasta tahansa, joka abstraktisesti tai konkreettisesti syö jotakin tai jonkun. Etymologisten sanakirjojen perusteella näyttää siltä, että sillä on mahdollisesti ollut samanlaista käyttöä Suomessa ennen kuin sanaa alettiin käyttää juuri *syöpä*-sairauden nimenä. Kiinnostava asia on, että Porsangissa sanaa on ilmeisesti myös käytetty tuberkuloosi-sairaudesta. Sanan deskriptiiviset piirteet näyttävät sopivan moneen asiaan.

Yskä >Yskätauti

LN74: ei- ei s'ole. ei s'ole tauvti. (--) sanoo ette kyllä se oon yskätauvti mutta- mutta mitä net prukathiin sannoot. ei se ys- no ei se ole tautikhaan. mutta se oon tyhä tämä viryys ("virus"). ja- ei se ole muuta.

PM69: (saatama sannoot) ette= olekko sie yskässä. joo= mie ole kovassa yskässä.

Porsanginkveenissä *yskä* tarkoittaa flunssaa ja *köhä*-sanaa käytetään tavallisesta yskimisestä. Tämä on taas kiinnostava esimerkki siitä, että melkein kokonaiset semanttiset kentät ovat erilaisia, kun sanoihin on vakiintunut eri merkityksiä jotka kaikki kuitenkin liittyvät samaan aiheeseen. Kiinnostava asia oli, että flunssalla on *yskän* lisäksi useita nimityksiä, esimerkiksi *lentsu*, *kulkutauti* ja *flynssä*.

NS:n ja KTS:n mukaan yskä on "kurkunpään, nielun, henkitorven vai keuhkojen sairauksien oire, jolle on ominaista toistuva yskiminen". Toisin sanoen se on yskimistä yleensä sekä muun sairauden tai sairaustilan oireena: voidaan sanoa esimerkiksi *nuha ja yskä*, *kova tai lievä yskä*, *kuiva yskä*, *olla yskässä* jne.

Huomasin, että yksi haastateltava käytti sanaa yhdyssanassa *yskätauti*. Tämä sana on myös olemassa NES:ssä, jossa manitaan, että *yskätauti*-sana on mahdollisesti tarkoittanut "rintatauti". NES:n mukaan kyse on ellipsisistä, jossa osa *-tauti* on jätetty pois ja koko yhdyssanan merkitys on tiivistynyt jälkiosaan.

Yskä on esimerkki siitä, miten sana voi olla yläkäsite porsanginkveenin kielessä, kun taas suomessa se on vain sairauden oire. Oireen nimenä on itse asiassa porsanginkveenissä *köhä*. Flunssasta sen sijaan huomasin, että moni käytti norjasta lainattua *inflyensa* tai *flynssä*-varianttia (norjaksi *influenza*). Näissä molemmissa on ehkä aineksia sekä suomen *flunssa*- että norjan *influenza*-sanasta. Norjan laina on ehkä yleistynyt, kun sairaudesta ehkä on saatu tietoa norjankielisiltä lääkäreiltä, ja lisäksi kun flunssaa on usein käsitelty norjankielisessä mediassa.

Yksi haastateltava käytti *yskä*-sanaa kuvailevaa nimitystä *kulkutauti*. Kuulin sen vain yhdeltä haastateltavalta, ja se saattaa olla käännöslaina norjan sanasta *omgangssyke*, jota oikeastaan käytetään laajasti "lyhytaikaisista sairauksista, jotka kulkevat ihmisestä ihmiseen" (Bokmålin ja nynorskin sanakirja 2017). Tarkemmin sanoen tämä kuvaus voi sopia moneen sairauteen.

>Köhä

LM77: jos polttaa tupakkaa. (joki) mennee väärin kurkkhuun. tuola ennen ko oli tuberkoloosi (köhi niin paljon ette tuli veri).

LN74: (--) köhii= se oon köhä. köhii ja se oon- joo. se oon kutina kurkussa ja- köhii sen tähän. (--) sillaila se oon= se kutisee kurkussa.

4.3.2 Ihmisryhmiä kuvaavat sanat

Ihmisryhmiä kuvaavien sanojen ryhmässä on kaksi alaryhmää: perheenjäsenten (ja varsinkin naisten nimitykset) ja etnisten ryhmien valtioiden nimitykset. Ehkä tyypillisimpiä asioita tässä ryhmässä on se, että vanhempia tarkoittavat sanat ovat usein siirtyneet tarkoittamaan toista sukupolvea. Tässä ryhmässä on ehkä myös kyse käänteismerkityksistä (Vilppula 1986). Esimerkiksi affektinen sana, kuten *isoäiti*, on niin affektipitoinen, että se on avoin myös päinvastaiselle merkitykselle (Vilppula 1986: 398).

Kuten Nirvin mainitsema lapsi-esimerkki, myös vanhempien nimitykset näyttävät olevan samaan tapaan attraktiokeskus (Nirvi 1936: 39). Vanha nimitys on koettu epäsopivaksi, ja siksi on lainattu uusia, ehkä juuri siksi, että tunnepitoisuus ei ole enää riittänyt olemassa oleville nimityksille. Lisäksi vanhempien nimityksissä on ehkä jonkin verran kyse sanojen käänteismerkityksistä (Vilppula 1986: 398). Tavallaan on helppo nähdä *isoäiti*-sanan kaksitulkintaisuus. Kun lapsi käyttää nimitystä *mummo*, *lapsenlapsi ilmaisee kiintymystä isovanhempiinsa*. Toisaalta sen voi tulkita loukkaukseksi, jos joku muu käyttää niitä, koska ilman tunteita sanat vain implikoivat ikää: puhuja pitää toista vanhana.

Kaikki haastateltavani mainitsivat, että vanhemmista on useita nimityksiä, joita voi käyttää vähän sen mukaan, kenen kanssa puhutaan. Niitä saatetaan käyttää norjan kielen tapaan: esimerkiksi sanoja *mamma* ja *pappa* käytetään, kun puhutaan omille vanhemmille, ja sanoja *muori* ja *faari*, kun aikuinen puhuu heistä muille. Muutamat haastateltavat olivat sitä mieltä, että on myös mahdollista sanoa *äiti* ja *isä* kuten suomessa, mutta toinen heistä ehdotti, että se saattaa olla vaikutusta Suomesta. Vastauksista päätellen vaikuttaa melkein siltä, että *isä* ja *äiti* ovat olleet edeltävän sukupolven käyttämiä nimityksiä. Ainakin vaikutti siltä, että nämä sanat kuvailevat etäisempää suhdetta vanhempiin kuin kaksi muuta sanaparia.

Toinen olennainen ilmiö tässä ryhmässä on, että kaikki ”naista” tarkoittavat sanat ovat joko muuttuneet pejoratiivisiksi tai niiden merkitys kuvailee suhdetta vanhempiin tai aviomieheen, mikä ehkä kertoo eniten siitä, mikä on ajateltu naisista sekä yleisesti työnjaosta

sukupuolien välillä. Ilmar Talven mukaan varsinkin talonpoikaisyhteiskunnassa työt oli jaettu naisten ja miesten töihin, ja tyttöjen pahin pelko oli naimattomaksi jääminen (Talve 1990: 198–200). Naisen asema oli talonpoikaisyhteiskunnassa kiinnitetty aviomiehen asemaan yhteiskunnassa.

Valtioiden ja etnisten ryhmien nimitykset olivat melkein odotettava riskisanaryhmä, sillä ne ovat aika paikkasidonnaisia. Lisäksi kun tarkistaa valtioiden nimien etymologioita voi huomata, että ei ole epätavallinen ilmiö, että uudet asukkaat alkavat käyttää toisen ryhmän nimeä itsestään. Sana *ryssä* on hyvä esimerkki tästä. Samanlainen ilmiö on, kun jokin uudet asukkaat alkavat käyttää edellisen asuinpaikan nimiä uudessa paikassa.

Se, mikä on poliittisesti korrekta, saattaa myös muuttua ajan myötä: näin on tapahtunut esimerkiksi *lappalainen*-nimitykselle. Joskus negatiivinen konnotaatio syntyy siitä, mitä yksi ryhmä ajattelee toisesta, esimerkiksi millaisia taloudellisia, historiallisia ja yhteistyösuhteita on niiden välillä. Hyvä esimerkki tästä on *ryssä*-nimitys, jota nykysuomessa käytetään pejoratiivisesti venäläisistä.

Oikeastaan olin yllättynyt siitä, että ei löytynyt enempää tähän ryhmään kuuluvia sanoja. Toisaalta huomasin, että jotkut haastateltavat hämmentyivät siitä ideasta, että joku käyttäisi näitä nimityksiä negatiivisessa merkityksessä:

LN74: - eivät pilkattu kuitenkaan. ei sielä mejän- mejän tuvala ei kenele. (ei sielä sanottu yksikhään kelheen). ei niilä ollu tilaa pilkata= niil’oli nokko työtä. *nauraa*. ei niilä ollu tilaa pilkata. (--) vanhin tahi täyet ihmiset- ei pilkattu kethään. ei pilkattu naapuri. (--) ei pilkattu kethään.

Olen itsekin miettinyt sitä mahdollisuutta, onko näiden sanojen neutraalisuus myös kiinni siitä kulttuurista, joka on ollut ja jonka jäljet vielä nykyäänkin näkee – *verde*-järjestelmästä, joka vallitsi paikallisten ja porosaamelaisten kesken (Petterson 1994: 82–83). Ymmärtääkseni sellaiset siteet olivat melkein yhtä vahvoja kuin perhesiteet, ja paikoittain tätä asennetta nähdään Porsangissa. Toisin sanoen oli melkein niin kuin ylpeys siitä, että osataan paljon kieliä, ainakin niissä perheissä, joissa oltiin paljon tekemisessä saamenkielisten kanssa. Pyssyjoella oli käsittääkseni niin, että samassa perheessä saattoi olla paljon erikielisiä ihmisiä, jotka osasivat sen verran toistensa kieliä, että ymmärsivät toisiaan.

Toisaalta oli myös haastateltavia, jotka sanoivat, että näitä nimityksiä saatetaan kyllä käyttää haukkumasanoina, esimerkiksi sanaa *ryssä*. Ero suomen merkityksiin on kuitenkin, että niitä voi käyttää neutraalistikin. Myös *puola*-sana kuuluu osittain tähän ryhmään, sillä se on suomeksi myös Puolan valtion nimi.

Kainulainen

PN73: mie olen kyllä siihen kainulaisheen harjaantunu. mutta mie olen vain kuulu siitä vanhassa aijassa-tulthiin enämen vanhemanpuolen ihmiset (ette) net jotka oon vanheman minnuu- mutta mie en kyllä ole. tämä kvääni-sana ei sekhään ollu ennen (ko) olima lapsii.

LM77: ei tiää. met olema kainulaissii. kvään. ei ollu kuullu sitä ennen ko pyssyjokilaiset aletthiin puhuhaan siitä. ei käytä kvääni-sannaakaan.

Moni kertoi samanlaisia asioita siitä, että sanaa *kveeni* tai *kainulainen* ei ole paljon käytetty ennen. Silti jotkut saattavat kuitenkin muistaa, että joku vanhempi ihminen on käyttänyt sanaa *kainulainen*.

NS:ssä ja KTS:ssä *kainulaiset* tarkoittaa Pohjanmaan väestöä. KTS:n mukaan että *kainulaiset* olivat ”heimo, jonka asuinalue oli Pohjanlahden ja Jäämeren välisellä alueella”. NS:n mukaan sanaa *kainuulasta* käytetään nykyään enemmän Kajaanin seudun asukkaista. VKS:ssä kainulainen on pohjalainen ja pelkkä *Kainu(u)* on ”Pohjanmaa”. MIS:ssä *kainulainen* on taas ”Alakainuun tai Ylikainuun asukas Ruotsissa”. Sanalla on lisäksi useita mahdollisia etymologioita (ks Koivulehto 1995; Vahtola 2001), joita en itse käsittele juuri tässä työssä. *Kainulainen ja kainu* kuuluvat riskisanoihin, koska Suomessa on olemassa *Kainuu*-niminen paikka ja koska puheessa ei välttämättä huomaa u:n pituutta. Vaikka niin Pohjois-Norjassa kuin Ruotsissa on paljon keskustelua tästä sanasta, sana on hyvä esimerkki riskisanasta siksi, että sen alkuperä on epämääräinen, joten eri paikoissa ja eri ryhmissä luonnollisesti syntyy kaikenasteisia assosiaatiota, niin hyviä kuin huonoja.

Toisin sanoen etniset nimitykset herättävät vahvoja tunteita ihmisissä, kun ne liittyvät siihen kysymykseen, mihin kuulutaan, mihin halutaan kuulua tai mitä ryhmä A ajattelee ryhmästä B. Lisäksi kun katsoo muiden etnisten nimitysten historiaa maailmankartasta, huomataan, että ei ole epätavallinen ilmiö, että suurten joukkojen siirtyessä uuteen paikkaan nimetkin siirtyvät ryhmästä toiseen tai uudessa paikassa käytetään tuttuja, vanhalta asuinalueelta peräisin olevia nimiä. *Suomi*-nimitys on muuten myös esimerkki siitä, miten yhden paikan nimestä on tullut koko maan nimi.

Yksi haastateltava selitti *kainu*-sanan aiempaa vähäistä käyttöä sillä, että Porsangissa ei ole ennen ollut tärkeä sana, mihin ryhmään kuuluu, sillä kaikilla oli sama tausta, ja lisäksi norjankieliset itse asiassa olivat vähemmistönä, vaikka norja olikin valtakieli. Tämä vahvistaa sen, mitä moni on selittänyt minulle sukujen rooleista: sukulaisuussuhteet ovat olleet tärkempi asia kuin se, mihin etniseen ryhmään kuulutaan. Nykyaikana on tärkeä perustella mihin etniseen ryhmään kuulutaan; mahdollisesti, koska siihen liittyy oikeuksia.

Lappalainen

PN73: ennen sanottiin saamelaisten ympäri lappalaiset.

LM68: ja det- vi sier nok enda lappalainen (”joo se- mehän sanomme vieläkin lappalainen”).

Kaikki haastateltavat tunsivat *lappalainen*-sanaa ja käyttivät sitä jonkin verran itse. Muutamat haastateltavat perustelivat käyttöä sillä tavoin, että sanat sinänsä eivät ole pahoja, mutta niistä tulee haukkumanimityksiä, kun niitä käytetään sellaisina. Oli myös haastateltavia, jotka käyttivät *saamelainen*-nimitystä, ja totesivat, että se oli vähän kuin kohteliaisuus saamelaisia kohtaan.

NS:ssä *lappalainen* on ”saamelainen” eli ”Fennoskandian pohjoisosissa hajanaisina ryhminä asuva suomalais-ugrinen kansanheimo”. KTS:ssä esitetään *saamelainen* tavallisempaan nimityksenä nykyaikana.

SMS:ssä *lappalainen*-sanaa ensimmäinen merkitys on ’saamelainen’, ja sana on yleisuomalainen. Sanakirjassa on muun muassa esimerkki ”*nälkä opettaa lappalaisen ampuaa*” (Hattula). Siinä mainitaan joitakin negatiivisia yhteyksiä: ”*se lask ko lappalaine nii lask ylimäisèst alimaisee kaikki kirosanat*” (Uusikirkko Vpl), ja myös salaperäisiä: ”*hokivat että sill on lappalaesten konstit*” (Kajaani). Näistä esimerkistä päätellen ei ole ihme, että on haluttu käyttää jotakin toista nimeä.

SMS:n mukaan sanaa käytetään alueilla VarP-Y, SatE-P, PohE, HämP ja Kes ja lisäksi joitakin tietoja esiintyy alueilla VarE-U, SatL, HämE-K ja PohK. Peräpohjalaismurteissa, Kestilässä, Pudasjärvellä ja Kuusamossa *lappalainen* voi tarkoittaa erästä hauen pään luista. Luun sanotaan muistuttavan istuvaa lappalaista.

MIS:ssä *lappalainen* tarkoittaa ”saamelaista”. Hyvin kuvaileva esimerkkilause on *monet saamelaiset eivät tykkää nimityksestä lappalainen*. Lisäksi MIS:ssä mainitaan aiemmin mainitsemani esimerkki: *lappalainen on istuvaa lappalaista muistuttava luunpala hauenpäissä*.

NES:n mukaan sanan alkuperä sekä alkuperäinen merkitys on epäselvä ja ainoa selvä vastine on karjalan kielessä. Muissa lähisukukielissä on olemassa samanasuisia sanoja, jotka tarkoittavat muita asioita. Kiinnostava asia on, että Saamenmaahan ja saamelaisiin viittavat *Lappi* ja *lappalainen* ovat sellaisia nimityksiä, jotka ovat olleet monen kansan käytössä jo vanhastaan. Näyttää olevan niin, että kaikki ovat käyttäneet *lappalainen*-nimitystä paitsi saamelaiset itse. Niiden on arveltu olevan eräänlaisia pilkkanimiä.

NES:n mukaan on eräs teoria siitä, että saamelaiset ovat saaneet nimensä asuinpaikastaan. Silti moni Lappi-nimen sisältävä paikannimi sijaitsee paljon etelämpää kuin nykyinen Lappi.

Lappalainen on riskisana siinä valossa, että sitä on käytetty vanhastaan porsanginkveenissä eikä sillä näköjään ole ollut samanlaisia konnotaatioita kuin suomessa

Muori ja faari

H: ja kans faari ja muori?

LN74: se oli kans vähän- se ei ollu mamma ja pappa= se oli kaikista liikempää.

PM67: kyllä mie kohta saatan sannoot minun muori ja minun faari. mutta mie sanon ushein minun mamma ja pappa. (-- kenele tahansa. ko se oon niin minun. mutta mie saatan kyllä kyssyyt muilta ette= no missä faari oon nyt tänä päivänä?

Moni haastateltava selitti merkityssuhteet sillä lailla, että *muori* ja *faari* ovat sanoja, joita aikuinen ihminen saattaa käyttää puhuessaan omista vanhemmistaan toisten kanssa tai puhuessaan toisten vanhemmista.

NS:n mukaan *muori* on ”vanha tai vanhanpuoleinen nainen”, varsinkin ”vanha emäntä”, ”mummo” tai ”ämmä”. KTS:ssä mainitaan esimerkit kuten *vaari ja muori, äitimuori, joulupukin muori* jne. Suomessa näyttää olevan laajempi merkitys kuin Lemmijoella ja Pyssyjoella. KTS:stä löytyi myös *muorinen* vanhan vaimon tai vanhahkon naisen puhuttelusanana. NS:ssä mainitaan, että *faari*-nimitystä saatetaan käyttää leikillisesti vanhasta ukosta tai vaarista. *Vaari*-asussa sitä käytetään enemmän isoisästä.

VKS:ssä *muori* tarkoittaa ”äiti”, ”vaimo”, ”(vanha) nainen” ja ”(perheen) emäntä”. Se näyttää myös olevan tavallinen yhdyssanoissa, joissa ensimmäinen osa tarkoittaa melkein samaa, esimerkiksi *anoppi-, eukko-, fruu-, kummi-, lasten-, leski-, mulkku-, perheen, pito-, talon-, tummu-, ämmämuori*. Näyttää siltä, että *muori* on käytetty aika laajasti naisista eri yhteydessä.

NES:n ja SSA:n mukaan *muori* on laina ruotsin sanasta *mor* ja tarkoittaa ”äitiä, isoäitiä” tai ”vanhanpuoleista naista yleisesti”. Sitä on käytetty jo Uppsalan evankeliumikirjan käsikirjoituksessa alkaen. *Vaari* tarkoittaa ”isoisää, isää” tai ”vanhaa miestä”. Se on myös laina ruotsin kielestä, sanasta *far*, joka taas on lyhennys *fader*-sanasta. Tämä on vanha indoeurooppalainen sana, jolla on samat juuret kuin latinan sanalla *pater*. Suomen kirjakielessä *faari*-asu on itse asiassa paljon vanhempi kuin *vaari*. Ensimmäistä on jo käytetty Agricolan kielessä, viimeistä vasta Kristfrid Gananderin sanakirjassa. Ganander mainitsee,

että *faaria* voi myös käyttää ironisesti hankalasti käsiteltävästä ihmisestä (”on siinä *faaria*”).

Meänkielen nettisanakirjassa *muori*-sanalle on lueteltu monta vaihtoehtoa, jotka kaikki tavallaan tarkoittavat vanhaa naista; poikkeuksena on yksi tapaus, jossa *muori* voi käyttää naisesta, jolla on lapsi, tai alentavasti vaimosta (Meänkielen nettisanakirja 2017). *Faari*-nimitys löytyi sanakirjan painetusta versiosta. Sanaa *faari* käytetään ilmeisesti paljon laajemmin kuin Porsangissa; meänkielessä *faari* voi olla ”isä” tai ”isoisä”.

>Mamma ja pappa

PM69: joo mie sanon mamma. mie sanoin mamma ko olin lapsi ja niin kauvan ko eli minun mamma mie sanoin mamma. (--) mie luulen se oon internašunal. (--) met sano(i)ma pappa kans. sen kyllä sanoin=pappa. olekko kuulu?

NS:ssä ja myös KTS:ssä on mainittu *pappa*-sanalle ääneasut *paappa* ja *paapa*, joka molemmat tarkoittavat ”vanhaa ukkoa” tai ”isoisää”. Niissä mainitaan myös, että *mamma*-nimitys äidistä on käytössä varsinkin ruotsivoittoisessa kaupunkilaiskielessä. Muutoin *mamma* on arkikielessä ”vanha (ja lihava) nainen”. MIS:ssä *mamma* on ”äiti” ja *pappa* on ”isä”.

>Isä ja äiti

LN53: joo. mehän sanoma mamma ja pappa. mutta minun vanheemat sanottiin isä ja äiti.

PN68: (--) se oon enemmän ko puhuma suomalaisten kaha ette sanoma äiti ja isä.

Piika

PN73: mie olin ainoa tytär siinä perheessä= se sanottiin minun piika. piika sanoi isä varsin= tule piika tänne. (--) piika= se sana= varsin ko se oon semmoinen pikkutyttö se sannoovat pikkupiika tullee. pikkupiika= tule tänne saattavat sannoot.

LN74: piika oon töissä silloin= se oon nuori vaimo joka- nuori ihminen joka ei ole nainu.

Muutamat haastaseltevat olivat sitä mieltä, että sanaa *piika* voi käyttää lähes synonyymisesti *tytär*-sanan kanssa. Ymmärsin kuitenkin, että sen tavallisimmat merkitykset ovat palvelupiika ja lisäksi pikku tytön kutsumanimi. Aika moni naispuolinen haastateltava mainitsi, että lapsena heitä oli kutsuttu *piiaksi*.

NS:ssä ja KTS:ssä *piika* on aikaisemmin käytetty maalaistalon naispalvelijasta. Näissä sanakirjoissa selitetään, että sanalla on nykyään vähän halventava sävy. KTS:ssä mainitaan lisäksi, että sanaa *piika* on ennen käytetty nuoresta työstä yleisesti.

MIS:ssä mainitaan palvelijan, pikku tytön sekä neitsyen merkitykset. MIS:ssä mainitut

merkitykset ovat aika samanlaiset kuin porsanginkveenissä, jossa *piika* saattaa olla pienen tytön kutsumanimi.

NES:n ja SSA:n mukaan sana on ennen tarkoittanut tyttöä yleisesti, eikä tiedetä, miltä taholta sana on tullut. Sana on olemassa joissakin lähisukukielissä ja myös skandinaavisissa kielissä, esimerkiksi norjassa (*pike*) ja ruotsissa (*piiga*). On vaikea määrittellä, onko tämä sana skandinaavinen laina vai onko sana lainattu skandinaaviin kieliin itämerensuomalaisten kielten kautta. Yksi mahdollisuus on vielä, että sana on lainattu molempiin kieliryhmiin joltakin ulkopuoliselta taholta. Muissa skandinaavisissa kielissä kuin ruotsissa sana esiintyy 1300–1400-luvulta alkaen.

Kiinnostava asia tämän sanan suhteen on, että suomeksi sitä ei käytetä omista tyttäristä, koska sitä alettiin käyttää palvelijasta. Porsangissa sana tarkoittaa sekä ”tyttöä yleisesti” että ”maatilan tai talon naispalvelijaa”. Sanan yleinen merkitys on ilmeisesti väistynyt porsanginkveenin kielestä, mutta ilmeisesti sillä ei ole yhtä negatiivisia vivahteita kuin suomessa, sillä moni ilmoitti, että lapsena heitä oli kutsuttu piiaksi. Ehkä tämä johtuu siitä, että lähes kaikki kveeninkieliset kuuluivat samaan sosiaaliseen luokkaan ja lähes kaikki naiset olivat olleet piikana ossakin.

Ryssä>Ryssäläinen

PN59: ryssä- ryssä assuuvat tuola Ryssässä.

LN53: se oon ryssälainen= se oon Ryssästä pois. altså i litt sånn negativ- (”siis vähän negatiivi-”).

LN74: ei ei. (-- ei net puhuttu sitäkhään. ryssä oon ryssä. ei sitä pilkkantunu yksikhään. (ei kyllä sanothi ette) sielä oon muutamanlainen ryssä. (-- ei ensikhään. en kuitenkhaan mie tiedä.

Lähes kaikki haastateltavat totesivat, että ryssä on heille neutraali nimitys, joka tarkoittaa Venäjää, venäjän kieltä tai venäläistä yleisesti. Käsittääkseni sitä voi käyttää niin myönteisesti kuin kielteisesti venäläisistä, vaikka huomasin, että suomen kielen merkitys esiintyy ehkä vahvemmin sellaisilla alueilla, missä käy paljon suomalaisia. Ymmärtääkseni *ryssä* saattaa siis olla negatiivinen myös porsanginkveenissä, mutta se riippuu enemmän kontekstista ja siitä, pidetäänkö juuri siitä tietystä ihmisestä tai paljonko itse pitää venäläisistä yleisesti.

NS:ssä *ryssä* tarkoittaa venäläistä, ja sanaa on ilmeisesti myös käytetty itäkarjalaisista kauppamiehistä. KTS:ssä lisätään, että *ryssä* on halventava nimitys venäläisistä ja venäjän kielestä. MIS:ssä *ryssä* tarkoittaa ”venäläistä”, ”Venäjää” tai ”venäjän kieltä”.

SSA:n ja NES:n mukaan *ryssä* on laina ruotsin sanasta *ryss*, ja sillä on sama alkuperä

kuin sanalla *Ruotsi*. Nimi on tullut Upplannin ja Itä-Göötanmaan osasta eli Roslagenin maakunnasta (*Röpsland*). Tämän paikan asukkaan nimi on siis ollut *röpskarl*. Alkuosa *röps* on alkuaan tarkoittanut ”soutaa”. Merkityksen muutos on tullut venäjän kielen kautta. NES:ssä todetaan, että sana *ruotsi* on ehkä levinnyt itämerensuomalaisiin kieliin viikinkiaikana eli silloin, kun ruotsalaiset varjagit purjehtivat Suomenlahtea itään ja perustivat siirtokunnan Novgorodiin (ja joihinkin muihin paikkoihin). Silloin sana on lainattu venäjän kieleen, ja ryhmä on alkanut käyttää sitä itsestään ja muokattuna ääntellisesti (*ruš* ja tästä johdettu *russkij*); se on siis lainattu takaisin ruotsin kieleen ja sen kautta myös suomen kieleen.

VKS:n mukaan *ryssä*-nimitystä on käytetty ensimmäistä kertaa riemurunossa, joka Andreas Aschelinuksen kirjoittanut Narvan taistelusta vuonna 1702. Sukunimen osana sitä on ilmeisesti käytetty jo paljon aiemmin: esimerkiksi vuonna 1506 oli mies nimeltä *Gregers Rysz*. Suomessa sanan merkitys on mahdollisesti historiallisista syistä muuttunut pejoratiiviseksi, kun taas Porsangissa sitä voi käyttää sekä positiivisesti että negatiivisesti. Samoja historiallisia tapahtumia ei ole tapahtunut Porsangissa eivät ole tapahtuneet Porsangissa, joten ihmisillä ei juuri ole samoja assosiaatioita. Lisäksi Porsangissa ja koko Pohjois-Norjassa on 2. maailmansodasta johtuen vähän eri näkemyksiä venäläisistä, sillä saksalaiset miehittivät koko Norjan ja sodan loppupuolella punainen armeija auttoi ajamaan saksalaisia pois (Pettersen 1994:171, 189, 207).

Toisin sanoen historialliset lähtökohdat Suomessa ja Porsangissa ovat päinvastaisia toisiinsa nähden, mikä ehkä myös näkyy kielen tasolla. Tämän perusteella *ryssä* kuuluu riskisanoihin, koska sana sinänsä näyttää täysin samanlaiselta ja tarkoittaa jopa samaa asiaa, mutta kuitenkin sillä on olennainen tyyliero suomeksi. Toinen aspekti tässä on, että porsanginkveenit ja merisaamelaiset olivat ennen sotaa riippuvaisia pomori-kaupoista venäläisten kanssa saadakseen muun muassa ruisjauhoja (Hansen 1986: 108, 128–130).

Sokkeriperset

PN73: joo ja syöpi paljon sokkerii joo. (--) sokkeriperset ja tykkää semmoisista sok- ruuasta jotka oli sokkerimaku- esimerkiksi kakoista ja paljon piti käyttää sokkerii ruuassa. esimerkiksi= se saattaa= mitä sie sokkeriperset. Senki olen mieki kyllä kuulu sen sanan.

LM77: jos halluu sokkeri(i) paljon.

Sokkeriperset-sanaa käytetään vastaavalla tavalla kuin sanaa *perso* suomeksi. Se on metonyymi ihmisestä, joka on aine sokerille. Harva pyssyjokilaisten haastateltavista tuns

tämän fraasin merkityksen; saattaa tietenkin olla niin, että he eivät vain muistaneet sitä. Muutamat Lemmijoen haastateltavat ehdottivat myös sanaa *sokerlataperset*, joka tarkoittaa olla ahne suklaalle.

NS:ssä ja KTS:ssä *perso* tarkoittaa ahnetta tai ahnasta: *perso sokerille*, *perso pöydän herkuille*, *perso makealle*. Sana *perse* sen sijaan on NS:n mukaan alatyylinen, ja tarkoittaa ”ihmisten tai eläinten takapuolta tai takamusta”. MIS:nkin mukaan *perso* on ”halukas” tai ”ahne”, esimerkiksi *olla perso karamähliin*. Verbi johdoksina on olemassa *persoila* (”olla perso”) ja *persottaa*. MIS:ssä mainitaan myös substantiivi *persous*. Meänkielessä on myös *perse* takapuoli- ja pyrstö-merkityksissä, ja MIS:n mukaan se on arkikielinen. Omienkin haastateltavieni mukaan *perset* on melko arkikielinen sana. Moni haastateltava myös sanoi, että *ei se ole kovin fiinikhään*. MIS:ssä oli todella paljon yhdyssanoja ja verbejä, joiden osana on *perse*, esimerkiksi *persealasin* (”pohja, perus”), *persehankura* (”haarojenväli”), *persejalka* (”lyhytjalkainen”), *persekynä* (”linnun pyrstösulka”), *perselihakset* (”pakaroitten puoliskot”), *perselintu* (”kurmu, porokiiliäinen”), *perselyhe* (”viljalyhteen pää”), *persemarja*, *perseplakkari* (”takatasku”), *perserauta* (”myllyn osa”) jne.

Tämä ison määrä yhdyssanoja (joista muutamat ovat synonyymeja keskenään) ainakin vahvistaa sen, että sana on hyvin arkikielinen meänkielessä. Yhdyssanat tarkoittavat myös todella neutraaleja asioita, jotka liittyvät ihmisten ja eläinten yleiseen anatomiaan sekä elottomien esineiden (ja materiaalien) takaosaan.

NES:n ja SSA:n mukaan *perso*-sanalla ei ole vastineita sukukielissä (karjalan *perso* on laina suomesta). Kiinnostavaa on, että se on johdettu ”takapuolta” tarkoittavasta sanasta *perse*. Tämä selittää, miksi porsanginkveenissä sanotaan *kaffiperset*, sillä *perso*-asua ei ilmeisesti ole käytetty samalla tavalla muissa lähisukukielissä kuin suomessa. *Perse*-sanalla sen sijaan on vastineita kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, ja se on alun perin ollut *perä*-sanana johdos. NES:ssä on itse asiassa mainittu esimerkki *makeaperse*. Suomen kirjakielessä sanaa *perso* on käytetty ensimmäistä kertaa Henrik Florinuksen sananlaskukokoelmassa vuonna 1702. Ennen sitä on käytetty adverbiä *persoista* (”ahneesti”) Laurentius Petrin hartauskirjassa vuonna 1644.

Ainoa väärinkäsityksen syntymisen riski tässä yhdyssanassa on, että suomeksi *perset* näyttää ehkä alatyylisemmältä kuin vaikka *perso*. Vaikka ymmärretään, mitä tarkoitetaan, on riski siitä, että porsanginkveeninkielinen (ja meänkielinen) saattaa vaikuttaa suomenkielisen mielestä paljon törkeämmältä, kun nämä käyttävät *perse*-sanaa monissa arkipäivän asioissa.

Tytär

LN74: sillä ko se oon menny naimishiin silloin ei ole enää tytär- silloin oon ämmä.

H: ja sitte jos mun täytyy kertoa jollekuulle kuka olen?

LN74: sie häävyt muistella sitten kenen tytär sie olet. joo mutta silloin kyllä olet tytär vaikka olekin naimisissa.

Kaikki haastateltavat totesivat, että *tytär*-sanalla on hyvin yleinen merkitys porsanginkveenissä. Niin kuin haastateltavat selittävät yllä olevassa esimerkissä, naimisiinmeno on se, joka määrää, onko henkilö vielä *tytär*. Kun nuori nainen on mennyt naimisiin, hän on *ämmä* ("vaimo"), ja aikuisesta naisesta käytetään sanaa *vaimo* ("nainen"). Toisaalta sana *tytär* kuvailee samanaikaisesti ajatonta suhdetta omaan vanhempiin ja sukuun niin kuin myös suomessa.

NS:ssä ja KTS:ssä tytär on naispuolinen henkilö. Lisäksi iästä riippumatta sana kuvailee suhdetta vanhempiin tai synnyinkotiin. Abstraktisesti sitä käytetään esimerkiksi Raamatussa: Jeesus esimerkiksi kutsuu jotakin naista *tyttäreksi*.

Tyttö on nominijohtimella -O muodostettu johdannainen. Samalla tavoin *sisaresta* on johdettu *sisko*. Kiinnostava asia on, että ilmeisesti on olemassa paljon balttilaisia sanoja, jotka kuvailevat sukulaisuussuhteita (Hakulinen 1979: 174, 354; Häkkinen 2006: 244).

Tytär ei siis suomessa ole vain "tyttö", vaan aina "jonkun tytär". Porsanginkveenissä se on myös "jonkun tytär", mutta sitä voi käyttää myös yleisesti, eli se sisältää sekä *tyttö*-merkityksen että "olla jonkun tytär" -merkityksen. Sillä tavoin se muistuttaa vastakohtaista sanapariaan *poika*. Tarkemmin sanoen Suomessa on kehittynyt ja levinnyt deminutiivinen johdos *tyttö*, kun taas Porsangissa *tytär*-sanan alkuperäinen merkitys on pysynyt ennallaan.

Vaimo

PN68: vaimo (--) piiämä enniimiitten jos mie- miehän olen hänen vaimo.

LM77: hän oli sielä vaimon kansa.

Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että vaimo tarkoittaa samaa kuin suomen sana *nainen*. Moni oli kuitenkin sitä mieltä, että genetiivimuoto sanan edessä ikään kuin kuului asiaan. Ainakin mainitsin monta kertaa, että "se on sen ja sen vaimo".

NS:n ja KTS:n mukaan vaimo on "naimisissa oleva nainen suhteessa aviomieheensä". Sanakirjoissa on sanasta tällaisia esimerkkejä: *pyysi tyttöä vaimokseen, hänellä on vaimo ja*

kaksi lasta. Toinen merkitys on ”keski-ikäinen tai vanhempi nainen”. NES:n ja SSA:n mukaan *vaimo* on omaperäinen sana, jonka alkuperäinen merkitys lienee ”henki” tai ”sielu”. Näistä merkityksistä on mahdollisesti kehittynyt myös erilaisten elävien tai kuviteltujen olentojen nimityksiä. Sanalla on vastineita kaikissa sukukielissä. Tarkka vastine on kuitenkin vain inkeroisessa ja karjalassa; muissa sukukielissä sana tarkoittaa jotakin muuta, esimerkiksi saamessa se tarkoittaa ”sydäntä”. SSA:ssa mainitaan yhdyssanoja ja johdoksia kuten *aviovaimo*, *vaimoväki* ja *vaimolliset*, joka tarkoittaa ”kuukautisia” länsimurteissa. NES:ssä ja useassa artikkelissa on selitetty, että *vaimo* on ollut (ja on ilmeisesti vieläkin joissakin murteissa) aikuisen naisen yleisin nimitys. Eri lähteiden mukaan *nainen*-sana on harvoin ollut käytössä kirjasuomessa (Kiuru 1993: 28–31). Kiinnostava asia on, että NES:ssä todetaan, että *nainen*-sana on johdos samasta vartalosta kuin verbissä *naida*. On arvioitu, että tämä sanavartalo oli olemassa indoeurooppalaisena lainana jo kantaauralilaisessa kielessä. Mansin ja hantin kielessä *nāi* ja *nāj* molemmat tarkoittavat ”rouvaa, jumalatarta” tai ”ruhtinatarta”.

Ämmä

PN68: ämmä kaha- (se oon) naimis(e)ssa. (--) muutoin et ole ämmä. *nauraa*. muutoin olet tytär. *nauraa*. tahi vanhatytär niin ko sannoovat kansa.

LM65: koukkusölkäinen ämmä.

LN74: se oon nuori ämmä prukathiin sannoot. oli kaksi ämmää yhessä talossa. se oli se nuori ämmä tahi se vanhempi ämmä.

Ämmä-sanaa käytetään porsanginkveenissä *vaimo*-sanan sijasta, mutta kuitenkin näytti siltä, että sanalla on Lemmijoella samanlainen konnotaatio kuin Suomessa; ainakin paikoittain sain melko samanlaisia esimerkkejä, vaikka *juoruämmä*. Yhden Lemmijoen haastateltavan puheesta kävi itse asiassa ilmi, että ämmä on neutraalimpi, kun sitä käytetään yhdessä sen sanaparin kanssa (”ämmä ja äijä”). Pyssyjoella kaikki olivat sitä mieltä, että *ämmä* on ”naimisissa oleva nainen” ja että se on aivan neutraali sävyiltään. Vaikutti melkein siltä, että moni on tietoinen merkityserosta porsanginkveenin ja suomen välillä, sillä sanalla korostettiin olevan neutraali merkitys. NS:n mukaan *ämmä* tarkoittaa (halventavasti) vanhaa naista (joka menee jonnekin juoruilemaan). Myös KTS:ssä mainitaan samantapaisia esimerkkejä (pahansuinen ämmä jne). NS:ssä mainitaan, että Suomen murteissa *ämmä* on ”vaimo tai emäntä”.

NES:n ja SSA:n mukaan sana on alkuaan ollut neutraali vanhemman sukulaishenkilön

nimitys ja sillä on vastineita useissa lähisukukielissä ja saamessa. Suomen kirjakielessä sanaa on käytetty jo Agricolaista lähtien.

>Ämmi ja äiji

H: isovanhemmat?

LN74: (--) ei pietty sitä sanna. se oli ämmi ja äiji.

NS:ssä mainitaan, että *ämmi* on murteissa yksi isoäidin nimityksistä, ja *äiji* taas isoisän.

Äijä

LM77: äij(ä) oon täysi mies. (saattaa olla vanha tai nuori).

PM67: se saattaa olla molemat. se saattaa olla vanha äijä mutta se saattaa olla kans (--) tämmönen joka (--) oon avioliitossa ette hän oon sen ja sen äijä. (paljole se oon näin). mutta toiset erotethaat taas (tätä).

Haastateltavien vastausten perusteella *äijä* on *ämmä*-sanan vastapuoli ja tarkoittaa *aviomiestä*.

NS:n ja KTS:n mukaan *äijä* on murteissa ja arkikielessä ”vanha mies” ja myös ”talon vanha isäntä tai isoisä”. Kiinnostava asia on, että KTS:ssä on mainittu, että sitä voi käyttää *aviomiehestä*; *aviomies*-merkitys on ilmeisesti ollut Suomessakin, vaikka niin kuin moni muu nimitys tässä merkityskentässä, se on alkanut tarkoittaa vanhaa ihmistä, kun taas porsanginkveenissä ikä ei ole olennainen piirre *äijä*-sanassa.

NES:n mukaan *äijä* on ikivanha omaperäinen sana, jolla on vastineita sekä lähi- että etäsukukielissä, tosiaan vähän eri merkityksissä. On arveltu, että alkuperäinen merkitys on ollut ”isä”, ”isoisä” tai ”vanha mies”. *Äijä* on riskisana samalla tavoin kuin *ämmä*, koska porsanginkveenissä ikä ei ole olennainen tekijä sanan merkityksessä.

4.3.2 Fyysistä ja psyykkistä toimintaa kuvailevat sanat

Tässä ryhmässä on oikeastaan sekä ihmisten että eläinten fyysisiä ja psyykkisiä toimintoja kuvailevia sanoja, esimerkiksi *haukkuut*, *juosta*, *pyyttää*, *pärjätä* ja *saattaa*. Suurin osa kuitenkin kuvailee ihmisten toimintoja, esimerkiksi *hiljestyvät*, *pussata*, *paranttaat*, *perustaat* jne.

Yhdellä näistä on sama merkitys ja samanlainen ääneasu kuin norjan kielessä olevalla sanalla: *pussata* (norjaksi: *å pusse*). Muiden esimerkkien tapauksissa on kyse laajenemisesta tai supistumisesta, esimerkiksi porsanginkveenissä *saattaa* on laajentunut niin, että se

tarkoittaa yleisesti osata jotakin. *Pärjätä*-verbiä voi ehkä pitää semanttisena lainana, koska sillä on esimerkkien perusteella samanlaisia käyttötapoja kuin norjan ilmauksella *å berge*. (Bokmålin ja nynorskin sanakirjat 2017).

Haukkuut

H: mutta voiko ihminen myös haukkuut?

LN74: joo. jos oon suuttunu niin se haukkuu. *nauraa*.

H: mitä se tekee?

LN74: sitteen se sannoo hirviitä sanno. (--) haukkoo ja kuttuu ihm- toissii vaikka miten- vaikka minkäläissii (--). joo. sillailla- sillä laila oon se haukkuu. mutt mie ajattelin= ilves kansa haukkuu.

Kaikki haastateltavat olivat samaa mieltä siitä, että *haukkuut* tarkoittaa jotakuta ”vihaista ihmistä”. Muutamat lisäsivät, että se voi tarkoittaa myös selän takana puhumista. Lisäksi kaikki käyttivät sitä koiran haukunnasta.

NS:ssä *haukkua*-verbi viittaa tiettyjen eläinten, varsinkin koirien, äännelemiseen. Lisäksi se voi tarkoittaa muiden koirantapaisten eläinten äännelemistä. NS:ssä mainitaan lisäksi, että sanaa voi käyttää myös moittivasta ihmisestä. KTS:n mukaan murteissa on ennen ollut sama merkitys kuin porsanginkveenissä, ”nimitellä jotakuta joksikin”. Sanalla on ilmeisesti ollut leikillinen sävy, kun taas Porsangissa se on selvästi kielteinen ja siihen liittyy muita negatiivisia asioita, esim. ”selän takana puhuminen”. VKS:ssä on lueteltu seuraavat merkitykset: *skällar* (”nimitellä, moittia”), *gläfsar* (”haukahtaa”), jotka voivat assosioitua koiran käyttäytymiseen.

SMS:ssä todetaan, että kun *haukkua*-sanaa käytetään ihmisestä, se tarkoittaa ”parjata”, ”moittia” tai ”nimitellä”.

MIS:ssä *haukkua*-verbin merkitys on yksinkertaisesti ”nimitellä” ja ”haukkua”. Siinä ei selitetä tarkemmin, onko *haukkua*-verbissä kyse koiran haukkumisesta tai esimerkiksi ihmisestä, joka suutuksissaan haukkuu.

NES:n ja SSA:n mukaan verbillä on vastineita liiviä lukuun ottamatta kaikissa lähisukukielissä. Verbi on johdos sellaisesta sananvartalosta, joka tavallaan jäljittelee koiran haukun ja ehkä on osaksi motivoitunut siitä. Myös sukukielissä sanaa voi käyttää moittimisesta. Porsanginkveenissä ja suomessa *haukkuut* (suomeksi *haukkua*) on sellainen verbi, joka kuvailee koiran haukun, sen lisäksi, että sitä käytetään abstraktisesti myös ihmisten ”ääntelystä” negatiivisella tavalla. Haukkuut-verbin merkitys kertoo oikeastaan, että

koiran ääni on koettu vähän negatiiviseksi, koska se on korkea ääni, joka monesti kuuluu muutaman minuutin välein ja hyvin pitkälle. Tämä mielikuva on toisin sanoen tullut monelle, silloin kun ihminen on vihainen ja huutaa (tai juoruu). *Haukkuut* on hyvä esimerkki eläinmetaforasta (Ullmann 1972 [1962]: 212-217). Ero on, että on erilaisia mielikuvia, jotka ovat vakiintuneet verbille. Yhteinen asia kuitenkin on, että verbillä kuvaillaan (ja ehkä hieman arvostellaankin) ihmisten käyttäytymistä.

Hiljestyyt

LN53: mie olin menemässä kinhoon ("elokuvaan") mutta mie hiljestyin. en saattanu. en saattanu sitä.

LN74: se- ole vaiti. siitä se ei puhu mitthään. se oon (hiljestyny)- ei puhu mitthään. hiljastuu- se oon tullu (oikkhein) myöhään joo. (---) oli hiljestunu= ei ole tullu justtiin siihen aikaan ko oli luvannu. hiljestyny-hiljastunu.

Kaikki haastateltavat, paitsi yksi, yhdistivät verbi *hiljestyyt* myöhästymiseen. Yhden haastateltavan vastauksen perusteella näytti melkein siltä, että on voinut olla kaksi verbiä *hiljestyyt* ja *hiljestuut*, joiden tarkoitukset ovat ikään kuin sulautuneet yhteen. Sama haastateltava oli sitä mieltä, että *hiljestyyt* tarkoittaa sama kuin suomeksi "olla vaiti". Vaihtoehtoisesti tämä voi olla vaikutusta Suomesta. VKS:ssä on kuitenkin vain yksi sana, *hiljestua*, joka tarkoittaa sekä vaieta että myöhästyä.

Hiljestyä-sanaa ei löytynyt KTS:stä eikä NS:stä. Molemmista löysin verbit *hiljentyä* ja *hiljetä*, joiden päämerkitys on "vaimeta" tai "tulla hiljaisemmaksi". *Hiljentyä*-verbiä käytetään KTS:n mukaan enemmän rauhoitumisen yhteydessä sekä liikkeiden hidastumisesta.

SMS:n mukaan *hiljestyä* voi alueilla VarP-Y, SatE-L ja SatP eteläpuoli tarkoittaa "myöhästyä" eli "viivästyä" ja "rauhoittua" eli "laantua". Viimeksi mainittu merkitys voi liittyä ihmiseen tai eläimeen tai johonkin ei-elolliseen: voidaan sanoa esimerkiksi *ehtonen hiljestyä*.

Hiljestua tarkoittaa MIS:n mukaan meänkielessä myöhästyä. *Hiljestyä*-verbiä ei löytynyt painetusta kirjasta eikä nettiversiostakaan.

Juosta>juoksee

PM69: joo juoksee (--) se kyllä (--) siivosti mennee. juoksee= se juoksee hopusti sen kyllä saattaa sannoot.

LN74: joo. se on kansa toinen sana (joka) saattaa pittää. (--) kurkki juoksee ja- (jos) kurkki on alkanu juoksehan se on niin ko kevväillä ko jää menhään. se oon- kurkki alkanu juoksehan. Siinä pittää sen juoksee. ko kurkki- ko sullaavat. ko kurkki sullaa tota vaarasta niin se alkaa juoksehan.

H: mutta se tarkoittaa- ei ihan sama kuin huilaa?

LN74: ei olekhaan silloin että- huilaa= silloin se on siivomasti. se ei ole niin väkkeevä. se oon paljon väkkeempi ko oon kurkkii ko (se) alkaa juoksehan).

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että tavallisin ja prototyypisin verbi on *huilata*. Kun *vesi juoksee*, se tarkoittaa sitä, että vesi liikkuu nopeasti. *Huilata* tarkoittaa haastateltavien vastausten perusteella ”virtaamista yleisesti”. Sain vaikutelman siitä, että *juosta* tai *juoksee* kuvailee porsanginkveenissä, että jokin liike tapahtuu todella nopeasti: jos joku juoksee, se tapahtuu nopeasti. Ymmärtääkseni *laukkoot* on porsanginkveeniksi lähempänä suomenkielistä *juosta*-verbiä.

NS:ssä ja SMS:ssä *juosta* on ihmisten tai (nisäkäs)eläinten ”kävelyä nopeampaa mutta jatkuvaa liikkumista,” jolle on ominaista se, että siinä on vaihteita, joissa jalat ovat irti maasta. Lisäksi se tarkoittaa *käydä pikipäin jossakin* (*juoksepas hakemassa vettä!*) ja *käydä usein jossakin*. Sitä käytetään myös kiimaisista eläimistä: *elokuun loppupuolella heräävät (saksanhirvi)koiraiden tunteet, mutta nuoremmat juoksevat vasta syyskuussa*.

Toinen tärkeä konteksti, jossa sanaa käytetään, liittyy nesteisiin: voidaan sanoa esimerkiksi, että *jokin asia on juokseva*. Tarkemmin sanoen *juosta* on samassa semanttisessa kentässä kuin verbit *valua*, *virrata*, *vieriä* ja *vuotaa*. Abstraktisella tasolla *juosta* tarkoittaa ”edetä” tai ”sujua”: *sujuvasti juokseva esitys, elämä juoksee tasaisesti eteenpäin* jne.

MIS:n mukaan *juosta* tarkoittaa meänkielessä: ”ravata”, ”juoksettua”, ”valua” (*valua kokhoon, valua kuivhiin*), ”sulaa”, ”kasvaa pitkänä ja jyrkänä”, ”liukua”, ”lähteä jostakin” (*joki juoksee järvestä*) ja ”purra”. Meänkielessä on myös verbi *juostua*, joka tarkoittaa ”kasaantua”. Meänkielessä näyttää olevan paljon polysemiaa ja myös toisiaan lähellä olevia merkityksiä jotka pääpiirteissään kuvailevat asioita, esimerkiksi sitä, miten jokin asia liikkuu. SMS:ssä mainitaan, että *juosta*-verbi voi lisäksi tarkoittaa ”kulkea paikasta paikkaan” tai ”käydä hakemassa tai noutaa”. Sitä voi käyttää eräistä juoksuleikeistä ja myös kalan (tai käärmeen) liikkumisesta. Se voi myös tarkoittaa jonkin asian sujuvaa esteetöntä etenemistä, vaikka suksilla tai kelkalla laskemista.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla on vastineita kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä ja mahdollisia saamessa ja unkarissa. Sukukielissä se tarkoittaa muun muassa ”olla kiimassa” tai *virrata* tai *kulkea* nopeasti, joten alkuperäinen verbin merkitys lienee ”väljätkö

liikkuminen". On ehdotettu, että verbi olisi refleksiivinen johdos verbistä *juoda*. Hauska asia tässä on, että oli ainakin yksi haastateltava, joka tulkitsee verbin infinitiivimuodon sillä tavoin, että se tarkoittaisi ”juoda vain vähän” tai jotakin sen tapaista. Suomen kirjakielissä verbiä on käytetty Agricolasta alkaen.

VKS:n mukaan *juosta* tarkoittaa ensisijaisesti ”ihmisten ja tiettyjen eläinten nopeaa kävelyä tai liikkumista” (myös kuv). Abstraktissa merkityksessä sanaa voidaan käyttää kuvailemaan jonkin asian etenemistä, kulkemista tai sujumista. Sanalla on siis laajempi käyttöalue vanhassa kirjasuomessa kuin on esitetty KTS:ssä. VKS:n mukaan *juosta*-verbin päämerkitys on kuitenkin siirtyä paikasta toiseen jollakin tavalla niin konkreettisesti kuin abstraktisesti. Ero on siinä, miten se tapahtuu. VKS:ssä mainitaan myös veden liikkumisen merkitys, joka on porsanginkveenissäkin. Vaikuttaa siltä, että *juosta*-verbiä on käytetty aikaisemmin merkityksissä, jotka eivät välttämättä liity suoranaisesti juoksemiseen.

>Huilata

PM69: huilaa kans. (--) se on kohta enämpi (käyttää) sen sanan (--) ette huilaa ko juoksee. (--) mutta mie muistan hyvin ette met käytimä sitä sanna ette juoksee vähäsen. (--) ei se menny niin hopusti ko juoksee.

LN74: ko klasi oon kaattanu silloin se huilaa vesi pöyäle

NS:n mukaan *huilata* on kansankielessä deskriptiivinen verbi, joka tarkoittaa liukua tai ajaa nopeasti: esimerkiksi vene huilaa virtaa alas, reki huilaa nopeasti pitkin mäenrinnettä jne. Toinen merkitys on levätä; KTS:ssä ei ole mainittu muita merkityksiä kuin se. Ensimmäinen merkitys on ehkä lähempänä porsanginkveenin vaihtoehtoa. MIS:ssä on mainittu sekä deskriptiivinen että lepäämisen merkitys. Jostain syystä siinä ei ole mainittu veteen liittyvää kontekstia ollenkaan.

SMS:ssä on myös näitä merkityksiä, ja sen lisäksi siinä on mainittu veteen liittyvä konteksti: sanaa voi käyttää nesteestä, ja voi esimerkiksi sanoa, että ”veri huilaa”. Kiinnostava asia on, että tämä merkitys on ilmeisesti tuttu monessa peräpohjalaismurteessa. Lisäksi *huilata*-sanaa käytetään, kun jokin asia kulkee virtaavan veden mukana.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla ei ole vastineita sukukielissä, paitsi karjalan kielessä, jossa se kuitenkin lienee laina suomesta. *Huilata*-verbiä pidetään germaanisena lainana, vaikka sen lainalähdettä ei ole vielä määritelty. Muinaisruotsista *hvīla*-verbistä on olemassa mahdollisia vastineita kantagermaaniin asti. On arveltu, että kyse kuitenkin on muinaisruotsalaisesta lainasta, sillä vastineita ei ole olemassa sukukielissä. SSA:ssa on mainittu, että *huilata*-sanaa ”kiittää virran mukaan” -merkityksessäänkin on pidetty

germaanisena lainana ja se on liitetty *huilun* sanapesyeseen. Toisaalta se on myös liitetty keveyden ja helpouden merkitykseen lepäämisen merkityksen kautta. Myös erillinen deskriptiivinen alkuperä lienee mahdollinen.

>Laukkoot

PM69: laukkoot se oon (kyllä tavalinen). silloin kyllä oon täysi- hoppu ko laukkoo. (-- sie laukot hopusti. (-- na ihminen laukkoo. (-- hevonen laukkoo. (-- hevonen laukkoo mutta (sillä oon) yksi muu sana vielä hevoselle. (-- vesi juoksee (mutta saatama sannoot) hopusti tullee muutamisti koska tullee- se juoksee vähän sen kyllä saattaa sannoot.

Haastateltavien vastausten perusteella *laukkoot* näytti olevan tavallisin verbi juoksemisesta. Ymmärtääkseni se tarkoittaa porsanginkveenissä ”juosta vähän, eikä niin kovalla vauhdilla”.

NS:ssä on *laukata* ja *laukkoa*, ja niitä käytetään varsinkin nelijalkaisten eläinten nopeasta liikkumisesta: esimerkiksi ”hevonen laukkaa, kettu laukkaa, vasikat laukkaavat laitumella” jne. Niitä voi leikillisesti käyttää myös ihmisistä: *nuori aviomies laukkaa ympäri kaupunkia*.

MIS:ssä on lueteltu nämä merkitykset *laukkoa*-verbille: juosta (hään sekavanna laukko sinne tänne), *laukata* (ravikilpailussa hevoset ei saa laukkoa), juoksennella kylällä (*laukkoa* raittia yhtenhään). MIS:ssä on myös yhdyssana *laukkajalka*, joka vastaa suomenkielistä *juoksujalkaa*. Verbillä on myös kirjoitusasu *laukkua*.

VKS:ssä on mainittu yhdessä esimerkissä, että Antti Keksi käytti *laukkoa*-verbiä 1600-luvulla kuvaannollisesti joen virrasta: ”*Keksi 1677 2 [Tulva] Laukkoi maalle Lambiselle, tiesi kyllä tikatun tien, Tunsi Talon tuttawansa*”. VKS:stä löytyy toinen samankaltainen verbi, *laukata*.

SMS:ssä *laukata* ja *laukkoa* tarkoittavat molemmat juosta. SMS:ssä mainitaan myös, että verbi *laukata* on enemmän käytössä hevosista, esimerkiksi *Hevonen laukkas ku Pietarin posti, vain saim minä sen topatuksi, pysäytetyksi* (Lumijoki). Verbeistä *laukata* ja *laukkoa* on eniten tietoja alueilta KarP, Sav, KesP-L, PohK-P ja Kai. Lisäksi niitä voi käyttää ihmisten juoksemisesta: *minnekkään se tuo Elli vajelteli ja laokkasi* (Kajaani). Sitä voi myös käyttää eri yhteyksissä: *voe hyvänen kun on kello nuim paljo, se se laokkoa tuo kello!* (Kajaani)

Naida

LN74: joo. kyllä sanottiin naida= silloin oli nainu (--). kyllä mie tiedän, ette suomeksi se on justiin-kuitenki (--) kun tuo mennä sänkhyyn ja- (--) yhen vaimon tahi miesten kans joo. (--) poika nai krannityttären kansa.

Kaikki haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että *naida*-verbi tarkoittaa ”mennä naimisiin”. Huomasin kuitenkin, että moni ei käyttänyt tätä verbiä puhuessaan kanssani, mutta kun kysyin, he kaikki myöntivät siihen, että *naida* on tavallisin verbi, jota porsanginkveenissä käytetään naimisiinmenosta. Vaikutti siltä, että kaikki olivat tietoisia sen suomenkielisestä merkityksestä, ja välttelivät vähän käyttämästä sitä. Jotkut kertoivat, että myöskään omat vanhemmat eivät halunneet käyttää sitä suomenkielisten kanssa.

NS:n mukaan verbi tarkoittaa ottaa puoliso, ja sitä käytetään varsinkin miehistä. Esimerkkejä tästä käyttötavasta on: *Jos Liisa ei olisi Kallea nainut, niin naimattomaksi tämä olisi jäänyt*, ”*tytär naitiin ulkomaille* jne. *Naitava*-sanaa sen sijaan käytetään enemmän naimaikäisistä tytöistä. *Äsken nainut* on naimisiin mennyt mies. Kuvallisesti voi sanoa *naida rahaa*, eli mennä naimisiin vain rahan vuoksi. NS:n mukaan *naida* tarkoittaa arkikielessä ”olla sukupuoliyhteydessä”.

MIS:ssä mainitaan, että *naiia* tarkoittaa ”mennä naimisiin jonkun kanssa” (esim. *se nai talon tyttären*) sekä ”olla sukupuoliyhteydessä jonkun kanssa”, ja metsästyskontekstissa se tarkoittaa ”laittaa ansa”.

NES:n mukaan verbillä on vastineita kaikissa lähisukukielissä liiviä lukuun ottamatta, ja se on johdos samasta vartalosta, josta on johdettu myös *nainen*. Se on ollut käytössä Agricolasta alkaen. SSA:ssa mainitaan, että *naaras* on ilmeisesti myös tullut samasta vartalosta. On esitetty, että molempien sanojen takana olisi uralilainen vartalo **näxi*. Lisäksi *nai*-vartalolle on ehdotettu indoeurooppalaista lainaetymologiaa.

VKS:n mukaan verbi *naida* tarkoittaa ”mennä naimisiin”. Kuvallisesti voi myös sanoa *mennä naimisiin Jeesuksen kanssa*. Partisiippimuotoisen *naida*-sanan (*nainut*, *naitu*) merkitys on, niin kuin porsanginkveenissä, ”naimisissa oleva”.

Tämä verbi kuuluu riskiryhmään samalla tavalla kuin ajan adverbis, sillä lauseessa on sama tai samanlainen konteksti. Periaatteessa tämä verbi tarkoittaa ”mennä naimisiin” sekä porsanginkveenissä että suomessa, mutta suomessa merkitys on supistunut arkikielessä. Porsanginkveenissä sitä käytetään myös arkikielessä, mutta verbillä on yleisempi merkitys.

Paranttaat

LM77: paransi huonheen=seinän= piilin=muutthuuri(n). (--) kaikki mitä saattaa mennä rikki.

PM67: no joo. paranttaat- paranttaa. Jos mikhään (niin ko) toolista jalka oon menny poikki se (mie) paranan sen= mie liimaan senki= joitaki (piikaroin) sen niin ko ennen tehthiin (--). ja tämmönen jos sanoma= god bedring= hyvä paranemista.

Kaikki haastateltavat käyttivät *paranttaat*-verbiä *korjata*-merkityksessä eli merkityksessä laittaa jotakin kuntoon. Sanaa käytetään hyvin laajasti kaikki elottomista asioista, jotka voivat mennä rikki, esimerkiksi työkaluista, huonekaluista, vaatteista jne.

KTS:ssä ja NS:ssä *parantaa* tarkoittaa ”tehdä paremmaksi, korjata, elvyttää, uudistaa” tai ”auttaa,” esimerkiksi ”parantaa asentoon, tuotteiden laadun parantaminen, parantaa tapansa, kirjan uusi, parannettu painos, ruoan makua parantavat mausteet” jne. Kaikki nämä esimerkit ovat paljon laajemmin ja yleisemmin käytettyjä kuin haastateltavani antamat esimerkit. Toiseksi *parantaa* tarkoittaa KTS:n ja NS:n mukaan ”tehdä terveemmäksi” tai ”tervehdyttää”: voidaan sanoa esimerkiksi ”parantaa vamma”, ”parantaa tauti”, ”lääkkeen parantava vaikutus” jne. NS:stä löytyy sellainen esimerkki kuin ”Konetta on huomattavasti parannettu”. Ilmeisesti tätä verbiä voi ainakin jonkin verran käyttää suomessa samalla tavoin kuin porsanginkveenissä; ero on ehkä kuitenkin, että suomeksi on myös olemassa *korjata*-verbi, joka ensisijaisesti tarkoittaa ”saada jotakin kuntoon”.

MIS:ssä *parantaa*-verbi tarkoittaa samaa kuin suomessa. Esimerkkejä tästä käytöstä on: *tauti oon paranettava, parantaa tapansa, se ei parane asiaa, siinä oon parantamisen varraa*.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla on vastineita kaikissa lähisukukielissä ja se on vanhan omaperäisen *para*-vartalon johdos. Se tarkoittaa ”hyvää”, ja tämä merkitys näkyy helpommin muodossa *paras*. Alun perin se on tarkoittanut ”jälleen hyväksi tekemistä”.

Kiinnostava asia on, että Suomessa *parantaa*-verbiä käytetään enemmän ihmisistä, kun taas porsanginkveenissä sitä käytetään *korjata*-merkityksessä elottomista asioista, mikä käy hyvin ilmi haastateltavien vastauksista. Ihmisistä sanotaan ilmeisesti vain ”hän paranee”, ”hän tuli paremmaksi” jne. *Korjata*-verbi on itse asiassa olemassa porsanginkveenissä, mutta se tarkoittaa enemmän ”laittaa jokin asia pois näkyvistä”. Toisin sanoen ”laittaa tavarat oikealle paikalle” -merkityksessä käytetään porsanginkveenissä muita verbejä, esimerkiksi verbejä *korjustaat* ja *rytätä*. Viimeinen vaihtoehto saattaa olla spontaani laina norjan kielestä.

>Korjata

LM77: korjasimme metthään kaiken, niin ettei kukhaan ei löyetty. kaivatthiin ylös. jos oli rahhaa korjatthiin se mikä oli. kaikki lihat.

Perustaat

H: saattaako kans käyttäät pusitiivisesti= kyllä mie perustan?

PN73: joo. se riippuu vielä millä laila sannoo. (--) oo mie perustan sinusta.

LM77: hän ei perusta mitthään mitä toinen tekkee taikka sannoo.

Perustaat tarkoittaa haastateltavien mukaan samaa kuin ”välittää”. Ymmärtääkseni *perustaat*-verbiä voi käyttää sekä myönteisesti että kielteisesti, vaikka huomasin, että kielteinen merkitys näytti olevan tavallisempi. Yksi haastateltava oli sitä mieltä, että sanotaan enemmän *mie tykkään* kuin *mie perustan*. On tietenkin mahdollista, että moni haastateltava ajatteli loogisesti, että verbiä voi käyttää sekä myönteisesti *perustan* että kielteisesti *en perusta*.

Vaikutelmani oli, että *perustaat*-verbiä ei voi käyttää samalla tavoin kuin suomessa, jossa sitä käytetään esimerkiksi merkityksissä ”alkaa jotakin” tai ”tehdä pohja jollekin” – paitsi jos ajattelee, että välittäminen tavallaan on ”tehdä pohja” tunnetasolla.

NS:n mukaan *perustaa* tarkoittaa konkreettisesti rakentaa tai laskea jonkin asian alusta (uuni on perustettava hyvin ettei se liiku ja rakoile). Abstraktisesti ja kuvallisesti se tarkoittaa laskea jonkin pohja tai panna jokin asia alkuun, esimerkiksi perustaa kaupunki, perustaa yhtiö tai liike. NS:ssa mainitaan myös sama merkitys kuin porsanginkveenissä, se, että välitetään tai ei välitetä toisesta tai jostakin asiasta. Kiinnostava asia on, että *perustaa*-verbiä käytetään vain kielteisessä yhteydessä NS:ssä, esimerkiksi lauseessa ”hänen puheistaan ei kannata perustaa”. KTS:ssä mainitaan, että *perustaa* voi myös merkitä pohjata tai nojata johonkin: Tuomio on perustettava lakiin ja perustaa väitteensä tosiasioihin.

MIS:ssä *perustaa* tarkoittaa samaa kuin NS:n määritelmissä (hään oon perustannu perheen, kylän koulu perustethiin viimi vuosiaala), mutta myös samaa kuin porsanginkveenissä: välittää jostakin (*se perustaa rohki krannisthaan*). Lisäksi *perustaa* tarkoittaa meänkielessä ”nojata” (*se perusti väitheen fakthoin*) ja ”rakentaa perustus” (*perustaa krunti*).

NES:n mukaan perustaa on ikivanhan *perä*-sananjohdos. Sitä on käytetty ainakin 1700-luvulla *perustua*-verbin rinnalla. *Perä*-sanalla on vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissä. Suomalais-ugrilaisen sanavartalon alkuperäiseksi asuksi on rekonstruoitu *perä, ja

alkuperäinen merkitys lienee ”takaosa” tai ”takana oleva tila”. Sitä on käytetty Agricolasta alkaen. SSA:ssa mainitaan, että *perus* tarkoittaa ”syytä” tai ”pohjaa”, joka oikeastaan sopii hyvin perustaa-verbin suomenkielisen merkitykseen ”alkaa jotakin” tai ”tehdä pohja jollekin” sekä konkreettisesti että abstraktisesti. SSA:ssa on myös mainittu verbin jostakin välittämisen merkitys.

Väärinkäsityksen syntymisen riski tämän verbin kanssa on siinä, että sitä käytetään abstraktisemmin suomessa (ja ilmeisesti meänkielessäkin) kuin porsanginkveenissä: suomessa voidaan sanoa esimerkiksi *perustaa yritys*. Porsanginkveenissä tämä sanotaan toisella tavalla, esimerkiksi *alkkaa kauppahommii*.

Pussata

PN68: pussaa uunin.

LM65: mie pussasin koiran sen pääle= jeg pusset hundens på han (”annoin koirat juosta hänen perälle”).

LN74: (--) sanottiin pussata hampaat.

Porsanginkveenin *pussata* tulee todennäköisesti norjan kielestä verbistä *å pusse*, joka tarkoittaa ”puhdistaa jotakin pintaa niin, että se tulee kiiltäväksi”. Sain samanlaisia esimerkkejä kaikilta haastateltaviltani: *pussata kengät*, *pussata uunin*, *pussata pöyän santapaperila*. Bokmålin sanakirjan mukaan *å pusse* on aikoinaan tullut saksan kielestä (*putzen*) (Bokmålin ja nynorskin sanakirjat 2017). Sen sijaan norjan kielen merkitys *å pusse hundens på noen* (”antaa koira jahdata jonkun”) on ilmeisesti olemassa porsanginkveenissä, ainakin yhden haastateltavan kielenkäytössä.

Huomasin, että porsanginkveenissä on paljon verbejä, jotka periaatteessa kuvailevat pesemistä. Ero verbien välillä on siinä, miten tarkkaan se tehdään ja mitä pestään millä esineellä, esim.: *puhistaat*, *ränskätä*, *pyyhkiit* ja *kustata*.

KTS:n mukaan verbiä *pussata* käytetään arkipuheessa ja se tarkoittaa ”suudella”. NES:n mukaan *pusu* on laina ruotsin verbistä *pussa* (”suudella”). Kiinnostava asia on, että suomen puhekielessä on olemassa samanlainen verbi *putsata*, joka tulee ruotsin kielestä (*putsa*).

MIS:n mukaan *pussata* tarkoittaa meänkielessä samaa kuin ruotsin *att pussa* (”suudella”).

Pussata-verbi on kiinnostava esimerkki siitä, että sana on lainattu läheisistä sukukielistä, joiden sanoissa usein esiintyy homonyymisiä merkityssuhteita. Nämä merkityssuhteet säilyvät sen jälkeen, kun sana on lainattu.

Pyytää

PN59: pyytää appuu.

LM68: pyysi riekkoo ja pyysi jokkee.

PM67: mie pyydän tavalisesti lohta. ja ko mie olen vuonola (se) mie saatan pyytää turskaa= (saita) ja sillä laila. mutta tyhä sannoot mie pyydän= se oon sama ko ette noo- (--). ja hän pyysi minun sinne.

Haastateltavien mukaan *pyyttää* tarkoittaa ensisijaisesti ”kalastaa” ja ”metsästää pienempiä eläimiä”. Lisäksi sillä on vähän yleisempää käyttöä, esim. ”hän pyysi minun sinne” ja ”pyytää appuu”, ”pyyttää Jumalalta antheeksi” jne. Silti huomasin, että merkitys, joka ensiksi tuli haastateltavien mieleen, oli itse asiassa kalastukseen liittyvä merkitys, ainakin Pyssyjoella. Lemmijoella mainittiin usein myös metsästyksen liittyvä merkitys kalastukseen liittyvän rinnalla. Tämä voi tietenkin selittyä sillä, että kalastuksella on vielä tärkeämpi rooli Pyssyjoella, kun taas joki ja sen lähiympäristö on ollut tärkeämpi Lemmijoella

Yksi haastateltava kertoi, että Pyssyjoella ei ennen ole ollut tavallista metsästää hirviä. Lähes kaikki Pyssyjoen haastateltavat olivat sitä mieltä, että ei voi ”pyytää elkaa”, ja ehdottivat, että sanoisin ”jahtata elkaa”. Kiinnostava asia oli, että *jahtata*-verbi näytti olevan olemassa myös Lemmijoella, vaikka siellä on myös *pyyttää*, joka kattaa sekä metsästämisen että kalastamisen. Sielläkin vaikutti siltä, että *jahtata*-verbiä käytetään isommista eläimistä, esim. sudesta. Norjalainen laina *jahtata* on ehkä otettu käyttöön, sillä metsästäminen harrastuksen vuoksi todennäköisesti on tullut valtakulttuurin kautta.

Ymmärsin, että silloin, kun kyse oli pienten eläinten jahtaamisesta, käytetään oikeastaan kokonaan muuta sanaa, verbiä *pyydystää*. Muutamat puhuivat kuitenkin ”pyytöneuvvoista”. Huomasin, että Lemmijoen haastateltavat näyttivät käyttävän sanaa hieman laajemminkin, vaikka sielläkin oli yksi haastateltava, joka vahvasti yhdisti sanan kalastukseen. Sanan laaja käyttö siellä saattaa tietenkin johtua suomalaisesta vaikutuksesta. Lemmijoella käytetään tätä verbiä sekä abstraktisesti että konkreettisista esineistä, joita arkielämässä tarvitaan.

NS:ssä ja KTS:ssä *pyytää*-verbin merkitys on ”esittää jollekulle pyyntö tai toivomus”: *pyytää nöyrästi, pyytää kohteliaasti, pyytää itsepintaisesti, pyytää rahaa/ruokaa/velkaa* jne. Verbiä käytetään myös kohteliaissa ilmaisuissa, esimerkiksi ilmauksessa *pyydän saada onnitella!*. Toinen olennainen merkitys on haluta tai tahtoa yleisesti jotakin objektia tai abstraktista käsitettä: *pyytää kunniaa, emme pyydä muuta kuin elää rauhassa* jne. Kaiken tämän lisäksi *pyytää*-verbi kuuluu Suomessa metsästyssanastoon niin kuin Porsangissa: voidaan sanoa esimerkiksi *pyytää riistaa, pyytää kalaa, pyytää jäniksiä ansoilla* jne.

MIS:n mukaan *pyytää* tarkoittaa meänkielessä metsästää (”pyytää ansoila, pyytää hirviä, pyytää kiini), kalastaa (*pyytää kallaa*), pyytää tai kutsua (*hään teki sen pyyttämättä, paljonkos pyyättä siittä?*) ja lisäksi *pyytää antheeksi/apua/lainaa/luppaa/puhheenvuoroa*. Lisäksi se tarkoittaa tarjota (esim. *pyytää jonku lynsile*).

NES:n ja SSA:n mukaan *pyytää*-verbillä on vastineita vain lähisukukielissä. On pidetty hyvin todennäköisenä, että se on *pyy*-sanan johdos, koska *pyytää*-verbin yleisin merkitys on ollut ja on edelleenkin monissa sukukielissä ”pyydystää”. SSA:ssa on mainittu, että *pyy*-lintu on vanhastaan ollut tärkeä riistaeläin, mikä varmasti selittää, miksi pyiden pyydystämällä eli teolla on ollut oma verbi. On oletettu, että sana on kehittynyt sillä lailla, että sanan merkitys on laajentunut pyiden pyydystämisestä yleensä pyydystämiseen. Mahdollisesti ruotsin verbin *bjuda* (”kutsua, pyytää, tarjota”) on vaikuttanut sanan merkitykseen. Kyse on siis jonkin verran merkityslainasta.

Kiinnostava asia on, että juuri tällä verbillä näytti olevan vähän merkityseroja kylien välillä. Vaikutelma oli, että verbillä on laajempi merkitys Lemmijoella, missä se voi tarkoittaa sekä ”metsästää” että ”kalastaa”, ja vielä yleisesti ”pyytää jotakin joltakulta”. Pyssyjoella vaikutti siltä, että se liittyy paljon vahvemmin kalastukseen, vaikka moni haastateltava sanoi, että pyynnön merkitys on myös mahdollinen.

>Jahtata/jaktata

LN74: jakte oon tollaila ko lähtee hukkaa pyydähän.

PM67: eh- meidän ihmiset ei ole pyydänheet eli jahtanheet elkkaa ko täälä ei ollu elkkaa ennen ko seittemän kymmentä kaks. mutta sodan aikana oli kaks elkkaa minkä menthiin (--) ja toisen het ammuthiin.

NES:stä ja SSA:sta löytyy substantiivi *jahti*, josta jahtata on varmasti johdettu. NES:ssä mainitaan lisäksi, että se on ruotsalainen laina sanasta *jakt*, joka taas on johdos alasaksan sanasta *jacht*. Suomen kirjakielessä sana on mainittu ensimmäistä kertaa Kaarle-herttuan antamassa julistuksessa vuonna 1593.

Pärjätä

PM63: jos toinen on häjässä mie niinko pärjään hänen (--). niinko mie autan että hän pärjää.

LN53: mie sain kiini ette mie pärjäsin sen. (--) ennen ko se meni yli tai jotaki.

LN74: se oon rahhaa nokko ja se oon- saapi ostaat ruokkaa. niin se oon pärjäys. silloin pärjätä. (--) mutta saattaa kyllä pärjätä ihmisen että ei huku tai niin- (--) hukumasta jos se oon merelä ja (vuono lehtheen mutamisti sijaan). silloin oon pärjätä. se oon- joo.

Porsanginkveenissä *pärjätä*-verbiä käytetään samalla tavoin kuin norjan verbiä *å berge*. Norjassa verbi *å berge* tarkoittaa sekä yleisesti pelastamista että itse toimeen tulemistä (Bokmålin ja nyrnorskin sanakirjat 2017). Porsanginkveenissä *pärjätä*-verbilläkin on refleksiivinen käyttötapa. Pärjätä-verbi ei tarkoita vain selviytyä, vaan myös pelastaa. Tällainen käyttö näkyy selvästi haastateltavien vastauksista: esimerkiksi kaikki mainitsivat esimerkin *pärjätä toisen (hukumasta)* tai *pärjätä heinät* jne. Tämä käyttöalue johtuu varmasti siitä, että puhujat ovat paljon tekemisissä skandinaavisten kielten kanssa: ruotsin kielen kanssa Tornionlaaksossa ja norjan kielen kanssa Pohjois-Norjassa.

Yksi haastateltava oli sitä mieltä, että *pärjätä*-verbiin kuuluu adverbi, esimerkiksi *hyvin* tai *huonosti*. Muuten vaikutti siltä, että verbi ei välttämättä aina tarvitse sitä. Toisin sanoen voi sanoa pelkästään *pärjään*.

KTS:ssä mainitaan kaksi merkitystä tälle verbille: ensiksi ”selviytyä” tai ”tulla toimeen”, ja toiseksi ”pitää puolensa tai riittää”.

SSA:n ja NES:n mukaan *pärjätä* on vanha ruotsalainen laina. MIS:n mukaan verbillä on meänkielessä sama perusmerkitys kuin nykysuomessa ja porsanginkveenissä (”selviytyä”). Ainoa esimerkki verbin käytöstä MIS:ssä on ”pärjätä ilman apua”. Ei siis voi tietää, onko pelastamisen merkitys lainattu ruotsin tai norjan kielestä. Meänkielen sanakirjan nettiversiosta löytyy esimerkki *rädda ngn ur vatten* (Meänkielen nettisanakirja 2017). *Pärjätä*-verbiä voi käyttää laajemminkin, esimerkiksi siinä merkityksessä, että joku ”tulee toimeen tehtävässä, työssä tai yleisestikin elämässä”, eli että ”on tarpeeksi rahaa ja ruokaa” jne.

Väärinkäsitysten syntyminen riskinä *pärjätä*-verbissä on, että porsanginkveeniin on norjan kielen vaikutuksesta kehittynyt polyseemisiä merkityssuhteita, joita ei ole suomen kielessä.

>Pelastaa

LM68: (--) ennen ko kuppi putos hän pelasti sen. elikkä hään pärjäis sen. (--) pelastaa= da er det litt mer alvorlig. noen som er i ferd med å dø eller (noe) som holder på å bli ødelagt (”pelastaa= silloin kysymys on vakavammasta asiasta. joku on kuolemassa tai jokin asia on menemässä rikki”).

Saattaa

PM69: (-- ko Norjassa assuut (--) häyttyyt kyllä norjaa saattaa. (-- saattaa kyssyyt= saatatko auttaat minnuu. sie saatat kuitenkin auttaat.

H: saattaa olla oon vähän kuin= piian oon niin?

LN74: joo. niin oonki. siinä oon vähän kysymys siinä välissä joo.

Kaikki haastateltavat käyttivät *saattaa*-verbiä vähän yleisemmin kuin sitä käytetään suomessa: he sanoivat esimerkiksi ”saattaa norjaa”, ”saattaa laulaat” jne. Sitä käytetään samassa merkityksessä kuin *osata*-verbiä suomessa. Sen lisäksi se kuvailee jotakin epävarmaa (esim.: *saattaa olla*).

Alussa luulin olevani väärillä jäljillä tämän riskisanan kanssa, koska se on todella lähellä suomenkielistä vastinetta, vaikka merkitys on yleisempi. Kiinnostava asia on, että *osata*-verbikin on olemassa porsanginkveenissä. *Osata* tarkoittaa porsanginkveenissä kahta eri asiaa. Ensiksi sitä käytetään jonkin verran synonyymisesti *saattaa*-verbin kanssa, vaikka jokseenkin harvemmin; oikeastaan vaikutti siltä, että haastateltavat muistivat sen helpommin kielteisessä muodossa (”ei osaa”). Toiseksi verbi tarkoittaa ”osua johonkin”. Ehkä juuri se, että *osata*-verbillä on toinenkin merkitys, on motivoinut *saattaa*-verbin kehitystä. Yksi haastateltava tosiaan ehdotti, että *osata* tarkoittaa, että yleisesti osataan jotakin, kun taas *saattaa* on merkitykseltään konkreettisempi. Tätä täytyy vielä selvittää tarkemmin. On tietenkin myös mahdollista, että pohjoissaamen verbi *sáhttit* (”pystyä tai uskaltaa”) ehkä on vaikuttanut *saattaa*-verbin merkitykseen porsanginkveenissä.

KTS:ssä ja NS:ssä *saattaa* tarkoittaa ensiksi ”kulkea jonkun tai jonkin mukana seurana tai oppaana”: voidaan sanoa esimerkiksi *saattaa joku asemalle* tai *saattaa vieras ovelle*. Tässä merkityksessä sitä saatetaan käyttää abstraktisestikin: *saattaa joku vaaraan, häpeään, naurunalaiseksi* jne. Kiinnostavaa on, että kaikki nämä esimerkit kuvailevat epämiellyttäviä tilanteita tai tiloja. Kolmanneksi *saattaa* tarkoittaa suomessa ”voida” niin kuin porsanginkveenissä: *saattaako odottaa huomiseen?, en saattanut nukkua siinä melussa*” jne. Lisäksi se voi ilmaista asian modaalisuuden astetta eli sitä, kuinka mahdollinen tai todennäköinen jokin asia on: ”asia saattaa olla niin, saattaa tulla sade, on hän hyvinkin saattanut niin sanoa” jne. Kaikki nämä esimerkit kuvailevat kuitenkin jonkilaista epävarmuutta.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla on vastineita kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä.

Se on ikivanhan *saada*-verbin johdos, joka sinänsäkin lienee ikivanhaa perua. Sen alkuperäiseksi muodoksi on rekonstruoitu **sare-hta*. Suomen kirjakielissä sana on esiintynyt Agricolasta alkaen.

Meänkielen nettisanakirjan mukaan *saattaa*-verbillä on meänkielessä sekä porsanginkveenin että suomen kielen merkitys (Meänkielen nettisanakirja 2017).

Väärinymmärrysten riskinä *saattaa*-verbissä on juuri se, että se on niin lähellä suomen kielen *saattaa*-verbiä, vaikka ensisijainen merkitys porsanginkveenissä on yleisesti ”osata jotakin”. Väärinkäsitys voi tulla siitä, että suomenkielinen voi luulla, että ilmaistaan jotakin epävarmaa mahdollisuutta, esim. ”saattaa laulaa”, ”saattaa tehdä” jne.

>Osata

H: *ossaa*?

LM68: å treffe (på mål) (”osua maaliin”).

Kiinnostava asia on, että porsanginkveenissä näyttää olevan jonkinlaista polysemiaa. *Saattaa* on tavallisempi, mutta *osata* kuuluu myös samaan merkityskenttään, varsinkin kun sitä käytetään kielteisesti (*en ossaa*). Yhtä aikaa se kattaa myös *osua*-verbin merkityksen, mikä voi johtua semanttisesta lainasta pohjoissaamen *oažžut*-sanasta, joka NES:n mukaan itse asiassa kuuluu yhteen suomen kielen *osua*-verbin kanssa.

4.3.3 Fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia kuvailevat sanat

Myös fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia kuvailevien sanojen ryhmässä on sekä ihmisten että eläinten ominaisuuksia (*ankara, siivo, paha*), sekä joitakin abstraktisempia ja yleisempiä ominaisuuksia (*kamala, outo, raskas*). Kontekstista riippuen saattaa käyttää näitä adjektiiveja sekä fyysisistä että psyykkisistä ominaisuuksista (*outo, raskas, soma*).

Osassa näistä (*ankara ja kamala*) on mahdollisesti kyse semanttisesta lainasta pohjoissaamen kielestä, vaikka huomasiin, että osalla näistä oli joidenkin haastateltavien esimerkeissä sama merkitys kuin suomeksi. Toisaalta ei voi tietää, johtuuko se esimerkiksi siitä, että he ovat olleet tekemisissä suomalaisten kanssa. Toisaalta *kamalan* tapauksessa on huomautettava, että sanalla on porsanginkveenissä päinvastainen merkitys suomeen verrattuna, joten merkitysero saattaa myös johtua käänteismerkityksestä (Vilppula 1986:

398).

Huomasin vielä, että joillakin tämän ryhmän sanoilla on porsanginkveenissä muita vivahteita ja sivumerkityksiä: esimerkiksi sanaa *raskas* voi käyttää suomessa myös raskaudesta puhuttaessa, kun taas porsanginkveenissä käytetään silloin muita sanoja, esimerkiksi sanaa *tiinet*. Suomeksi näyttää siis olevan sillä tavoin, että adjektiivin merkitys perustuu siihen konkreettiseen kokemukseen, jota raskaana oleva nainen ehkä kokee siinä tilassa.

Outo on toinen esimerkki merkityseroista. Porsanginkveenissä on kaksi eri sanaa: *outo* tarkoittaa vain yleisesti ”tuntematonta”, ja *vieras* on vain ”vierailussa oleva ihminen”, eikä siihen mitenkään liity tuntemattomuuden tai vierauden tunne päämerkityksenä. Ehkä se johtuu siitä, että Porsangissa ja Suomessa on keskenään erilaiset vierailukulttuurit. Vanha kveeni- ja merisaamelainen yhteisöhan perustui *vérdé*-järjestelmään, jonka pääajatuksena on, että autetaan toinen toista (Petterson 1994: 82–83).

Paha-sanan merkitys on melkein sama molemmissa kielissä. *Paha* porsanginkveenissä tarkoittaa olla suuttunut (ja huutaa). *Nöyrä* taas on esimerkki siitä, miten sana voi olla adjektiivi yhdessä kielessä ja substantiivi ja tabun nimitys toisessa. Näissäkin tapauksissa kyse saattaa olla semanttisesta lainasta pohjoissaamen kielestä. Lisäksi tässä ryhmässä on pieni alaryhmä sellaisia sanoja, jotka ovat abstraktisempia jommassakummassa kielessä:

Myös monet sellaiset muutokset, joissa konkreettisesta merkityksestä on tullut abstrakti, voidaan ymmärtää metaforiksi (Häkkinen 2006: 48).

Tämän perusteella osaa näistä voi ehkä pitää abstrakteina, niin kuin myös on mainittu Ullmannin metaforalajittelussa kategoriassa ”konkreettisesta abstraktisempaan” (Ullmann 1972 [1962]: 212–217) . Tässä ryhmässä näyttää olevan niin, että merkitys on muuttunut abstraktisemmaksi suomen kielessä monessa esimerkissä, esimerkiksi sanoissa *kenttä* ja *väylä*. Tämä voi selittyä sillä, että suomeksi on ollut tarve abstrakteihin, varsinkin eri yhteiskunnan ja koulutuksen aloihin liittyviin sanoihin. Porsanginkveenissä puolestaan on tarvittu sanoja *kenttä* ja *väylä* konkreettisiin töihin, esimerkiksi heinätyössä tai merellä kalastuksessa. Samanlainen kehitys näkyy siinä, että jotkut abstraktit asiat ovat saaneet konkreettisemmän merkityksen porsanginkveenissä, esimerkiksi sana *näkö*, joka Beronkan mukaan tarkoittaa ”lamppua”. Ilmeisesti tämä merkitys on ollut porsanginkveenissä pitkään, sillä Johan Beronka mainitsi sen jo 1920-luvulla. (Beronka 1922: 53).

Jo Beronka mainitsi, että porsanginkveenissä on muitakin substantiiveja, joilla on

adjektiivimaista käyttöä. Tämä näkyy sellaisista esimerkeistä kuin *seppä* ja *väylä*. Hän ehdotti, että jotkut merkityserot (kuten *seppä*-sana) tulevat niin sanotusta ”lappisismista” (Beronka 1922: 32). Beronka ei kommentoi muiden substantiivien adjektiivimaista käyttöä, paitsi toteaa, että joillakin substantiiveilla on komparatiivin ja superlatiivin taivutukset, esimerkiksi *väylä*>*väylempi*, *ranta*>*rannempi*, *hätä*> *hädempi*>*hättiin*, *hoppu*>*hopumpi* (Beronka 1922: 53). Toisin sanoen tässä ryhmässä on varmasti lisää sanoja, joita ainakin osittain voi käyttää adjektiivina varsinkin komparatiivissa, jonka avulla saadaan tarkkaa tietoa veden syvyydestä (*rannemalle*, *väylemäle*). Tämä tieto on varmasti ollut arvokas kalastajille.

Ankara

PM69: (--) ankara oon just- mie luulen ankara tarkoittaa sitä= anstrengende (”työläs”). (--) mie en tohi juuri varmasti sannoot sen päälle mutta mie luulen se oon justiin sama- tarkoittaa. (--) se oon joukon ankara se.

LM77: se oli ankara tekehään työtä. (--) tekkee paljon siinä aijassa. (--) pitkiä päiviä.

Lähes kaikki haastateltavat käyttävät sanaa *ankara* innokas-merkityksessä, ja mainitsivat esimerkkejä, kuten *ankara tekehän työtä*. Muutamat käyttivät sanaa pelkästään tai rinnakkaisesti *vaikea*-merkityksessä.

NS:ssä ja KTS:ssä on mainittu merkityksiä, kuten ”kuuliaisuutta vaativa”, ”vaatimuksessaan luja” ja ”tinkimätön”, ja lisäksi ”karu” tai ”vastustamaton, voimakas” jne. Mielenkiintoista on, että jotkut haastateltavat käyttävät *ankara*-sanaa samanlaisessa merkityksessä kuin NS:ssä.

SMS:ssä pidetään *ankaraa* yleissuomalaisena adjektiivina (vrt. *armoton*). Sitä voi käyttää sekä ihmisistä että abstraktisista käsitteistä (esim.: ”ankara koulukäynti”). Toinen olennainen merkitys on raskas tai vaikea; sen levikiksi mainitaan ”Ei tietoja Ver ja Ink”. Sanaa *ankara* saatetaan käyttää luonnonilmiöistä, esim. pakkasesta, tuulesta tai sateesta, ja lisäksi työnteosta, sairaudesta, elämästä yleisesti tai erilaisista olosuhteista. Kolmas merkitys on hyvin lähellä porsanginkveenin kieltä: ”innokas tai ahkera tekemään jotakin” (levikki: ei tietoja Ver ja Ink). Sitä voi käyttää ihmisistä, eläimistä tai muista asioista, jotka päämääräisesti voivat tehdä jotakin. Tähän liittyen sitä käytetään ”hyvästä, kelvollisesta, tehokkaasta” jne. Lisäksi se voi olla ”suurikokoinen, valtava, vankka; runsas tai komea”, ja sitä voi käyttää metsästä tai maastonkohdasta, rakennuksesta, esineestä, aineesta, ihmisestä tai muusta asiasta.

VKS:ssä *ankara*-adjektiivi on päämerkitykseltään negatiivinen (”ehdoton kuuliaisuutta

vaativa, kova, julma” ja ”raivokas”). Yllättävästi kolmas tärkeä merkitys sille siinä on ikään kuin asteikon toisessa päässä (”voimakas, tehokas, pystyvä, hyvä” jne).

NES:n mukaan *ankara*-sanankuperä on epävarma; mahdollisesti sillä on sama lähtö kuin *ankea*-sanalla, joka on germaanisiperäinen lainavartalo. Sanalla on vastineita vain karjalan kielessä. SSA:ssa manitaan, että sillä saattaa olla sama alkuperä kuin sanoilla *ankka* (”synkkä, sankka (metsä”), *ankata* (”jäykistää”) ja *ankkoontua* (”jäykistyä”). MIS:ssä *ankara* tarkoittaa samaa kuin suomessa (”vaikea, painava”). Voi hyvin olla, että porsanginkveenin merkitys on lainattu pohjoissaamen sanasta *ánggir*, joka merkitsee ”ahkeraa” ja sellaista, joka on ”todella innostunut tekemään työtä”.

>Tiedonankara/Tiionankara/Tievanankara

LN74: ko tuli kylhään niin se alkoi kyselehään ja se oli niin tiedonankara= nysgjerrig.

PM63: siitä tuli uusi se tievanankara. nysgjerrig. (--) se pittää niinko tietää- han er så nysgjerrig. se on niin tievanankara= et piäs muistela hänelle= se oon niin tievanankara.

Kamala

PM67: se saattaa olla niin ette se kohta (--) nauratti minnuu. mutta ette se oli kuitenkin jotaki ikävä siinä. piian se oon minun merkitys (sille)- siinä oli jotaki ikävää mutta kuitenkin se ikävä oli niin ette (--) mie nauroin vähäsen siitä. nauratti vähäsen siitä.

LN74: (silloin) ei naura kyllä mutta (hääty) muijoila. nauramme. äänet- nauraat äänettä.

PM63: kamala kamaloitte (= soma). se on niinko enämen niinko tavallinen soma. niin siin'on se täy(te) siitä sanasta.

Kaikki haastateltavat olivat samaa mieltä siitä, että kamala tarkoittaa jotakin hauskaa ja että se liittyy nauramiseen. Yksi haastateltava Pyssyjoelta oli sitä mieltä, että siinä on yhtä aikaa jotakin surullista. Lemmijoella tällä ilmiöllä oli oma fraasi: *harmaajankamala*.

NS:ssä ja KTS:ssä mainitaan *kamala*-sanankuperänsä olevan ”hirveä” tai ”hervittävä”: *kamala tapaus, voi kamala*. Sanaa voi käyttää substantiivina ja sanoa: *Puhut kamalia*. Arkipuheessa *kamala* voi tarkoittaa, että jokin asia on vain ”ruma, mauton” tai ”tylsä”: *kamala puku, kamalan näköinen* jne. Lisäksi molemmissa sanakirjoissa mainitaan, että se voi tavallaan vahvistaa jonkin adjektiivin tai substantiivin merkitystä: *kamalan kiire, on kamalan nälkä, kamalan kiva juttu* jne.

MIS:ssä on mainittu samankaltaisia merkityksiä kuin Lemmijoella ja Pyssyjoella: ”hauska, konstikas, hirveä (vanh.)” ja myös ”nauruhermoja kutkuttava ilkityö”. Viimeksi mainittu merkitys on kiinnostava, sillä kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että verbi liittyy

nauramiseen jollakin tavalla; oliko se sitten se, että yksinkertaisesti ”naurattaa” tai että ”nauretaan mustasta huumorista johtuen”.

VKS:ssä kamala-adjektiivin ensimmäinen merkitys näyttää olevan hieman neutraalimpi kuin nykyään: ”outo, käsittämätön, ihmeellinen, kummallinen; harvinainen”. Toinen merkitys on negatiivisempi: ”vastenmielinen, epämiellyttävä, epämiellyttävän näköinen”. Kolmas on vähemmän kielteinen: ”suunnaton; ankara, tuomittava” ja ”kelvoton”. Substantiivina *kamala* on taas neutraalimpi: ”outo, käsittämätön, ihmeellinen asia”.

SMS:n mukaan *kamala* tarkoittaa ”kauheaa, hirveää” tai ”pelottavaa”. Toiseksi se määrittää kokoa, määrää tai voimakkuutta (”valtavan, tavaton”). Levikistä on enemmän tietoja länsimurteista, ja ryhmien rajat ovat liukuvia.

NES:n mukaan sana löytyy muutamista lähisukukielistä, ja sillä on epävarma alkuperä. On arveltu, että se olisi johdos samasta vartalosta kuin *kaamea*, jolla on samantapainen merkitys. SSA:ssa mainitaan, että nämä kaksi ja *kammo*-sana saattavat kaikki olla deskriptiivilähtöisiä.

Mahdollisesti pohjoissaamen *čaimmehit* (”nauraa vähän”) on ainakin jonkin verran vaikuttanut porsangikveenin merkitykseen, vaikka sillä on ilmeisesti myös *hirveä*-merkitys pohjana, ainakin joidenkin haastateltavien kielitajussa. Toinen mahdollinen kehitys on, että sana on ollut niin affektipitoinen, että se on ollut avoin myös päinvastaiselle merkitykselle (Nirvi 1936: 39; Vilppula 1986, 398). NS:stäkin voi huomata, että *kamala*-sanaa voi käyttää suomessa päinvastaisessa merkityksessä toisen sanan vahvikkeena (*kamalan kiva*). Myös porsanginkveenistä voi havaita, että merkitykseltään negatiivisia adjektiveja käytetään vastaavanlaisesti, esim. *kauhveen* ja *hirveen*.

>Harmaajan kamala

LM65: ja jos oon harmaajan kamala just oon toiselle (silloin) ei ole soma. silloin oon motstatt (”toisiinpäin”)= det er fælt (”se on kauhea”).

Outo

LM77: ei kummallinen. (--) tyhä tuntematon. (--) ei ole nähny koskhaan.

Kaikki haastateltavat käyttivät sanaa *outo* merkityksessä ”tuntematon”, ja haastatteluissa mainittiin sellaisia esimerkkejä kuin *outo paikka*, *outo ihminen*, *outo maailma*, *outo ruoka* jne.

NS:ssä mainitaan itse asiassa juuri samanlainen merkitys kuin porsanginkveenin

kielessä on: jokin tai joku on ”tuntematon” tai ”tavallisesta poikkeava”. NS:ssä mainitaan esimerkit *outo kulkija, outo arastelee outoa väkeä* jne. KTS:ssä annetaan juuri samanlaiset esimerkit: *outoja ihmisiä, asia on minulle täysin outo* ja *outo tyyppi, moottori piti outoa ääntä*. Toisin sanoen vaikuttaa siltä, että suomessa nähdään yhteys tuntemattoman ja kummallisen välillä eli ajatellaan, että tuntematon asia on yhtäaikaaisesti kummallinen.

NES:n mukaan sanan alkuperä on ”tuntematon” ja sillä on vastineita vain karjalan ja viron kielessä. Sanaa on käytetty jo Westhin ja Agricolan teksteissä. SSA:ssa mainitaan johdoksia, kuten *oudoksua, oudostaa, oudostella* jne. Näyttää vähän siltä, että se kehitys, että tuntematonta asiaa pidetään myös kummallisena, on vähän uudempi kehitys. Siis ilmeisesti joko kielteinen merkitys on hävinnyt Porsangista, koska on olemassa *outo* juuri siinä merkityksessä, tai Suomessa on kehittynyt vähän kielteisempi merkitys, jota ei ole porsanginkveenissä ja lähisukukielissä.

MIS:ssä mainitaan sekä *tuntematon-* että *kummallinen-*merkitys: *täällä oon ollu outoja liikkeellä ja mulle sattuu vähän outo juttu*.

Outo on ehkä tyypillinen esimerkki siitä, että porsanginkveenin sanan merkitys ei aina ole välttämättä täysin vieras, kun vertaa suomen murteisiin, mutta siitä saattaa kuitenkin tulla väärinkäsitys, kun yksi tai useampi merkitys tai vivahde ei ole olemassa porsanginkveenin kielessä.

Yksi esimerkki on, että *outo* on suomessa myös ”kummallinen”. Porsanginkveenissä ”kummallinen” taas on *viekas*. Tämä kuvailee myös hyvin sitä, miten saman semanttisen kentän sanat voivat olla riskisanoja, kun niilläkin on porsanginkveenissä muita merkityksiä tai vivahteita. Muun muassa *vieras* taas on porsanginkveenissä konkreettisempi sana, joka haastateltavien vastauksien perusteella tarkoittaa vain ”ihmistä, joka käy jonkun kylässä”. Tässä on ehkä hieman kulttuuriero Porsangin ja Suomen välillä.

>Viekas

PN59: merkelig (”kummallinen”) (tullee) viekas.

Vastauksista päätellen vaikutti siltä, että joillakin haastateltavilla on vähän eri assosiaatioita *viekas*-sanan suhteen. Jotkut haastateltavat olivat sitä mieltä, että se voi tarkoittaa ”ujoa”. Kuitenkin lähes kaikki käyttivät sitä *kummallinen-*merkityksessä.

NS:ssä ja KTS:ssä *viekas* tarkoittaa ”ovelaa” tai ”juonittelevaa”. Näissä sanakirjoissa mainitaan esimerkin *viekas kuin kettu*.

NES:n mukaan sana on ikivanhan *viedä*-verbin johdos ja tarkoittaa ”sellaista, joka vie”. Se on siis muodostettu samalla tavoin kuin *pudokas* ja *asukas*. Sanaa on käytetty jo Agricolan aikana. SSA:sta päätellen sanalla on ehkä ollut myönteisempiä merkityksiä ennen.

>Vieras

LM77: tuli vierhaaksi hälle.

PM67: vieras oon enämen besøkende= gjest (”vieraileva = vieras”). mutta outo oon ukjent (”tuntematon”). se siinä oon- kyllä vieras(ki) saattaa olla outo ja outoki saattaa olla vieras mutta (ette) niissä oon vähäisen erilainen- ei net juuri ole synonyymit. (--) hän oli outo sielä. (--) mutta hän oli meilä vierhaana.

Haastateltavien mukaan *verias* tarkoittaa ”vierailevaa ihmistä”. Lähes kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *vieras* voi olla tuntematon, mutta ei automaattisesti ajatella, että *vieras* on joku tai jotakin, mitä ei ole ennen tavattu. Oli vain yksi haastateltava, joka käytti sanaa samalla tavoin kuin suomessa, kun taas kaikki muut käyttivät sitä niin kuin yllä olevassa esimerkissä.

NS:ssä ja KTS:ssä sanalla on kaksi päämerkitystä. Ensiksi se tarkoittaa ”tuntematon” ja toiseksi ”vierailevaa ihmistä”. On oikeastaan mielenkiintoista, että suomenkieliset ovat pitäneet vieraiden pääominaisuutena sitä, että vieraat ovat tuntemattomia. Vieras-sanankäytössä ikään kuin piilee tietynlainen epäluuloisuus tuntemattomia asioita kohtaan.

SSA:n ja NES:n mukaan sana on vanha johdos *vieri*-sanasta, jonka merkitys on voinut olla ”reuna” tai ”sivu”. NES:ssä ehdotetaan, että *vieras* on joskus tarkoittanut ”syrjässä olevaa” tai ”sivullista”.

Vieras on riskisana, koska siinä ehkä piilee vähän kulttuurieroja.

Nöyrä > Näyrä

PN73: (--) ei se ole mikkhään (--) kaunis sana. nöyrän penikkät. se saattavat sannoot jos aikkoovat sannoot hirveesti lapsin- ja se oon niin ko suututtu jotaki= net penikkät oon tehneet pahhaa. silloin sannoovat- penikkät oon unger- ja silloin sannoovat- (--) nöyrän penikkä.

LM77: se oon piru itte.

LN74: (näyrä oon (--) å det er nesten så (man) forbanner ting (”melkein niin kuin kirotta asioita”). se oon näyrä= se oon kyllä näyrän ihminen.

Nöyrä on porsanginkveenissä sekä tabu- että kirosana, niin kuin näistä esimerkeistä käy ilmi. Siihen ei ollenkaan liity suomen kielen ”vaatimaton”-merkitystä.

NS:ssä ja KTS:ssä *nöyrä* on ”alistuvainen, kuuliainen” ja ”tottelevainen”. Lisäksi se

voi tarkoittaa yleisemmin, että jokin asia on huono, esimerkiksi *nöyrä vuosi*, *nöyrä ilma* jne.

Ensimmäinen VKS:ssä lueteltu merkitys on ”alistuvainen, tottelevainen” tai ”alamainen”. Toinen on ”vaatimaton, vähäpätöinen” , ”alhainen”, ” heikko” tai ”huonokuntoinen”. Tässä näkyy, miten sanan merkitys alkaa saada vähän negatiivista sävyä.

MIS:ssä *nöyrä* on sama kuin suomeksi *nöyrä* ja *kuuliainen*. Mainitaan esimerkin: *hään oon nöyrä ihminen ja mateleva*. MIS:ssä on paljon kiinnostavia yhdyssanoja, esimerkiksi: *nöyräkaffi* (”kahvi”), *nöyräpää* (”sekopää”) ja *nöyrävuosi* (”nälkävuosi”). Suurin osa näistä kuvailee jotakin heikkoa. Lisäksi löysin kirjoitusasun *näyrilma* (”suojasää”).

NES:n ja SSA:n mukaan sanalla on vepsän kieltä lukuun ottamatta vastineita kaikissa lähisukukielissä. Sanavartalo on kuitenkin tuntematon. Kiinnostava asia on, että sanalla on negatiivinen sävy lähisukukielissäkin, joissa se usein tarkoittaa heikkoa tai huonoa, niin kuin vanhassa kirjasuomessa. Suomen kirjakelellä sana on ollut käytössä Westhin tekstistä ja Agricolasta alkaen, ja ilmeisesti se on saanut myönteisemmän merkityksen juuri uskonnollisten tekstien yhteydessä.

Mahdollinen kehitys Porsangissa on, että sana on siellä tarkoittanut ”huonoa yleisesti”, siitä se on tullut *piru*-sanan synonyymiksi ja lopuksi sitä on alettu käyttää kirosanana. Toinen mahdollisuus tietenkin on, että merkitys on lainattu pohjoissaamen sanasta *neavri*, jota siinä merkityksessä käytetään lievänä kirosanana. Ilmeisesti tämä on lainatessa pejoratiivistunut enemmän. *Näyrä*-asu viittaa siihen, että *nöyrä* ehkä on pohjoissaamen laina, joka äänteellisesti on mukautettu porsanginkveeniin.

Paha

LN74: s’oon paha ihminen- se haukkuu- tyhä haukkuu.

Kaikki haastateltavat käyttivät *paha*-sanaa ”olla vihainen”-merkityksessä sekä jonkin verran hyvän vastakohtana. Sain haastateltavien esimerkeistä vaikutelman, että *paha*-adjektiivin voi myös laittaa jonkinlaiseen asteikkoon, jossa *paha* on yhden askeleen huonompi kuin *huono*: *joku oli tehny paha*. Sen perusteella näyttää siltä, että *paha*-sanalla itse asiassa on laajempikin merkitys, vaikka se ehkä ei ole ensimmäinen merkitys, joka tulee mieleen, jos sanoo, että ”joku on paha”. Ymmärsin itse, että vihainen-merkityksessä sanaa käytetään varsinkin, kun puhutaan ihmisistä, lemmikki- tai (koti)eläimistä, esimerkiksi ”paha mies, paha koira, paha purri” jne.

Niin KTS:ssä kuin NS:ssä mainitaan *paha*-sanalle monta negatiivista merkitystä,

esimerkiksi ”sopimaton, rikollinen, syntinen, ilkeä, häijy, vaikea” jne. Kuitenkaan näissä sanakirjoissa ei ole mainittu juuri porsanginkveenin ”vihainen”-merkitystä. NES:n mukaan on ehdotettu, että sana olisi germaaninen laina, jolle konstruoitu *bāga olisi alkumuoto. Sanaa on käytetty Agricolasta ja samanaikaisista käsikirjoituksista alkaen. SSA:ssa luetellaan monta johdosta, esimerkiksi *pahentua*, *paheta*, *pahettua*, *pahentaa*, *pahoittaa*, *paheksua*, *pahaksua*, *paheksia*, *pahoa* jne. Näyttää siis siltä, että *paha*-sanan käyttö on ollut hyvin laajaa ja että sen merkitys on hyvin olennainen sekä frekventisti käytetty, kun näin paljon johdoksia on olemassa.

Porsanginkveenin ja suomen merkitykset ovat siis aika lähellä toisiaan tämän adjektiivin suhteen, mutta eivät kuitenkaan ole täysin samat. Suomessa *paha* tarkoittaa, että joku yleisesti on paha, ikään kuin hyvän vastakohtana. Porsanginkveenissä sanan merkitys on enemmän se, että ”joku on suuttunut (ja huutaa)”.

Mahdollisesti suuttumisen merkityskin on lainattu pohjoissaamen *bahá*-sanasta, joka muun muassa voi tarkoittaa ”olla vihainen”, samanaikaisesti kun se yleisesti voi merkitä – niin kuin suomessa – ”olla paha” hyvän vastakohtana.

Raskas

LN53: se sai voima nokko ko hällä oli raskas työ. työ oli kova.

LM68: se oon raskas elämä.

Kuten myös suomessa, *raskas* tarkoittaa porsanginkveenissäkin, että jokin asia on fyysisesti tai psyykkisesti raskas. Sanalta tosiaan puuttuu porsanginkveenissä sivumerkitys ”raskaana oleminen”. Oli vain yksi haastateltava, joka käytti sanaa siinä merkityksessä.

KTS:ssä ja NS:ssä mainitaan sen merkityksen, että ”jotakin painaa fyysisesti, psyykkisesti tai abstraktisesti”. Erikseen on mainittu *raskaus*. Adjektiivin merkitys Suomessa saattaa perustua siihen konkreettiseen kokemukseen, jota raskaana oleva nainen ehkä kokee siinä tilassa.

MIS:ssä on lueteltu painava-merkitys, ”raskas työ” ja ”raskaus” (”olla raskhaana”). Lisäksi MIS:ssä on paljon yhdyssanoja, esim.: *raskasmielinen*, *raskastöinen* *raskasjalkainen* (”raskasliikkeinen”), *raskaskäsinen* (”kömpelö”), *raskassoutunen*, *raskassulatettava* jne.

NES:n mukaan *raskas* on selvästi johdos, jossa johdinos -*kas* on voinut olla äänteellisesti motivoitu. *Rasittaa*-verbi tulee mahdollisesti samasta vartalosta. *Raskas*-sanan alkuperää on pidetty tuntemattomana. Sanaa on ollut käytössä Agricolasta ja Westhinistä

lähtien. *Raskas* on riskisana, koska sen sivumerkitykset eivät ole samat porsanginkveenissä ja suomessa.

Seppä

LM77: se oon kauhee seppä. (--) saattaa tehä työtä.

PM67: hän oli seppä poika. oi ko sie olit seppä koulussa täpäpä ko (sie) olet kaikki tehny. (---)

H: (--) käytetäänkö seppä-sanaa enemmän miehistä ja pojista?

PM67: hän oli seppä tytär. ei minun kielessä kuitenki- minun kielessä ei ole sillai ette siinä oon minkhään tämmöinen- genys.

Kaikki haastateltavat käyttivät sanaa *seppä* taitava-merkityksessä. Huomasin myös, että lähes kaikki haastateltavat käyttivät sanaa miehistä ja pojista ensiksi, mutta kysyessäni siitä heiltä, he olivat sitä mieltä, että sanaa voi hyvinkin käyttää naisista ja tytöistäkin. Ehkä tämä on myös kiinni omista arvoista. Porsanginkveenissä ja meänkielessä on olemassa sana *sanaseppä*. Sitä voi käyttää sekä ”kirjoittajista” että yleisesti ”ihmistä, jotka osaavat paljon sanoja”.

Beronka huomauttaa, että joillakin substantiiveilla on adjektiivimaista käyttöä, muun muassa *seppä*-sanalla substantiivin edessä, esimerkiksi ”*Treetin Antti on seppä mies*”. Hän pitää sitä selvästi lappisismina (Beronka 1922: 32). Olen itsekin huomannut, että *seppä*-sanalla on tänä päivänäkin samanlaista käyttöä ja että sanan substantiivinen merkitys, joka liittyy ammattiin, on enemmän tai vähemmän hävinnyt. Näin on ainakin, jos sanan näkee yksin, ilman kontekstia. Kiinnostava asia oli, että haastateltavat mainitsivat yhdyssanoja, jossa ammatin merkitys on säilynyt, esim. *puuseppä* ja *kultaseppä*.

NS:n mukaan *seppä* on ”käsityöläinen, joka takomalla tekee metallisia tarve-esineitä”. NS:ssä on myös mainittu kirjoitusasu *seppo*, joka NS:n mukaan on vanhanaikainen. KTS:stä löysin kuvallisen sanan *sanaseppo*.

KTS:ssä on näiden merkityksiä lisäksi mainittu sananlaskuja, kuten ”*jokainen on oman onnensa seppä*” ja ”*ei kukaan ole seppä syntyessään*”. Viimeksi mainittu on olemassa myös Porsangissa, jossa sanotaan esimerkiksi *ei yksikhään ole sepäksi syntyny*.

Meänkielen nettisanakirjassa on lueteltu sekä nykysuomen *seppä*-sanamattiin liittyvä merkitys että adjektiivimainen ”taitava”-merkitys (Meänkielen nettisanakirja 2017).

Tiivistetysti sanottuna suomessa *seppä* on sellainen ”mies, joka muokkaa metallista

tehtyjä tarve-esineitä”. Porsanginkveenissä ei käytetä tätä sanaa tässä tarkoituksessa, vaan sanaa *rauttii*. Sen sijaan *seppä*-sanaa voi käyttää porsanginkveenissä joissakin yhdyssanoissa, esimerkiksi sanoissa *puuseppä*, *sanaseppä* jne.

Voidaan spekuloida, johtuuko porsanginkveenin *seppä*-merkitys siitä, että kveenit olivat aikoinaan tunnettuja taitavina seppinä ja että sillä tavalla seppä on alkanut merkitä ”ketä tahansa taitavaa ihmistä”. Toisin sanoen kyse olisi arvon noususta eli melioratiivistumisesta. Kiinnostavaa kuitenkin on, että sanan merkitys on säilynyt yhdyssanoissa (*puuseppä*) ja ainakin yhdessä fraasissakin, ja että ihmiset ilmeisesti kuitenkin ovat tunteneet sanan kaksoismerkityksen. Toinen mahdollisuus on, että ainakin osittain on kyse merkityslainasta, niin kuin Beronkakin mainitsee, sillä pohjoissaamassa on olemassa *čeahppi*-sana, joka myös tarkoittaa taitavaa (Beronka 1922: 32).

Kiinnostava asia on, että NES:n mukaan sana on suomeksi alunperin tarkoittanut ”taitavaa” niin kuin se edelleen tarkoittaa saamen kielessä. NES:ssä mainitaan, että metallien käsittely ja metalliesineiden teko on merkitys, joka on tullut vasta kantasuomalaisella kaudella Itämeren alueelle. SSA:ssa mainitaan kuitenkin, että *seppä*-sana on ainakin Agricolan kielessä (*sepesti*) tarkoittanut myös ”taitavaa”, jota se ilmeisesti tarkoittaa myös peräpohjalaismurteissa. On ehdotettu, että se on vaikutusta saamen kielestä. *Seppo* on kansanrunoudessa deminutiivinen asu. Toinen johdos on *sepittää*.

Etymologian ja haastateltavien vastauksien perusteella näyttää siltä, että vanha alkuperäinen merkitys on lainattu takaisin porsanginkveeniin pohjoissaamen semanttisen lainan kautta.

>Rauttii

PM69: (--) rauttii oon smed (”seppä”9. (--) rauttii oon hyvin opas sana meile. täälä oli rauttii- (entisshiin-) täälä oli monta rauttii ko mie olin lapsi. ja net olthiin nämät rautamiehet (jokka laitethiin) kaikki- hevosen kengät ja kaikki paranethiin- se oli ennen ko (nämät uuen-) moderne teknikere (”modernit teknikot”) tulthiin- (--) se oli rauttii joka paikassa. se paransi kaikk(ee) mitä hevosen tarvitti ja viikatet (ja) kirfheita kaikki- se paransi kaikki mitä tarvitti.

Siivo

PM69: (--) meilä oli lehmä joka oli hirmuinen siivo. se tuli Ruottiista.

LM77: siivo koira. ei hauku.

PN73: (--) siivo meän kielelä oon snill. (--) suomalainen ko mie siivon ikkunat- siivot tarkoittaa meilä en snill (”joku kiltti”). *nauramme*. se- se – soma. nauraa. (--) somasti ko lähtee meän kielele: mie siivon ikkunat. nauran. se häyttyy nauraaki joskus. soma styyderaas sitä kieltä.

Haastateltavien vastausten mukaan *siivo* tarkoittaa porsanginkveenissä ”kiltti”, ja adverbina (*siivosti*) se tarkoittaa ”varovaisesti” tai ”hitaasti”. Vaikutelmani oli, että siivoamisesta käytetään muita verbejä (*puhistaat, kustata, korjustaat* jne). Siivoamisesta yleisesti käytetään *pestää*-verbiä ja ehkä jonkin verran siitä johdettua sanaa *peso*.

NS:ssä on lueteltu sekä ”siivouksen liittyvä” - että ”luonteltaan kiltti” -merkitykset. KTS:ssa mainitaan juuri samat merkitykset: ”moitteeton, kunnollinen, hyvätapainen, siisti” ja ”kiltti”. Lisäksi mainitaan sellaisen esimerkin kuten *hiljainen ja siivo oppilas*.

NES:n ja SSA:n mukaan substantiivilla *siivo* on etymologisia vastineita vain itämerensuomessa ja se on uudempi johdos *siivota*-verbistä. Sekä verbiä että substantiivia on käytetty jo 1600-luvulla kirjasuomessa. Muuten NES:ssä ja SSA:ssa mainitaan samoja merkityksiä kuin SMS:ssa (”puhdas, kunnollinen” jne).

Väärinymmärryksen riskinä *siivo*-sanassa on, että Porsangissa käytetään muita verbejä siivoamisesta. Haastateltavien vastausten perusteella vaikutti siltä, että varsinkin *siivota*-verbin imperatiivimuoto on samannäköinen kuin porsanginkveenin *siivo*-adjektiivi. Esimerkiksi tällaisessa lauseessa on haastateltavien mukaan väärinymmärryksen riski: ”siivo ikkuna!”. Kirjaimellisesti kääntäen se tarkoittaa ”kiltti navetan lattian luukku!”

4.3.4 Rakennettua asuin ympäristöä kuvaavat sanat

Tyypillistä rakennettua asuin ympäristöä kuvaavien sanojen ryhmässä on, että merkitykset ovat supistuneet tai laajentuneet eri tavalla suomessa ja porsanginkveenissä, esimerkiksi sanoissa huonet ja loma. Toisin sanoen yhdessä kielessä merkitys on supistunut tai laajentunut, kun taas toisessa kielessä alkuperäistä merkitystä vielä käytetään.

Joskus muutokset ovat tapahtuneet molemmissa kielissä (ks. *loma*). Ikkuna sanan tapauksessa vanha sana on alkanut tarkoittaa uudempaa ilmiötä: ”lasiruudullinen valoaukko.” Porsanginkveenissä merkitys on supistunut ja tarkoittaa ”navetan lattialla olevaa luukku” Porsanginkveenissä *klasi* tarkoittaa ”ikkunaa”. Suomessakin on olemassa sana *lasi*, mutta sillä on laajempi merkitys.

Klaus Laalo toteaa, että viron ja suomen kielen väliset riskisanat saattavat koostua kokonaisista semanttisista kentistä. Yksi sellainen semanttinen kenttä hänen työssään on itse asiassa ”rakennukset.” Hauska asia on, että yksi sana oli sama kuin porsanginkveenin kielessä (*hoone*). (Laalo 1992: 30–48, 57).

Huonet

LN74: se oon koko talo. (--) kenen talo tahi kenen huonet. meän huonet ja meän talo. se oon pidetty- (justhiin) niin ko soppii. joo (kelleki).

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *huonet* tarkoittaa ”taloa”. Kiinnostava asia on, että *talo*-sana on olemassa porsanginkveenissä ja jopa merkitsee samaa kuin suomeksi. Muutamat haastateltavat arvelivat sanan *huone* olevan vanhempaa alkuperää kuin *talo*. Vastausten perusteella näytti siltä, että *huonet* on frekventtimmin käytössä: lähes kaikki mainitsivat sen ensiksi.

KTS:n mukaan *huone* on ”seinien rajoittama rakennuksen osa asuin-, työ- tms. tilana”. NS:ssä mainitaan aika monta muutakin merkitystä: KTS:ssä mainittu merkitys ja myös ”itsenäinen rakennus” ja lisäksi ”koti” tai ”talous” jne. KTS:ssä sanalla on *rakennus*-merkitys vain yhdyssanojen jälkiosana: *kasvihuone*, *raatihuone*, *kauppahuone*, *rukoushuone* jne. Lisäksi *huone* on Raamatussa ”suku”, esimerkiksi [*Joosef*] oli *Daavidin huonetta ja sukua* (UT).

VKS:ssä on hyvin laaja merkitys tälle sanalle; se on melkein niin kuin merkityskenttä. *Huone*-sanana merkitys ei ole vain ”ulkorakennus”, vaan myös ”sisätila” ja myös ”talo kiinteistöineen, irtaimistoineen ja palkollisineen”. Uskonnollisessa kontekstissa se voi myös olla ”kirkko, temppeli” tai ”seurakunta”.

SMS:n mukaan *huone* voi olla ”(yksihuoneinen) rakennus”. Eniten tietoja tästä käytöstä on alueilta Var, Sat, PohE, Häm, Kym, KesE, LänP ja vähemmän PohK-P, PerP ja Ver. Sen lisäksi se voi olla ”aitta” (ei yleensä vilja-aitasta) tai muu rakennus kuten ”eläinsuoja, vaja” tai ”koju”. Näillä alueilla se voi myös olla ”asuinrakennus ulkorakennuksineen” : Var, Sat, PohE, Häm, Kym, KesE, LänP. Toinen tärkeä merkitys on ”seinien rajoittama tila” (etenkin) asuinrakennuksissa. Synonyymit ovat osittain samoja kuin porsanginkveenissä, esimerkiksi *kamari*, *tupa pirtti*. Tästä käytöstä on enemmän tietoja länsimurteista kuin itämurteista.

Huone-sanana sisältäviä yhdyssanoja ovat esimerkiksi *asuinhuone*, *elohuone*, *herranhuone*, *häähuone*, *jäähuone*, *kamarihuone*, *karjahuone*, *maitohuone*, *nuottahuone* jne. Näiden yhdyssanojen perusteella näyttää siltä, että *huone*-sanana merkitys on suomeksi lähempänä talon sisätilaa kuin ”koko taloa”-merkitystä.

SSA:n mukaan *huone* on balttilainen laina. NES:ssä manitaan, että on ollut monta teoriaa siitä, mistä kielestä se on alkuaan lainattu. Sana on tarkoittanut ”rakennusta” tai ”sisätilaa” jo Agricolan aikana, ja se on olemassa useimmissa lähisukukielissä.

MIS:ssä on mainittu sanalle kaksi merkitystä: ”huone talossa” ja myös ”huone” tai ”rakennus”. *Huonet* on riskisana, koska suomessa se tarkoittaa nykyään ”sisätilaa” ja porsanginkveenissä ”koko taloa”. Sisätilasta käytetään porsanginkveenissä *loma*-sanaa. Huomasin, että haastateltavat käyttivät myös *kammi*- ja *hyttä*-sanoja, jotka molemmat lienevät lainoja ja kuvailevat erityyppisiä asuintiloja.

Ikkuna

LM65: ikkuna. se oon- se oon navetassa semmonen pikku reikä. (--) ja siinä vatkaa sonnaa ulos siitä navetasta.

PN73: (--) met ajattelema aina- *nauraa*- ikkunan päälä. kaivasta nyt ikkunasta net paskat pois. sillä laila saattaa sannoot= mie muistan minun äiti pruukkais sannoot niile pojile ko navetasta silloin ko ikkunareikkää oli- ei jälkhiin soan (aikkaa)- ei meilä ollu semmonen ette meni kerllarhiin. se oli ikkunareikä. ja sen kyllä sanothiin siitä- niin ko kellarhiin ko laski (siin'oli) semmonen lunkka. se sanothiin ikkunareikkä senki.

Kaikki haastateltavat, paitsi yksi, olivat sitä mieltä, että *ikkuna* tarkoittaa ”navetan lattialla olevaa sontaluukku”. Hauska asia tämän sanan suhteen oli, että se näytti olevan tuttu riskisana lähes kaikki haastateltaville, ja he ikään kuin odottivat, että kysyisin siitä, tai he alkoivat itse puhua siitä. Joillakin haastateltavilla oli huvittavia tarinoita juuri tästä sanasta ja erityisesti siitä kerrasta, kun he huomasivat sen olevan riskisana. Kuitenkin oli yksi haastateltava, joka muisti, että itse oli nuorena käyttänyt *ikkuna*-sanaa suomen yleiskielen merkityksessä.

NS:ssä selitetään, että *ikkuna* on ”lasiruudullinen valoaukko” tai ”kulkuneuvon seinässä tai katossa”. Siinä mainitaan, että monessa Suomen murteissa käytetään myös *lasi*-sanaa. VKS:ssä ei ole paljon tietoa tästä sanasta, ei ainakaan muuta kuin että sillä on sama merkitys kuin nykyään ja on samat variantit kuin SMS:ssä mainittu (*ackuna*).

SMS:ssä todetaan, että *ikkuna*-sana on vanhastaan kasanomainen vain alueilla SatP, Häm, Kym, Kar, Sav Kes, Kai, PerP, LänP, Ver ja Ink. Perusmerkitykseltään se on ”seinässä oleva lasiton työntöluukulla, räsytykolla tms. suljettava valo- ja tuuletusaukko”. Tässä yhteydessä mainitaan itse asiassa, että se voi olla ”lantaluukku”. Muun muassa Lemistä on esimerkki juuri samanlaisesta käytöstä kuin Porsangissa: ”se (sonta tallista) pit ajoa läijjeä siihe ikkuna ala ja siit mätteä ulos”.

Seuraavissa paikoissa ikkuna saattaa olla lasiruutuinen valoaukko seinässä: HämK, Kym, Kar, Sav, PerP, Ink. Rinnakkainen variantti on *akkuna* tai *akkona* seuraavilla alueilla: PohE, Park, Karv, KanP, KorJ ja VarE, PyhR, PyhM, Sam, KarL, Somero. SMS:ssä mainittuja yhdyssanoja ovat: *perä-*, *riihen-*, *saunan-*, *sivu-*, *sonta-*, *tuplaikkuna*. Kaikki nämä esimerkit kertovat siitä, missä paikassa tai rakennuksessa *ikkuna* voi olla. Lisäksi näissä on myös tietoa siitä, millaisesta *ikkunasta* on kyse: *sivu-* ja *tuplaikkuna*.

Kangasniemen (1997) mukaan ”ikkunan” tai ”akkunan” merkitys on laajentunut Suomessa. Ennen se tarkoitti murteissa seinässä olevaa lasitonta valo- tai tuuletusaukkoa (Kangasniemi 1997: 84). Porsangissa sana tarkoittaa edelleen samaa, ja siellä käytetään sanaa *klasi* suomen kielen *ikkuna*-sanan merkityksessä. Sain vaikutelman, että sanaa on ennen käytetty paljon laajemmassa yhteydessä porsanginkveenissäkin. Toisin sanoen sitä on sielläkin mahdollisesti käytetty ”tuuletus-” ja ”valoaukosta”, mutta tämän toteamiseen tarvitaan tietenkin enemmän ja perusteellisempaa tutkimusta. Valoaukon yhteydessä huomasin myös ilmauksen *reppaanen reikä*.

SSA:n mukaan *ikkuna* on alunperin tullut suomeen muinaisvenäläisestä murteesta. Mainitaan vielä, että suhdetta a–i *akkuna-* ja *ikkuna-*varianteissa ei ole selvitetty vielä. NES:ssä on ehdotettu, että venäjän sanan *ikona* (”ikoni”) on vaikuttanut *ikkuna*-sanan merkitykseen. Lisäksi siinä on selitetty, että ennen 1800-lukua *akkuna* on ollut lähes yksinomainen vanhassa kirjakielessä. MIS:ssä on lueteltu suomenkielinen merkitys, ”lasiton aukko”, ”navetan tai saunan luukku” ja ”ladonovi”.

Ikkuna-sanaa voi pitää riskisanana, koska sen viittausala on supistunut eri tavoin porsanginkveenissä ja suomessa: esimerkiksi Porsangissa se tarkoittaa nykyään vain navetan lattian luukkuja, kun taas suomessa sitä käytetään talon lasiruutuisista tuuletus- ja valoaukoista.

>Klasi

PN68: minun korret oon tehty klasista.

H: enttäs ikkuna?

LN74: s’oon klasi.

Haastateltavien vastausten perusteella *klasi* on ”lasimateriaalia, lasista tehtyjä esineitä” ja ”ikkuna”. Haastateltavat mainitsivat yhdyssanoja kuten *ilmäklasi* (myös *brillat*), *vesiklasi* jne.

KTS:n mukaan *lasi* on kvartsin ja metallioksidien sulatteen jähmettyessä syntyvä, kova, kiteetön ja tav. läpinäkyvä massa: *puristettu, vedetty, hiottu lasi, optinen lasi, maitolasi, ikkunalasi* jne. Toisin sanoen se tarkoittaa lasia materiaalina. Toiseksi se tarkoittaa ”lasiaineesta tehtyjä esineitä”, esimerkiksi *ikkunanlasia, peililasia, tiimalasia* jne.

VKS:ssäkin mainitaan sanalle samanlaisia käyttöalueita, esim. ”aine-” ja ”esine”-merkitykset. Lisäksi *lasi* on tavallinen yhdyssanoissa, joiden tarkoitus on tarkentaa, minkälainen lasi on kyseessä: tällaisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi *juoma-, tiima-, suurennus- ja vesilasi*.

SMS:ssäkin lasi on yleissuomalainen sana ja tarkoittaa ”kovaa, läpinäkyvää ainetta” tai ”tämän aineen kappaletta”. Toista merkitystä pidetään myös yleisuomalaisena: ”ikkunan lasiruutu” tai ”ikkuna sinänsä”. Tästä merkityksestä on Ilmajoelta esimerkki ”klasin alla”. *Klasi*-varianttia käytetään eniten alueilla Var Sat PohE, Häm osaksi, PohK osaksi, PerP osaksi ja LänP. Lisäksi on joitakin tietoja alueelta PohP sekä Korttesjärven ja Kalliveren pitäjistä. Suomen murteissa on kaksi varianttia tästä sanasta: länsimuurteinen (*klasi*) ja itämurteinen (*lasi*).

SSA:ssa mainitaan, että *lasi* on sekä ”ikkuna” että ”lasi yleisesti”. NES:ssä selitetään sen olevan laina ruotsin sanasta *glas*, ja se on lainattu myös lähisukukieliin. Sanan kirjoitusasussa oli itse asiassa pitkään konsonanttiyhdistelmä (*klasi*), ja *lasi* ylestyi vasta 1800-luvulla. Porsanginkveenin kannalta *klasi*-sana on hyvin kiinnostavaa, sillä näin ollen näyttää siltä, että sana on lainattu jo Ruotsin aikana. Toisaalta lasi saattaa olla sen verran uusi ilmiö, että sitä on kohdattu norjalaisten kauppamiehien kautta.

MIS:ssä *ikkuna* tarkoittaa niin kuin suomeksi sekä ”ikkuna” että ”ikkunan lasi” ja lisäksi ”juomalasi”. Kiinnostava asia on, että pohjoissaamen kielessäkin käytetään samaa lainaa ikkunasta (*gláse*).

Klasi on riskisana, koska sillä on porsanginkveenissä ensisijaisesti muu merkitys kuin suomessa. *Klasi* ei tarkoita porsanginkveenissä vain lasimateriaalia ja lasiesineitä, vaan myös ”ikkunaa”. Lisäksi siitä puuttuu porsanginkveenissä vanhanaikainen tai murteellinen sävy, joka sillä ehkä on suomessa.

Lohta

PN68: mie sö(j)in lohta lohassa. joo. (--) eikö se tullee siitä norjan sanasta= loft (”ullakko”).

LN74: ajaa. se se oon- lohta- se oon ko mennhään lohthaan ylös- trappuu ylös lohthaan. ja sitte lohta- se oon kansa kala= jos syöpi kalaa. lohta syödään. (--) tahi ette oon lohta pyydämässä. (se oon) kaksi erilaista sanna joo.

PM67: *nauraa*. mie kannoin lohen lohthaan.

Kaikki haastateltavat käyttivät sanaa *lohta* ullakkosta, ja vielä tarkensivat, ettei kyse ollut kalasta *lohi*. *Lohta* on ehkä laina norjalaisesta sanasta *loft*. On myös mahdollista, että se on tullut pohjoissaamen kautta (pohjoissaameksi: *lokta*).

MIS:stä ei löydy *lohta*-sanaa sinänsä, mutta löytyyhdyssana *lohtaparret*. Sen merkitys on ”ullakon lattia tai sisäkaton laudat”.

Lohta on hyvä esimerkki sananmuotohomonymiasta, koska sillä on sama asu kuin sana *lohi* yksikön partitiivissa. Lisäksi se on esimerkki porsanginkveenin sisällä olevasta homonymiasta. Käsittääkseni haastateltavat päätelevät kontekstista, mistä sanasta on kyse.

Loma

LN74: meidän huoneessa oon viis lommaa tahi niin. tahi meän talossa oon viis lommaa.

Haastateltavien mukaan *loma* merkitsee ”sisätilaa talossa”. Huomasin, että *loma*a käytetään varsinkin makuhuoneesta (*nukkumaloma*), jota on kutsuttu myös *kamaariksi*. Muita huoneiden nimityksiä porsanginkveenissä ovat *köökki*, *porstuu* ja *kellari*. Talon ulkopuolella oli usein *hyysikkä* (”käymälä”). Huomasin, että jotkut käyttivät sanoja *tupa*, *stua* tai *kamaari* olohuoneesta. Toisaalta huomasin, että *tupa*-sana osittain kattaa *koti*-sanan merkityksen: haastateltavat sanoivat esim. ”meän tuvalla”. *Kamaari* voi olla sekä makuu- että olohuone. Ymmärtääkseni porsanginkveenissä käytetään norjalaista *ferie*-lainaa vapaa-ajasta (tai yksinkertaisesti ilmausta *vapaa-aika*). Pitkäaikainen vapaa-aika työstä ja koulusta on varmasti sen verran uusi ilmiö, että sana on lainattu valtakulttuurista.

NS:ssä *loma* tarkoittaa ”välipaikkaa, aukkoa, rakoa, lovea” tai ”koloa: esimerkiksi ”kivet on huolellisesti pantava toistensa lomiin”. KTS:n mukaan sanan ensisijainen merkitys on ”työntekijälle työstä tai oppilaille oppilaitoksesta annettava vapaa-aika”. Tämä merkitys näkyy selvästi yhdyssanoissa, kuten *hiihtoloma*, *kesäloma*, *joululoma* jne.

MIS:n mukaan sanaa käytetään meänkielessä hyvin laajasti. Ensiksi se on ”vapaa-aika” kuten suomessa, toiseksi se on ”väli”, kolmanneksi se on ”aukko”, neljänneksi se on ”laakso”,

viidenneksi se on ”uurre” tai ”halkeama”, kuudenneksi se on ”kuoppa” tai ”hauta”. Lisäksi se tarkoittaa ”ryhmää” tai ”laumaa”.: ”täälä oon liikkunu loma peuroja”. Se voi tarkoittaa myös ”piilopaikkaa” tai ”kätköpaikkaa”: ”mie laitoin sen vishiin lomhaan”. Näyttää siltä, että *loma* käytetään mäenkielessä paljon laajemmin kuin suomen ja porsanginkveenin kielessä. Haastateltavien vastauksista käy kyllä ilmi, että muutamat haastateltavat ovat ainakin miettineet sitä mahdollisuutta, voiko *loman* merkitys olla myös ”väli”. Mahdollisesti tämä merkitys on ollut aiemmin porsanginkveenissä. SSA:n ja NES:n mukaan *loma* on alunperin tarkoittanut ”rakoa” tai ”väliä”. Vastineita on olemassa karjalan, saamen, mordvan ja mahdollisesti marinkin kielessä. On arveltu, että sanavartalo tulee liettuan kielestä; nykyliettuan kielessä on olemassa *lomà*. Kuitenkin se saattaa myös olla omaperäinen sana. NES:n mukaan sanan nykyinen vapaa-ajan tai väliajan merkitys johtuu siitä, että sanaa on käytetty vertauskuvallisesti niin usein, että tämä merkitys on vakiintunut.

Kiinnostava asia on, että sanan merkitys on supistunut sekä suomessa että porsanginkveenissä. Suomessa sana tarkoittaa nykyään abstraktista käsitettä ajasta, kun taas porsanginkveenissä se on alkanut tarkoittaa konkreettisesti ”talon sisätilaa”. Suomen kielessä *huone* on tässä tehtävässä.

Nurkka

LM65: se oon ulkona. (se oon ytre hjørne (”ulkonurkka”). se oon nurkka ulkopuolela. katto sisälä se oon loukko.

Suurin osa haastateltavista on sitä mieltä, että *nurkka* tarkoittaa talon tai jonkin rakennuksen ulkona olevaa nurkkaa. Moni teki myös eron sisä- ja ulkonurkan välille. Jotkut käyttivät sanaa *loukko* sisänurkasta, toiset tekivät tarkennuksen käyttäen yhdyssanoja *ulko-* ja *sisänurkka*. Yksi haastateltava käytti *nurkkaa* sekä sisänurkasta että ulkonurkasta. Kuulin tässä yhteydessä kaksi *nurkkasan*an synomyymia: *novva*, joka on pohjoissaamelainen laina, sekä *nuska*, jota käytetään pienistä esineistä, esim. *pöydän nuska*.

NS:ssä *nurkka* on rakennuksen tai muurin ulkonurkka tai sen lähistö, toiseksi rakennuksen nurkkasalvainten kohta tai itse salvain ja kolmanneksi nurkanpää. Lisäksi se tarkoittaa sisänurkkaa. KTS:ssä *nurkka* on jonkin pinnan kahden reunan yhtymäkohta, siihen rajoittuva pinnan osa, kulma: *kentän nurkka*, *nenäliinan nurkka*. Lisäksi se tarkoittaa jonkin esineen sivujen tai särmien yhtymäkohtaa tai sen lähitilaa. Tässä yhteydessä se voi tarkoittaa sekä ulkonurkka että sisänurkka kontekstista riippuen.

VKS:ssä *nurkka*-sanalla on kaksi päämerkitystä: ”rakennuksen tai rakenteen (ulko)reunojen yhtymäkohta lähiympäristöineen” tai ”jonkun alueen kahden rajan tai reunan yhtymäkohta”. VKS:ssä luetteloidaan yhdyssanoja kuten: *silmänurkka*, *ulkonurkka*, *sivunurkka*. On kiinnostavaa, että VSK:ssä ei ole olemassa sellaista yhdyssanaa kuin *sisänurkka*, vaikka ilmeisesti suomessa on olemassa ulkonurkka.

SSA:ssa ja NES:ssä selitetään, että *nurkka*-sanalla on vastineita lähisukukielissä, kuten vatjassa (*nurkka*), virossa (*nurk*) ja liivissä (*nūrka*). Sanan alkuperä lienee tuntematon toistaiseksi. Sanaa on käytetty jo Agricolan aikana.

MIS:ssä on mainittu, että *nurkan* merkitys on meänkielessä ”nurkka yleisesti, soppi” ja ”talon nurkka”. Hauska asia on, että MIS:ssä on mainittu samanlaisia esimerkkejä, joita mainittiin Lemmijoella ja Pyssyjoella: *panna nurkhaan häpeämhään ja käyä nurkan takana*.

Ero näissä merkityssuhteissa on, että porsanginkveenissä näyttää olevan kaksi sanaa, *nurkka* ja *loukko*, joiden avulla spesifioidaan, missä *nurkka* on. Suomessa on yksi sana, joka kontekstista riippuen voi tarkoittaa molempia.

>Loukko

LM65: mennä loukioon häpeehän .

VKS:ssä *loukko*-sanalla on samanlainen merkitys kuin sanalla *nurkka*, joka on lueteltu sen synonyymiksi. Muut mahdolliset merkitykset ovat kolkka, kulmakunta ja syrjäseutu. VKS:ssä mainitaan yhdyssanoja kuten *silmäloukko* ja *tomuloukko*.

>Nuska

H: jos tarkoitan hjørne av hylla (”jos tarkoitan hyllyn reuna”)?

PM67: no se oon hyllyn- sanomako met hyllyn nurkka. hyllyn nuska. pikkusen kysymysmerkin siihen nuska-sanhaan. (--) menen kattohan löytyykö minula se- mutta mie uskon se oon nuska.

NES:ssä mainitaan, että nuska ehkä tulee pohjoissaamen kielestä ja että sitä on mahdollisesti käytetty peräpohjalaismurteissa. Tätä vahvistaa se, että sana on ilmeisesti myös ollut olemassa Tornionlaaksossa ennen 1800-luvun loppupuolella, sillä jo Salenius mainitsee sen omassa teoksessaan. Siinä se merkitsee juuri sisänurkkaa (Salenius 1881: 19–20).

MIS:ssä on itse asiassa mainittu nuska. Siinä se on sama kuin nurkka, vaikka siinä ei sanota, onko kyse ulko- vai sisänurkasta. Esimerkistä päätellen vaikuttaa kuitenkin siltä, että se on ehkä enemmän ulkonurkka: MIS:ssä on esimerkki ”älä lyö päätästä pöyännuskhaan”.

Porras

PM69: (--) porthaat (se oon) pikku-varsin ko tulet tänne. siinä oon piian kaksi pykälää tahi yksi pykälä. (--) mie saatan sannoot porras ko mie (--) (siirän) tuphaan (--). mie menin porthaan päälle.

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *porras* tarkoittaa ”kahta tai kolmea askelmaa, joita pitkin pääsee sisälle taloon”. Mielenkiintoista on, että sanaa ei käytetä monikossa. Askelma sen sijaan on *pykälä*.

NS:ssä ja KTS:ssä *porras* on ”askelma” tai ”rappu”, joka on monesti monikossa (”portaata” ja ”raput”): ”seisoa portailla, alimmalla portaalla, kuistin portaata” jne. Toisin sanoen *porras* on sarja askelmia, joita pitkin päästään esimerkiksi talossa kerroksesta toiseen. Voidaan sanoa esimerkiksi ”asua A-portaassa, sauna samassa portaassa” jne.

MIS:ssä *trappu* on ensisijaisesti porras tai askelma (istua porthaila), toissijaisesti ”kerros” (*asua toisessa porraksessa*). Lisäksi se tarkoittaa ”pitkospuuta”, ”kynnystä”, ”kalapadon osaa” ja p”ortaiden edustan havuja”. Sanan monikkoasu *porthaat* (”raput”) on mainittu erikseen.

Trappu ja *porras* ovat molemmat riskisanoja, koska *trappu* on yleisin sana porsanginkveenissä. Lisäksi *trappu* voi porsanginkveenissä tarkoittaa ”tikapuita”. *Porras* on kiinnostava sana siinä valossa, että sitä käytetään suomen kielessä monikossa ja rinnakkaisesti *raput*-sanan kanssa. Porsanginkveenissä se sen sijaan tarkoittaa vain oven ”edessä olevia askelmia” eikä sitä käytetä yhtä laajasti.

> Trappu

PM67: ja sanoma nyt kans stige (”tikapuut”) ette se kansa oon trappu. mutta niin ko mie äsköin sanoin= meilä oon se vanha sana täälä= tikapuut.

PM69: (--) trappu oon ko ylemäksi mennee- joka oon korkkeempi. (--) se trappu minkä (mennee-) saapi sannoo-t lohthaan.

Haastateltavien vastausten perusteella *trappu* tarkoittaa sama kuin suomen ”rappu”, mutta se voi myös tarkoittaa ”tikapuita”. Yksi haastateltava oli vahvasti sitä mieltä, että on väärin käyttää *trappu*-sanaa tikapuista, mutta kuulin saman asian myös muutamilta toisilta. Kiinnostava asia on, että *tikapuut*-sana on ilmeisesti myös ollut olemassa porsanginkveenin sanastossa.

NS:ssä *rappu* on arkikielen sana, joka tarkoittaa askelmaa tai porrasta. NES:n mukaan sana on laina ruotsin sanasta *trappa*. Suomenruotsin murteissa esiintyy myös *trappu*, jolla on

sama asu kuin Porsangissa. SSA:ssa mainitaan, että trappu on suomen länsimurteinen varieteetti (idässä on rappu). Muut variantit ovat trappunen tai rappunen, jotka tarkoittavat porrasta tai askelmaa. Murteessa *trappu* on myös avokuisti. Kiinnostava asia on, että *trappu* voi monikossa ilmeisesti olla myös tikapuut.

>Tikapuut

PM67: ja sanoma nyt kans stige ("tikapuut") ette se kansa oon trappu. mutta niin ko mie äsköin sanoin= meilä oon se vanha sana täälä= tikapuut.

PM69: se oli kohta eilen- mie sanoin ette eilen tahi tois(s)ena päivänä= mie sanoin= mie otan trapun ja menen. sanno ämmä= (sillai) ei ole trappuu ottaat. sie et saata kyllä trappu ottaat (ja) mennä lohthaan. (--) trapp oon trappu se ja menn(ä) lohthaan mutta (--) mie en meinanu sitä- mie meinasin ottaat stigen ("tikapuut") ja mennä ylös- se mie meinasin mutta mie sanoin väärin. ja mie sanoin hyvin usshein väärin (ko kotona norjaa puhuma).

Pykälä

PN73: trapun pykälät. (--) piian se oon tyhä pykälät.

PM67: no näin abstraktinen saattaa sannoot= se oli korkkee pykälä. jos ei ole niin ko jaksanu tehdä sitä ja mutta viimen hän jaksaa= se saattaa sannoot= se oli jo kyllä korkkee pykälä hälle.

Kaikki haastateltavat käyttävät sanaa *pykälä* portaiden tai tikapuiden askelmista. Lisäksi sitä voi ilmeisesti käyttää abstraktisesti esteistä.

NS:ssä *pykälä*-sanan merkitys on "lovi, kolo" tai "syvennys". Puhekielessä se tarkoittaa astetta. KTS:n mukaan *pykälä* tarkoittaa lisäksi "lovien välinen kohoama": *sahan hampaita muistuttavat pykälät*. Toinen olennainen merkitys on tietyn asiakokonaisuuden sisältävä numeroitu säädöstekstin kohta, esimerkiksi "pöytäkirjan kohta".

NES:n mukaan sana on johdos vartalosta *pykä*, jonka alkuperä on toistaiseksi selviämättä.

MIS:ssä *pykälä*-sanan merkitys on sama kuin suomessa, ja lisäksi se tarkoittaa meänkielessä asetusta tai ohjetta tai lovea. Se tarkoittaa myös astetta (kahenkymmenen pykälän pakkanen).

Sanan riski väärinymmärtämisen suhteen on, että se tarkoittaa konkreettisempaa asiaa porsanginkveenissä (vaikka sitä voi käyttää ainakin jonkin verran metaforana), kun taas suomessa sillä on yleisempi merkitys ja se assosioituu helposti esim. pöytäkirjan numeroituun kohtaan.

4.3.5 Työkaluja kuvaavat sanat

Työkalu-ryhmässä on taas esimerkkejä siitä, että ylä- ja alatermit ovat kehittyneet eri tavalla porsanginkveenissä ja suomessa. Esimerkiksi *ansa*-sanana yläkäsite on haastateltavien vastausten perusteella *killeri*. Oli oikeastaan yllättävää, että en löytänyt enemmän sanoja, koska työvälineet saattavat uudistua tai jäädä kokonaan pois käytöstä. Todennäköisesti työkaluja kuvailevia sanoja on olemassa enemmän, sillä elinkeinot ovat muuttuneet nopeasti melko lyhyessä ajassa sodan jälkeen (Lindgren ym. 2003: 185).

Ansa

LN74: joo se kyllä laitettiin meän tuvalla- riekon ansa ja sitten menttiin metthään (niitten) (anssojen) kanssa ja joo se lintu menttiin siihen- (ansshoin). se oli- sillä net pyydettiin riekko. (--) se on semmoinen strengaa- rakennus ja (--) oli oikein ohut strengaa.

H: (--) ja sitten laitettiin solmu(n)?

LN74: ja. joo ja se hengastettiin semmosheen puuhun. laitettiin semmosheen puuhun. että vasta- se pyssy hengastettiin semmosheen lalvaa-. (--) sitten tota noo panttiin- kustatettiin vähän että se lintu käveli siihen. se hiirttyi siihen.

Haastateltavien mukaan *ansa*-sana on porsanginkveenissä alakäsite, eli se on tietyn tyyppinen *ansa*, niin kuin haastateltava LN74 selittää yllä olevassa esimerkissä. Yläkäsite on *killeri*.

NS:n ja KTS:n mukaan *ansa* on pyydyksenä käytetty lanka, josta on tehty silmukka. Näiden sanakirjojen mukaan *ansa*-sanalla on konkreettinen merkitys, esimerkiksi *joutua ansaan*. Lisäksi se tarkoittaa ”itsestään toimivaa pyydystä”. Kuvallisella tasolla voi sanoa: *kysymykseen kätkeytyi viekas ansa, kuoleman ansat yllättivät minut* jne.

SMS:ssä *ansa* on langasta tehty (esim. lintujen tai jäniksen) silmukanpyydyys. Sen levikki on PohK-P, Kai, PerP, LänP. Lisäksi se voi tarkoittaa myös muita kuin silmukkapyydyksiä. Abstraktisella tasolla se saattaa tarkoittaa vaikeuksiin joutumista (*olla ansassa*).

NES:n ja SSA:n mukaan *ansa*-sanalla on vastineita kaikissa lähisukukielissä ja mahdollisesti saamen kielessäkin. Sana tulee balttilaisesta taholta ja on ilmeisesti vanha laina. Muinaispreussin kielessä *ansis* tarkoitti ”patakoukku”. Latviaksi *osa* merkitsee ”kahvaa, kädensijaa” tai ”silmukkaa”. Kirjasuomessa sanaa on käytetty Agricolasta alkaen. MIS:ssä *ansa*-sana tarkoittaa samaa kuin suomeksi.

Tiivistetysti sanottuna suomessa *ansa*-sana kattaa paljon laajemman merkitysalan kuin porsanginkveenissä, jossa se ei ole itsestään toimiva pyydys; haastateltavien mukaan

tämä on porsanginkveeniksi *killeri*. Tarkemmin sanoen porsanginkveenissä ja suomessa on eri ansatyyppejä, joka toimii yläkäsitteenä.

>Killeri

LN74: killeri on muunlaanen (laite)- rakennus. (--) siin'oon semmonen kliippaa joka- (---) lyöpi tyhä) ja- . näyttää kädellä miten mekanismi toimii. (--) joo. mutta se oli fiäarit (sanothiin). mie en tiää mikä se on suomeksi. (se oli sillaila että- ko se-) (--) joskus se sai kyllä sormen ylisheen. jos se päästäthiin se löi yli sormet (--) . mutta se- piti panna tuomonen- että se tullee pänhiin. se oli semmonen- muutamalainen neula (--) jolla se pidätti joo. mutta se kanssa oli hyvin hienosti pantu ette se- ko tältä (liekaattaa)

4.3.6 Ruokaa kuvaavat sanat

Tässä kategoriassa yllättävästi ei ole suoria lainoja norjan kielestä, niin kuin oli Hanne Utvikin (1996) työssä (Utvik 1996: 260–262). Tässä esiintyy yksi käännöslaina (*keskipäivä*), ja sitten on eräs kehitys, joka on tapahtunut ehkä vain Porsangissa: *piirttää*-sanaa on ehkä metaforana käytetty myös leikkaamisesta joissakin tapauksissa, ja siitä on mahdollisesti johdettu *piiret*.

Keskipäivä

LN53: (--) tule syömhään keskipäivää. (--) se saattaa olla kolmen aikana- neljän aikana illala. ko mie sanon sulle= tulee syömhään huomenna keskipäivää. mie sanon- asso ruokan nimi on keskipäivä.

PM69: silloin mie aijon keksipäivää laittaa.

LN74: se oli sillaila se aamutyö tehdä ja se oli- sittee oli (mitäki) kesän aikana oli kentällä käy'ä (--) (ja se oli) niittää- haasi ja sittee tuli keskipäivä-aika oli mennä tuualle ja sitte laittaa se keskipäivän ja syöä ja sittee oli- ja sittee pittäisi levätätä (se) keskipäivän. (--) se oli jatkaa sitten päivän ko oli levänhee(t)- jatkaa sen päivän.

Kaikki haastateltavat käyttivät *keskipäivä*-sanaa ”päivällisestä”. Sana näyttää olevan käännöslaina norjan kielestä (*middag*), jossa nimi ilmeisesti on saatu siitä ajankohdasta, kun syödään päivällistä. Muiden päivän aterioiden nimet ovat haastateltavien mukaan *aamuruoka*, *iltaruoka* ja *iltanen*.

NS:n ja KTS:n mukaan *keskipäivä* on klo 12 päivällä: voidaan sanoa esimerkiksi *keskipäivän helle*, *keskipäivän aikaan* jne.

NES:stä ja SSA:sta ei löydy ”keskipäivä”-yhdyssanaa, vaan *keski* ja *päivä*-sanat ovat olemassa erikseen. Keski-sanalla on vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissä. Sanavartalo on selitetty omaperäiseksi sanaksi, ja sen alkuperäisen muodon on ajateltu olevan **keske*. Niin suomessa kuin lähisukukielissä keski on usein kiinnitetty tiettyihin taivutusmuotoihin

adverbien kantana tai muiden sanojen osana, mikä näkyy tässä keskipäivä-sanassakin. Vanhassa kirjakielessä sanan taivutusmuotoja ja johdoksia on ollut käytössä jo Agricolasta alkaen.

Päivä-sanallakin on vastineita kaikissa lähisukukielissä sekä saamessa. Kaikissa kielissä se merkitsee sekä ”päivää” että ”aurinkoa”. Yhdyssanoista ja joistakin verbistä (”päivänpaiste” ja ”päivettyä”) näkee, että aurinko-merkitys on ollut olemassa Suomessakin ennen kuin *aurinko*-sana korvasi päivä-sanan tässä merkityksessä. Sanan alkuperäinen merkitys on rinnastettu kantasamojedin *pewjä-sanaan, joka on tarkoittanut ”lämpöä” tai ”lämmintä”. Jos tämä pitää paikkaansa, niin alkuperäinen merkitys on ollut ”lämmiin, lämpö, auringon lämpö, aurinko”. Toisin sanoen sitä on käytetty laajemmin kuin nykyään.

Väärinkäsityksen riskin *keskipäivä*-sanassa on, että suomenkielinen ei välttämättä ymmärrä, että puhutaan ruoasta, eikä ajankohdasta ”keskellä päivää”.

Leipäpiiret

LN74: tarkoittaa brødskive (”leipäpala”). se oon yksi piiret ja monta piirettä.

PM67: mie leikkaan leipäpiirettä= mie leikkaan leipäpiirtheen.

Kaikki haastateltavat käyttivät *leipäpiiret*-sanaa ”leipäpala”-merkityksessä. Muutamat mainitsivat synonyymejä, kuten *leipäskiva*, joka on osittain käännöslaina norjan kielestä.

NES:n ja SSA:n mukaan piirtää taas on johdos ikivanhasta *piiri*-sanasta, jonka alkuperäinen merkitys on ollut viivan, uran, naarmun tekemistä. Alkuperäiseksi muodoksi on rekonstruoitu itse asiassa *pire tai *pirä, ja alun perin se on tarkoittanut ”ympyrä, piiri” tai ”ympäröidä, rajata”. Sen perusteella ei ole mahdotonta, että sitä on Porsangissa käytetty metaforisesti leikkaamisesta. Mahdollisesti *leipäpiiret*-sanaa on alettu käyttää ”leipäpalasta”, sillä ajatellaan, että sitä on leikattu.

4.3.7 Eläimiä ja luontoympäristöjä kuvaavat sanat

Toistuva ilmiö eläimiä ja luontoympäristöä kuvaavien sanojen ryhmässä on, että sana on jommassakummassa kielessä joko ylä- tai alatermi (*elävä* ja *elläin*). Joidenkin sanojen tapauksessa kyse on ehkä käännöslainasta pohjoissaamesta (*luokka*, *nauta*). Toinen ilmiö on, että sanalla on sellainen polysemia, jota ei ole porsanginkveenin kielessä. Yksi esimerkki tästä on sana *pöllö*, kun sille petolinnulle on porsanginkveenissä olemassa muu nimitys (*pökkö*).

Kiinnostava asia tässä ryhmässä oli, että varsinkin eläinten nimitysten kohdalla oli niin, että monesti sanoja ei tunnettu Pyssyjoella. On tietenkin mahdollista, että niitä ei vain muistettu, kun näitä nimityksiä ei varmaankaan käytetä joka päivä; tällainen tieto luonnosta ei ole enää välttämätöntä, jotta pärjäisi Porsangissa.

Elävä

LM68: talon elävät.

LN74: elävät oon elläimet navetassa.

H: saattaako elävät myös olla mettässä?

LN74: joo.

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *elävä* tarkoittaa ”eläintä”. Jotkut käyttivät sanoja *elävä* ja *elläin* synonyymisesti, ja toiset pitivät sanaa *elävä* yläkäsitteenä ja sanaa *elläin* alakäsitteenä.

NS:n mukaan *v elävä*-sanaa oi käyttää eläimistä (ja kasvoista), mutta sitten täytyy lisätä jotakin sen jälkeen, esim.: ”elävä karja”.

VKS:ssä *elävä* on sekä adjektiivinen että substantiivinen. Adjektiivina se tarkoittaa ”elossa olevaa” tai ”liikkeellä olemista”, kun puhutaan elottomasta luonnosta. Substantiivina sitä voi käyttää niin kuin sitä käytetään haastateltavien esimerkeissä eli eläimistä.

SMS:ssä *elävä* on yleisuomalainen nimitys, ja sen rinnakkainen variantti saattaa olla *eläväinen* (”elossa, hengissä, elävänä” jne). Ensiksi *elävä* tarkoittaa, niin kuin aiemmin mainittu VKS:ssä ”hengissä olevaa”, jota voi käyttää sekä konkreettisesti että abstraktisesti. Toiseksi se tarkoittaa ”eläintä”, ja kyse voi olla villieläimistä, kotieläimistä (karjasta), hyönteisistä jne. Kolmanneksi se tarkoittaa ”vilkasta” tai ”eloisaa”, ja lisäksi ”varakasta, hyvinvoipaa, oikeaa, aitoa” tai ”todellista”.

NES:n mukaan *elävä*-sana tarkoittaa ”elossa olevaa” tai ”elollista”. Se on ikivanhan, omaperäisen *elää*-verbin partisiippimuoto ja johdos. Niin *va-/vä*-päätte kuin johdostyyppi sinänsä ovat kantaaurililaisia, joten kaikista sukukielistä löytyy vastineita samojedikieliä myöten. NES:ssä mainitaan myös, että murteissa sanaa käytetään usein substantiivina eläinmerkityksessä. Oletetaan, että alkuperäinen merkitys on ollut hyvin väljä, ”se joka elää tai liikkuu”. Kiinnostava asia on, että haastateltavien antamat merkitykset olivat tässä identtiset suomen murteiden kanssa, ja myös lähellä ehdotettua alkumerkitystä. Kiinnostavaa oli, että

muutamat haastateltavatkin yhdistivät tämän elää-verbiin.

MIS:ssä *elävä* on sekä elläin-sanana synonyymi että adjektiivimainen niin kuin suomessa. Sanakirjassa on esimerkki ”elävä etheensä ajattelee”.

Elävä on riskisana, koska se toimii useiden porsanginkveeninkielisten kielessä yläkäsitteenä.

Elläin

PN68: (--) no meilä oon elläimet navetassa. (--) kotielläin mutta saattaa olla villielläin kaha.

PM69: joo kettu oon elläin. ja hukka oon elläin. (--) ja ahma ja- kaikki net- elläimet jotka oon siinä vaarassa ja karhu net oon elläimet.

Elläin on VKS:ssä eläinkuntaan kuuluva yksikkö, eläin yleisesti (ylätermi), ja sen toinen merkitys on kotieläin, varsinkin karja. NS:ssä selitetään, että eläin tarkoittaa ”paikasta toiseen siirtyviä, orgaanista ravintoa ottavia eliöitä”. VKS:ssä mainitaan esimerkkeinä: *ihmiset ja eläimet, kasvikset ja eläimet, villit eläimet, metsän eläimet, harvinainen/eksoottinen eläin* jne. Tässä on paljon asetelmia, missä eläin jää toiseksi tärkeäksi.

NS:ssä on paljon yhdyssanoja, kuten *päiväeläin, yöeläin, nautaeläin, häkkieläin, kotieläin, hyötyeläin, riistaeläin, turkiseläin, ratsueläin* jne. Osa näistä kertoo eläimen ominaisuuksista, vaikka siitä, missä se asuu, mihin aikaan päivästä sen voi nähdä tai onko se naaras tai koiras jne. Suurin osa näistä kertoo ehkä kuitenkin eniten siitä, millaista hyötyä eläimistä on ihmisille ruokana, tuotteena tai työvoimana.

MIS:ssäkin *elläin* tarkoittaa eläintä yleisesti, niin kuin suomessa. SMS:ssä mainitaan, että eläin-sanana levikki johtuu ehkä kirjakielen vaikutuksesta. Ensisijaisesti se on ”kotieläin, varsinkin lehmä tai nauta”. Toiseksi se on ”eläin yleensä” tai ”metsäeläin” tai ”villielläin”.

NES:n ja SSA:n mukaan eläin on epäsäännöllisesti lyhentyneen johdos ikivanhasta, omaperäisestä verbistä *elää*, ja sen alkuperäinen asu on ollut *eläjäin*. Sanalla ei ole tarkkoja vastineita lähisukukielissä, vaan samasta verbistä on johdettu ”eläintä” tarkoittavia johdoksia.

Oikeastaan on kiinnostavaa, että porsanginkveenissä (ja ilmeisesti myös monessa suomen murteessa) on olemassa kaksi verbistä johdettua sanaa, joka molemmat tarkoittavat ”eläintä”. Porsangissa niitä käytetään osittain synonyymisesti, mutta huomasi, että moni myös käytti niitä ylä- tai alakategoriana. Esimerkiksi moni käytti *elävä* merkityksessä ”eläin yleisesti”, mutta oli myös moni, joka käytti sitä enemmän villi- ja petoeläimistä. *Elläin* monikossa assosioituu vahvemmin kotieläimiin, varsinkin karjaan.

Kenttä

PN73: se oon semmoinen maa joo- niitämä. (--) se oon yksi paikkaki täälä jonka nimi oon Kenttä. (--) met sanoma= mene kentäle= ko heinäikana- haasimassa olen.

LM77: missä oli niitetty. missä oli kenttäheinä. missä lamphaat nykivät. missä ei ole mettä sen pääle. (--) heinä talfeen ellämille.

Haastateltavien mukaan *kenttä* tarkoittaa paikkaa, missä niitetään heinää ja missä kotieläimet käyvät laitumella. Lisäksi se on paikannimi.

NS:ssä ja KTS:ssä *kenttä* on ”avoin, tasainen nurmen peittämä luonnon paikka”, esimerkiksi *ruohollinen vihreä kenttä*, *leikkikenttä*, *jääkenttä*, *paraatikenttä* jne. SMS:n mukaan se saattaa olla ”joenvarsiniitty, piha tai piha-aitaus”, ”tilapäinen tai autioitunut asuinpaikka”. Levikistä on eniten tietoja alueilta SatP, HämP-E, Sav, PohP ja Kai. Yksi kiinnostava merkitys tässä yhteydessä on kotieläinten kesäisen oleskelupaikan konteksti, *laidun*, johon karja viedään koko kesäksi. *Laidun*-yhteys on todella lähellä haastateltavien esimerkkejä, ja SMS:n mukaan tämän käytön levikki on LänP ja Vesisaari. En löytänyt esimerkkejä juuri näistä paikoista, vaan Ylitorniosta: *me veimä ne lamphaat Niurolan kenthään saakka*.

KTS:ssä mainitaan siis todella laaja käyttö, jossa *kenttää* voi käyttää sekä yleisesti jostakin (”urheilukentästä, malmikenttä”) että erikoiskielen merkityksessä (fys. ”voimakenttä”), ja myös konkreettisesti (”kirjekuoren osoitekenttä”) ja abstraktissa (”kunnian kenttä tai puhelimen kenttä”) merkityksessä, mikä on hyvin kiinnostavaa. Lisäksi sitä käytetään hyvin abstraktisesti eri aloilla esimerkiksi ilmauksissa *kasvatuksen kenttä*, *tutkimuskenttä*, *kentällä työskentelevä tutkija* jne.

VKS:ssä mainitaan kaksi merkitystä. Ensimmäinen on (luonnonvarainen) ”puuton, ruohoa ja heinää kasvava maa-alue”. Toinen on kuvallisesti ja uskonnollisessa kontekstissa iankaikkisesta elämästä, esim.: ”vihreä tai viheriäinen niitty”.

MIS:n mukaan *kenttä* on ”tasainen maa, karjanmaja, kovaksitallattu” ja ”lyhyttä ruohoa kasvava paikka”. MIS:ssä mainitaan yhdyssanoja kuten *kenttäaukea* (”tallattu aukio”), *kenttäheinä* (”kenttärüoho”), *kenttäoikeus*, *kenttäpaikka* jne.

NES:n ja SSA:n mukaan sanalle on esitetty vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissä, vaikka vain karjalan, vepsän ja pohjoissaamen vastineet on arvioitu varmoiksi. Sanan alkuperä on kiistanalainen. Etäsukukielten vastineiden perusteella sanaa voi pitää vanhana ja omaperäisenä, mutta toinen mahdollisuus olisi, että se olisikin laina saamen kielestä, joka taas

olisi vanha germaaninen laina.

Kenttä-sanalle on rekonstruoitu alkumuoto *skenþa, jonka alkumerkitys lienee ”karvaista nahkaa”. On oletettu, että tämä merkitys on muuttunut saamen kielessä sillä tavoin, että se tarkoittaa ”nurmikenttää” ja ”ketoa”. Mielenkiintoista on, että NES:ssä mainitaan, että *kenttää* käytetään peräpohjalaismurteissa ”tasaisen nurmikon tai nurmeksi jääneen pellon” nimityksenä. Se voi myös olla ”asuntojen ympärillä olevan tallatun ja heinää kasvavan paikan” nimityksenä. Tässä merkityksessä se on juuri pohjoinen sana. Urheilukenttiä on alettu rakentaa vasta 1800-luvulla. Sana on ensimmäistä kertaa mainittu vanhassa kirjasuomessa Henrik Gabriel Porhanin lisäyksissä Daniel Jusleniuksen sanakirjassa 1770-luvulla.

Kenttä on porsanginkveenissä enemmän konkreettinen paikka (ja myös paikannimi). Suomeksi sitä voi käyttää *kenttä* myös abstraktisena käsitteenä: *teen kenttätöitä*. Erään haastateltavan mielestä tämän lauseen voi porsanginkveenissä helposti tulkita väärin, eli niin, että joku tekisi heinätyötä jossakin ruohoa kasvavassa paikassa. On oikeastaan kiinnostavaa, miten sana on suomessa kehittynyt abstraktisempaan suuntaan, ehkä siinä yhteydessä, kun tarvittiin osuvia termejä eri tieteenaloilla sekä muutenkin suomalaisessa yhteiskunnassa. Porsangissa puolestaan on tarvittu konkreettisempaa merkitystä.

Luokka

LM77: tyyrätä luokassa talvela siivako(i)la.

LN74: länkky hevosela. net aijoainheet hevosela. se oli semmonen luokka. se kansa oli luokka. (--) se piettiin silloin ko oli häkki tahi jotaki- lähettiin heiniä nuodahaan laosta. se oli hirmuinen iso semmonen aine jota panttiin reen päälle. siin’oli- semmonen kevee tinka niin ko yksin (nostettu). nostaa tyhä sen ja siinä- *nauramme*. sitt’oli semmonen länky ja sitte se luokka (--).

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *luokka* tarkoittaa ”mäkeä”. Yksi haastateltava käytti sitä myös luokki-merkityksessä. He manitsivat yhdyssanoja kuten *myötäluokka* ja *vastaluokka*. NS:ssä, KTS:ssä sekä VKS:ssä *luokka* on ”opetusryhmä koulussa,” joka on luokiteltu oppilaiden edistyneisyyden mukaan. Toinen mahdollinen merkitys on ”tietynlaisten ihmisten tai olentojen joukko”. Kolmas on ”veron, myynnin tai luokituksen mukainen kategoria tai ryhmä”.

NES:n ja SSA:n mukaan *luokka* on kehittynyt slaavilaisperäisestä lainasta *luokki*. Alkuperäinen merkitys lienee ”kaari” tai ”kaareva esine”. Ensimmäisessä merkityksessä sillä ei ole vastineita sukukielissä, mutta toisessa sillä on vastineita joissakin lähisukukielissä. NES:ssä todetaan, että lainautumisen jälkeen *luokka*-sana on alkanut tarkoittaa ”kimppua” tai

”nippua”, sellaisissa tapauksissa, joissa joustavaa puukaarta (eli kuokkaa) on käytetty apuna sidottaessa kimpuksi samanlaisia esineitä. Tästä on ilmeisesti ollut sellainen kehitys, että sitomatta muodostetusta kimpusta on tullut ”koululuokan tai kategorian nimitys”. Tässä merkityksessä sanaa on käytetty ensi kertaa Ericus Schroderuksen tulkisanakirjassa vuonna 1637.

Yhden haastateltavan vastauksen perusteella näyttää siltä, että luokka tarkoittaa myös luokkia, jonka merkitys on hevosen ajotarvikkeet. Näköjään ”mäkeä” tarkoittava luokka ja länkivaljaiden kaarta merkitsevät ”luokka” ja ”luokki” ovat ikään kuin sulaneet yhteen porsanginkveeninkielisten kielitajussa ja tuoneet sille polyseemisiä suhteita, joita ei ole suomessa, jossa on sana *mäki*. Porsanginkveeniin sana on todennäköisesti lainattu pohjoissaamen *luohkká*-sanasta, joka tarkoittaa juuri mäkeä.

MIS:n mukaan *luokka* on ”luokki”. MIS:ssä mainitaan esimerkkejä kuten: *hään oon minun luokala, liha meni hyvähään luokhaan, seuraavan luokan jälkhiin olema kotona*. Viimeinen esimerkki on juuri samanlainen kuin haastateltavien esimerkit.

On oikeastaan kiinnostavaa, että *luokki*-sanalla on polyseemisiä merkityksiä sekä suomessa että porsanginkveenissä, mutta nämä merkitykset eivät kuitenkaan ole täysin samoja. Porsangissa ei ole tapahtunut sitä kehitystä, että *luokki*-sana olisi alkanut tarkoittaa ”sosiaalista ryhmää” tai ”jonkin asian kategoriaa”, sillä ennen ei ollut niin tavallista, että ihmiset kävivät koulua. Sen sijaan sana assosioituu pohjoissaamen *luohkká*-sanan merkitykseen. Usein kveenit ja merisaamelaiset yrittivät vain tulla toimeen. He yrittivät saada tarpeeksi ruokaa omassa maatilassa ja mahdollisesti tienata vähän, kun oli töitä (Pettersson 1994: 82-83). Toisin sanoen se hierakkinen systeemi, joka sosiaalisesti jakaa ihmiset luokkiin kouluissa ja työpaikoilla, on ymmärtääkseni sen verran uusi asia Porsangissa, että siinä merkityksessä käytetään norjalaista lainaa *klassi*.

Nauta>Nauti

LM65: kettu oon nauta. (se) syöpi toissii elävvi. sen sannoovat.

LN74: kettu ja hukka ja karhu. ne oon naudat.

Haastateltavien mukaan *nauta* tai *nauti* tarkoittaa petoeläintä ja toimii yläkäsitteenä. Huomasin, että *nauta*-asu näytti olevan tutumpi Lemmijoella. Pyssyjoella ihmiset tunnistivat sanan paremmin *nauti*-asussa. Jotkut tiesivät, mitä se tarkoittaa suomessa, ja mainitsivat sanoja kuten *härkä* ja *purri*, jotka molemmat tarkoittavat ”nautaurosta” ja joista *purri*

vaikuttaa olevan paljon tavallisempi.

KTS:ssä ja VKS:ssä *nauta*-sanan merkitys on ”onttosarvisiin kuuluvia kookkaita märehijöitä”. Lisäksi sanaa käytetään eläimen lihasta: voidaan sanoa esim. ”naudan kylkipala”.

Kiinnostava asia on, että MIS:ssä *nauta* tarkoittaa sekä ”karjaa” että ”petoeläintä”. MIS:ssä on esimerkki ”karhuu oon nauta kans”. Kuitenkin kaikki yhdyssanat viittaavat nautaan kotieläimenä: *nautaeläin*, *nautahärkä*, *nautakarja*, *nautalehmä*, *nautavasikka* jne.

NES:ssä todetaan, että sanalla ei ole vastineita lähisukukielissä. Yksi teoria olisi, että sana on laina germaanisista naapurikielistä, ja sen kantagermaaninen alkumuoto olisi **nauta*, joka on voinut tarkoittaa omaisuutta yleisesti. On hyvin mahdollista, että sana on alkanut tarkoittaa ”karjaa”, sillä se on aina ollut tärkeä omaisuus maatalouskulttuurissa, joka on tärkeä osa sekä suomalaista että naapurimaiden kulttuuria. Muun muassa ruotsissa on olemassa sana *nöt*. Norjassa myös on olemassa *naut*, joka bokmålin ja nynorskin sanakirjojen mukaan tarkoittaa ”lehmää” ja ”tyhmänä pidettynä ihmistä” (Bokmålin ja nynorskin sanakirjat 2017).

NES:ssä mainitaan, että sama sana on lainattu saamen kieleen *návdi*-asussa merkityksessä ”susi” tai ”turkkiläin yleisesti”. Toisin sanoen porsanginkveenissä on todennäköisesti taas tapahtunut merkityslaina saamen kielen vaikutuksesta, mikä vahvistaa sitä, että *nauti*-asu on myös olemassa. Sanat muokkautuvat niin helposti, että porsaningkveeninkielinen ei välttämättä huomaa *nauta*-sanan olevan laina.

Näkö

PN73: minula oon (f)huono näkö.

LM68: ko silmännäkö mennee emmie saatattaa langata neulan silmän läpi. (--) päivännäkö= dagslys (”päivänvalo”).

Kaikki haastateltavat käyttivät sanaa *näkö* valosta ja lisäksi joskus myös näkökyvystä. Yhdyssanoja ovat esimerkiksi *päivän näkö*, *silmännäkö*, *kynttilän näkö* jne.

NS:n ja KTS:n mukaan *näkö* on ”kyky nähdä tai näköaisti”. Esimerkkeinä esitetään *hyvä näkö*, *huono näkö*, *tarkka näkö*, *terävä näkö*, *sokea sai näkönsä* jne. Lisäksi se voi olla ”näkeminen yleisesti”.

VKS:ssä *näkö* on sekä konkreettisesti ”näköaisti, näkökyky; silmät” että abstraktisia käsitteitä, kuten ”tieto, ymmärrys” tai ”näkemys”. Se on myös ”katse, silmäys” tai ”katsaus”.

Ehkä mielenkiintoisin merkitys juuri porsanginkveenin kielen kannalta on ”näkyminen”, varsinkin jostakin valonlähteestä, esimerkiksi: *Alm 1705 B6b että Cuun leweys ja näkyväinen olendo on nijn paljo Eteläsä, nijn eij taida se estä meildä – – Auringon näkö* .

Tässä sitaatissa on jopa fraasi *auringon näkö* ja muissa esimerkeissä *cuun näkö*. Porsanginkveenit eivät ilmeisesti ole ensimmäisiä, jotka ovat käyttäneet sanaa konkreettisesti merkityksessä. Valo on se, jonka avulla pystyy näkemään, joten merkitykset eivät ole niin kaukana toisistaan. VKS:ssä on yhdyssanoja kuten *silmä-, silmäin-, silmän-, ulko-, ulos-, unen-, uni-, vaivan-, yönäkö*. Osaa näistä käytetään edelleen Porsangissa.

NES:n ja SSA:n mukaan *näkö* on johdettu *näkyä*-verbistä, joka taas on passiivis-refleksiivinen johdos ikivanhasta omaperäisestä **näke*-vartalosta, joka on rekonstruoitu suomalais-ugrilaiseksi alkumuodoksi. *Näkö* ja *näkyä* ovat molemmat esiintyneet Agricolasta alkaen.

MIS:ssä *näkö* on ”näkökyky”, ja siitä esitetään esimerkkeinä ”näön huonontuminen, sulla oon hyvänäkö”. MIS:ssä mainitaan yhdyssanoja kuten *näköaisti, näköalakahvela* (”kahvila”), *näköalapaikka, näköhermo, näköhollila* (”näkösilmi”), *näkökuva* (”harhanäky”), *näkövinkkeli* (”näkökulma”), *näköpiste* (”pupilli”) jne. Suurin osa näistä liittyy anatomiaan ja näkökykyyn, toinen iso ryhmä liittyy näköalaan ja kolmas ryhmä abstraktisiin käsitteisiin, jotka kuvailevat eri mielipiteiden kantaa ja oma roolia tai osuutta siinä.

Näkö on riskisana, koska sen viittausala on porsanginkveeniksi supistunut sekä muuttunut konkreettisemmaksi. Se ei tarkoita vain ihmisten ja eläinten näkökykyä yleisesti, vaan myös itse lähdeä (”valoa”), jonka avulla nähdään. Suomeksi sanalla on paljon yleisempi merkitys.

Puola

PN68: kokkohan puoloi. menemä kokkohan puoloi.

LM68: mennä puolaa kokkohan.

Haastateltavien mukaan *puola* merkitsee *puolukkaa* (”*Vaccinium vitis-idaea*”). Haastateltavat mainitsivat usein sellaisia esimerkkejä kuin ”mennä kokkohan puoloi” ja ”mennä puolhoin”. Puolan valtion nimi sen sijaan on enemmän norjan kielen mukainen ”*Phuulen*”.

NS:ssä luetellaan, että *puola* on termi, joka tarkoittaa ”jonkilaista putkea” tai ”rullaa (joka mahdollisesti on metallista)” ja ”jonka ympärille on kääritty lankaa ompelukoneessa tai filmirullassa”. Lisäksi *puola* voi olla ”tika tai puolapuiden poikkipuu” tai ”puolapuu

huonekaluissa”. KTS:n mukaan *puola* siis liittyy käsityöhön ja varsinkin tekstiilialaan, mikä näkyy esimerkiksi yhdysanoista, kuten *kehrupuola*, *kutomapuola* jne.

NES:n ja SSA:n mukaan *puola* näissä merkityksissä on laina ruotsin sanasta *spola*. *Puola*-sanalla marja-merkityksessä on vastineita niin lähi- kuin etäsukukielissä. *Puolukka* on tämän sanan johdos, jota käytetään suomen yleiskielessä. On arveltu, että sanan suomalais-ugrilainen alkumuoto olisi *pola. *Puola*-sanaa on käytetty kirjasuomessa ensimmäistä kertaa Ericus Schroderuksen sanakirjassa 1637. *Puolukka*-sanaa taas on käytetty kirjasuomessa vasta Kristfrid Gananderin sanakirjassa.

MIS:n mukaan *puola* voi tarkoittaa meänkielessä kolmea eri asiaa: ensiksi se tarkoittaa *puolukka*-marjaa, toiseksi se on termi, joka liittyy käsityöhön, ja kolmanneksi se on Puolan valtion nimi. Kiinnostava asia on, että myös puolukka on MIS:ssä. KTS:ssä mainitaan, että *puola*-sanaa käytetään murteissa puolukan synonyymina. NS:ssä mainitaan esimerkkejä, jotka sopivat ”puolukka”-merkitykseen: ”poimia puoloja, käydä puolassa” jne. Sanasta on muodostettu sellaisia yhdyssanoja kuin *sianpuola* ja *vesipuola* jne.

Puola on taas esimerkki siitä, että väärinymmärrysten riskejä tulee siitä, että *puola*-sanalla ei porsanginkveenissä ole samanlaisia polyseemisiä suhteita kuin suomessa. Toisin sanoen ei välttämättä osata yhdistää sanaa oikeaan merkitykseen.

Pöllö

LN53: (--) tekkee niin paljon pöllöi tinkaa tai homma tai- joo. (--) se oon niin pöllön ette ei pölkkaa. ei se (--) pölkkaa mithään. ette hän tohtii flause seg ut eller sillai (”että hän uskaltaa tehdä itseänsä naurunalaiseksi tai sillä lailla”). (--) ette hään tohtii tanssaat. eikä se perusta. (--) se oon niin pöllö.

PN68: (--) pöllö se oon (--) semmoinen kortfatta (”lyhytjärkinen”) - assoo se hulluttele (vähäisen)- (--)

LN74: mutta vähän pöllö= se joka tekkee asioita vähän nurinpäin.

Kaikki haastateltavat yhdistivät sanan *pöllö* ”typerä ihminen” -merkitykseen. Haastateltavat selittivät *pöllö*-sanan sillä tavoin, että se on ”vähemmän vakava kuin hullu”; hullu taas on yksi askel pahempaan suuntaan eli mielisairauteen. Pöllö ihminen sen sijaan tekee vain vähän tyhmiä asioita, ja puhuja saattaa puhua tästä lämmöllä ja samalla kuitenkin välittää ja ihailla toista, vaikka naurattaakin vähän.

Pöllö-linnun nimi sen sijaan on porsanginkveenissä, ainakin Lemmijoen haastateltavien mukaan, *pötkö*. Muut nimitykset ovat *kissipötkö*, *pyöräpää* ja *skalfi* (”*Bubo scandiacus*”). Kiinnostava asia oli, että ensin mainitut nimitykset kuvailevat haastateltavien mukaan samaa lajia (”*Strix aluco*”). Toiset haastateltavat olivat taas sitä mieltä, että

kissapökkö ja *pyöräpää* ovat yläkäsitteitä. Mahdollinen selitys lienee, että lehtopöllö (”*Strix aluco*”) on ollut se laji, jonka useimmiten on nähty. Pyssyjoella en löytänyt nimityksiä, jotka tarkoittaisivat pöllö-lintua; oli yksi haastateltava, joka mainitsi sanan *kissihaukka*, mutta oli epävarma siitä, minkä lajin nimi se on.

NS:ssä ja KTS:ssä selitetään, että *pöllö* tarkoittaa ensisijaisesti ”yöpetolintuja, joilla on pehmeä höyhenpeite, pyöreä pää ja suoraan eteenpäin katsovat silmät”. Sanakirjat mainitsevat esimerkkeinä ilmaukset *pöllön äänetön lento, silmät pyöreät kuin pöllöllä* jne. Kiinnostava asia on, että porsanginkveenin merkitys mainitaan NS:ssä ja KTS:ssä. Toisin sanoen *pöllö*-sanaa voi käyttää suomessakin tyhmästä ihmisestä ja sanoa esim.: ”siinä oli pöllö mies”. *Pöllö* tarkoittaa siis vain yleisesti ”tyhmää”. On vähän ironista, että niin viisana pidetyn linnun nimi myös tarkoittaa ”tyhmää”. NES:n ja SSA:n mukaan tämän merkityksen syynä pidetään sitä, että pöllön pyöreät ja tuijottavat silmät, jotka päivänvalossa ovat lähes sokeat, saattavat tuoda mieleen tyhmyyden perikuvan. SSA:ssa mainitaan, että sanalla on mahdollisesti deskriptiivinen alkuperä.

Ö-äänteessä on mahdollisesti jonkilaista huvittavuutta, sillä se esiintyy monessa hauskankuuloisessa sanassa, esimerkiksi sanoissa *hölynpöly* ja *höpöhöpö*. Tämä sopii yhteen sen kanssa, että myös porsaningkveenissä hauskankuuloisissa sanoissa on usein *ö*, esimerkiksi sanoissa *pöllö* ja *pyöräpää*. Ainakin kaikki Lemmijoen haastateltavat olivat samaa mieltä siitä, että näissä sanoissa on tiettyä huvittavuutta tai mahdollisesti leikkimielisyyttä.

Sen sijaan sille on muita nimityksiä. *Pöllö* on riskisana, koska porsanginkveenin kielessä ei ole samoja polyseemisiä merkityssuhteita.

Väylä

LM65: väylä= se oon jovessa se valta siinä missä syvviin oon joki. se oon väylä. jovessa oon väylä mutta siinä kans saattaa jos= merelä ko vähän toukentampana tullee syempi se kans väylä.

PN73: väylä oon käytetty tääläki= tuoi meni väylhään. til sjøs eller (”merelle tai”)= met sanoma= kauheen ko sielä väylälä oli kova sää. sielä kauheen korkkee meri väylälä. Että (ei) piia lapset mennä sinne= vanhiimet sanottu. (--) se oon syvä. se oon syvä meri= väylä. ja rannalta ja sitte väylhään sanottiin. (sitte) meni ranttaan- rannasta meni sinne. se meni väyläle= sielä oli kauheen syvä.

Moni haastateltavat muistivat, että olivat kuulleet *väylä*-sanon. Moni oli sitä mieltä, että se liittyy meren (ja mahdollisesti) joen ”syvään kohtaan”. Sana käytetään abstraktisemmin Suomessa. Beronka luokittelee tämän sanan substantiiviksi, jota voi käyttää adjektiivimaisesti: Beronka mainitsee esimerkkinä ”*väylä* > *väylempi*” (Beronka 1922: 53).

NS:ssä ja KTS:ssä *väylä* tarkoittaa niin konkreettisesti kuin abstraktisesti reittiä;

monesti sitä käytetään veteen liittyvissä konteksteissa (*laivaväylä*), mutta sitä voi käyttää laajemminkin (*Kulttuurin valtavyylät*).

Meänkielen nettisanakirjan mukaan *väylä* tarkoittaa ”jokea” (Meänkielen nettisanakirja 2017). Haastateltavien vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että *väylä* liittyy vahvemmin meri-kontekstiin, vaikka sitä voi käyttää myös joesta. Näyttää siltä, että sanan merkitys on meänkielessä supistunut, sillä se ei tarkoita siinä vain merta (tai jokea), vaan niiden syvää kohtaa.

NES:n ja SSA:n mukaan *väylä*-sanalla on vastine vain saamen kielessä, jossa *fávli* merkitsee syvää vettä, veden selkää tai ulappaa. Sitä pidetään germaanisena lainana, ja sitä on verrattu muinaisnorjan sanaan **vadle*, joka tarkoittaa matalaa kohtaa veden uomassa. Nykynorjan kielessä verbi tarkoittaa mennä sellaisen kohdan yli tai yleisesti seisoa polviaan myöten mudassa jne. (ks. *bokmålin ja nynorskin sanakirjat 2017*). Heikko osa tässä teoriassa on, että lainanantaja- ja lainansasaajakielen välillä on merkitysero. NES:ssa mainitaan lisäksi, että *väylä* on tyypillisesti pohjoinen sana. Sitä on kirjakielessä käytetty ensimmäistä kertaa pohjalaissyntyisen Ljungo Tuomaanpojan suomentamassa maanlaissa vuonna 1601. SSA:ssa sanalle on mainittu sekä *iso joki*- että *joen syvin kohta* -merkitykset.

Väylä on kiinnostava riskisana sillä tavoin, että se on suomessa aika laajamerkityksinen sana, jota voi pitää enemmän yläkäsitteenä. Porsanginkveenissä sillä sen sijaan on tietty rajattu tarkoite, joka antaa hyvin tarkkaa tietoa meren tai joen syvyydestä.

4.3.8 Aikaa ilmaisevat sanat ja muut partikkelimaiset sanat

Adverbit ovat ehkä riskialttein ryhmä, koska ne kuuluvat samaan tai ainakin samanlaiseen semanttiseen kenttään ja niitä käytetään samoissa konteksteissa, missä yleensä on vähän muuta kontekstia. Niissä ei siis ole mitään, joka vihjaisi siihen, että ne olisivat riskisanoja. Sen huomaa vasta kokemuksen kautta, kun kuin istuu jossakin väärään aikaan ja ihmettelee.

Häkkisen kirjassa käydään läpi, että rinnastuskonjunktio *ja* on oikeastaan germaaninen lainasana ja että sitä ei käytetä paljon suomen sukukielissä viroa lukuun ottamatta. Siinä yhteydessä mainitaan, ettei itämerensuomessa ole ollut vanhaa omaperäistä konjunktiosysteemiä, vaan konjunktiot on saatu joko lainaamalla tai johtamalla pronominivartaloista (Häkkinen 2006: 253). Häkkinen toteaa vielä, että moni konjunktio on syntynyt adverbistä ja että useat niistä ovat nuoria (Häkkinen 2006: 52, 266). Kiinnostavin

asia tässä on, että samat adverbit ovat olemassa samassa merkityksessä kuin meänkielessä (Wande 1982: 57).

Heti

PM69: ette mie tulen heti= jeg kommer snart ("tulen pian"). (---) mie tulen pikkusen aijan päästä= sen kansa saatan sannoot. (--) jos sie sanot minule ette koska sie tulet= mie saatan (--) vastaat sillaila sinule ette mie tulen heti. mie saatan senki sannoot ette mie tulen hopusti. (mie tulen niin hopusti ko mie saatan tulla).

LN74: (--) ei nyt, mutta heti. (--) yhden aijan päästä.

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että *heti* tarkoittaa *pian*. Toisin sanoen se on porsanginkveenissä todella lähellä suomenkielistä merkitystä; porsanginkveenissä kyse on vain vähän pidemmästä hetkestä ja merkitys on laajempi. Suomeksi kyse on lyhyemmästä hetkestä kuin porsanginkveenissä.

Porsanginkveenissä saatetaan sanoa esimerkiksi "heti kevät tulee", ja se merkitsee, että "kevät tulee pian", eikä pari minuutin päästä. Porsanginkveenissä ilmaisuun sisältyy ehkä hieman epävarmuutta, koska tiedetään, että kevät tulee aika lyhyen ajan päästä, vaikka ei tiedetä, milloin täsmälleen. Synonyymimaisia sanoja *heti*-sanalle ovat *varsin* ja *yhtämenno*, joissa kyse on ymmärtääkseni vielä lyhyemmästä hetkestä.

NS:ssä selitetään, että *heti* on ajan adverbi, joka kuvailee, että jokin asia tapahtuu "viipymättä" tai "kohta". Lisäksi sitä käytetään paikallisuudesta: se tarkoittaa myös "aivan välittömästi, vieressä" tai "lähellä". KTS:ssä sitä käytetään myös sekä ajasta (esim. *lähden heti kun ehdin*) ja paikasta (esim.: *aivan lähellä* tai *posti on heti aseman vieressä*). VKS:ssä *heti*-sanana merkitys on "viipymättä" tai "välittömästi".

SMS:n mukaan *heti* voi tarkoittaa, että "jokin tapahtuma on suoranaista jatkoa jollekin". Lisäksi se voi toimia iän tai ajankohdan ilmauksen määrittäenä, jona se osoittaa, että jotakin jatkuvaa seuraa välittömästi: *heti lapsesta* ("lapsuudesta lähtien"). Ehkä kiinnostavin merkitys *heti*-sanalla on se, että se ilmaisee, että "jokin asia on ajallisesti suhteellisen lähellä jotakin hetkeä", esimerkiksi *pian, kohta, äskettäin* jne.

SSA:n mukaan *heti*-adverbilla on muitakin asuja (*hetihi* ja *hetiki*) ja se on mahdollisesti samaa lähtöä kuin *hätä*. Lisäksi on sana *hetim(m)iten*, joka tarkoittaa "pian" tai "kohta". Inkeröisen kielessä on *hetin* ("heti"), johon. Lisäksi selitetään, että yhteys *hätä*-sanaan on epävarma, mutta on mahdollista, että *heti*-sanana loppu -i on ollut vanha tulopääte. MIS:ssä *heti*-sanana merkitys on "pian" tai "kohta" eli sama kuin porsanginkveenissä.

Vaikea asia tämän adverbien kanssa on, että se tarkoittaa osittain samaa kuin Suomessa, mutta kun suomessa on kaksi sanaa, *heti* ja *pian*, porsanginkveenissä *heti* tarkoittaa molempia.

Hiljemin

PN59: mie tulen hiljemin työhön huomana.

LN74: myöhemmin joo. hiljemin sanothiin joo. se oli nuoin ette piti tulla hiljemin ette- emmie tule silloin ko olin luvannu mutta mie tulen hiljemin. joo sillaila oon. (--) emme sanottu myöhemmin.

Kaikki haastateltavat käyttivät sanaa *hiljemin* merkityksessä ”myöhemmin”.

NS:ssä *hiljemin* on *hiljan*-adverbien komparatiivinen muoto: voidaan sanoa esimerkiksi ”puhukaa hiljemmin”. SMS:ssä selitetään, että muita asuja ovat myös *hiljemmin*, *hiljemmän*, *hiljemmästi*. Nämä kaikki ilmaisevat alueilla Sat, PerP ja LänP myöhäisempää ajankohtaa eli merkitystä ”myöhemmin”. Toinen tärkeä merkitys on, että jotakin sanotaan ”hiljaisemmalla äänellä”, siis ”äänettömästi.”

NES:ssä tiivistetään, että sana saattaa olla vanha germaaninen laina (rekonstruoitu muoto: *silē(ja)n*). Tässä lainateoriassa on vain yksi heikko kohta: germaaniselta taholta ei ole löydetty adjektiivia, jonka merkitys sopisi siihen. *Hilja*-sanalla on vastineita kaikissa lähisukukielissä, joissa ne myös tarkoittavat ”vaimeaa” tai ”hidasta”. SSA:ssa on mainittu, että se on vanhassa kirjasuomessa tarkoittanut ”myöhästyä” ja että se saattaa edelleenkin tarkoittaa sitä lähisukukielissä. MIS:ssä *hiljemin* on sama kuin ”myöhemmin”.

Hiljemin on riskisana, koska merkitys ”puhua vaimealla äänellä” näyttää puuttuvan porsanginkveenistä. On tietenkin mahdollista, että se on ollut rinnakkainen merkitys.

Melkkein

LM68: se oli melkkein keskipäivä (--). oli melkkein tullu luokan pääle= nesten kommet opp.

PM67: (--) jo se oon melkkein hyvä. (--) temmelig (”todella”).

Osa haastateltavista käytti sanaa *melkkein* niin kuin *melkein*-sanaa käytetään suomessa, ja osa käytti sitä adjektiivin määritteenä: *melkkein kaunis* (”hyvin kaunis”). Kaikki olivat kuitenkin sitä mieltä, että tavallisin sana on itse asiassa *kohta* (”melkein” tai ”pian”).

NS:ssä selitetään *melkein*-sanaa sellaisilla synonyymeilla kuin vähä vaille, miltei, lähes jne. Se on siis nomini, jota käytetään adverbimaisesti esimerkiksi määrästä tai mitasta: kello on melkein kahdeksan, melkein kilometrin matka jne. Sitä käytetään myös laadusta,

asteesta tai tavasta: voidaan sanoa melkein valmis, melkein kuiva, melkein varma jne. Samalla lailla se voi modifioida verbejä eli kertoa teon laadusta, tavasta jne.: melkein säikähdin, olin melkein nukahtaa jne.

MIS:ssä *melkkein*-sanon merkitys on ”lähes”, ja sanakirjassa on sellaisia esimerkkejä kuin *melkein liian hyvä* ja *melkeinpä toivoisin*.

Haastateltavien vastausten perusteella näyttää siltä, että porsanginkveenissä *melkkein* on sekä vahvistussana että adverbi. Näitä se on myös VKS:ssä, vaikka vanhassa kirjasuomessa sanan ensisijainen merkitys kuitenkin on samanlainen kuin nykykielessä. VKS:ssä on esimerkkinä lause *sudet semmengin syxyllä juoxendelewat melkein aina yxia retkiä* ja myös samanlaisia esimerkkejä kuin haastateltavien vastauksissa, kuten ilmaus *melkein lämmin ja caunis sää*. VKS:ssä todetaan, että sana voi myös kuvailla intensiteettiä yhden askeleen vahvemmin; tällöin asia ei vain ole melko hyvä, vaan se on kovin tai erittäin hyvä.

Huomasin, että *kohta* kuitenkin on frekventimmin käytössä kuin *melkkein* VKS:n antamassa ensimmäisessä merkityksessä. Se oli siis sellainen sana, joka kuultiin paljon muutenkin haastateltavien vastauksissa.

NES:ssä ja SSA:ssa selostetaan, että *melkein* on kieliopin kannalta monikon instruktiivimuoto adjektiivista *melkeä*, joka murteissa ja vanhassa kirjakielissä tarkoittaa suuri tai suurenlainen. *Melko* tulee samasta vartalosta, jolla on myös vastineita joissakin lähisukukielissä, vaikka sen alkuperää ei vielä tunneta.

Piian

LM65: (--) piian mie tehen sen. (--) mutta se ei ole sanottu ette mie tehen sen.

LN74: ei. (--) ei olekhaan. se oon kysymys tyhä itteleni- muutamanlainen (kysymys) itteleni. (se oli piian, ette hän lähteet). piian ko- olen lähö- piian ko pitäisin lähtee. se oon (niin ko) muutamanlainen kysymys itteleni.

PM63: hän ei ole vielä sikkari tule(n)ko nyt.

Haastateltavien mukaan *piian* tarkoittaa ehkä: esimerkissä selitetään ”hän ei ole vielä sikkari tulenko nyt”.

NS:ssä *pian* kuvailee, että jokin ”asia tapahtuu vähän ajan kuluttua”, esimerkiksi ”pian kaikki muuttuu paremmaksi, kirjoitan niin pian kuin suinkin” jne. Sanan toinen tärkeä merkitys on ”melkein” ja ”kohta”, kun sitä käytetään ajasta: voidaan sanoa esimerkiksi ”pian kymmenen vuotta sitten”. KTS:ssä mainitaan vielä esimerkkejä siitä, että ”jokin pitää tehdä

tai tapahtua nopeasti”, esimerkiksi *tule pian* takaisin!, *mahdollisimman pian* jne.

NES:ssä adverbi *pian* on yksikön instruktiivimuoto yleissuomalaisesta sanasta *pika*, joka viittaa nopeuteen tai kiireeseen. NES:ssä ja SSA:ssa lisätään, että sanavartaloa pidetään usein germaanisena lainana, jolle rekonstruoitu muoto on **fika*. Norjaksi *fik* on ”uutteruus”, ”vikkelys” tai ”kiire”. MIS:ssä on sekä *piian* että *piiain*, ja molempien merkitys on lähinnä ”ehkä” tai ”mahdollisesti”.

Piian on riskisana, koska se voi helposti sekoittua suomen kielen adverbiin *pian*.

Tasan

LN74: se oon ko oon vähän kohta negatiivile ko= tasan oon menemässä ja tasan oon tulemassa. tasan se kulkkee täälä. *nauramme*.

Kaikki haastateltavat käyttivät *tasán*-sanaa johdonmukaisesti ”aina”-merkityksessä. Synonyymisesti käytettiin sanoja *jammista/jammisti*, *ali* ja jonkin verran aina, vaikka vaikutelma oli, että sitä käytetään enemmän merkityksessä *vielä*. *Tasan* vaikutti olevan enemmän käytössä ja esiintyvän varsinkin nuorempien haastateltavien kielenkäytössä. Porsanginkveenissä huomasin, että sanat jotka olivat kuin Nirvin mainitsemien ”synonyymikeskuksia” (Nirvi 1936: 39), mutta ne ilmaisivat usein puhujan omia tunteita jotakin asiaa kohtaan.

Ymmärsin esimerkiksi, että *aina*-sanán synonyymeillä oli vähän kyllästynyt sävy: voidaan sanoa esimerkiksi *tasán/ali sataa vettä, tasán tulet ...* jne., ikään kuin puhuja olisi saanut kylliksi koko tilanteesta. Jotenkin vaikutti siltä, että tämä koski varsinkin sellaisia sanoja, jotka olivat frekventisti käytössä.

NS:ssä ja KTS:ssä *tasán* tarkoittaa samaa kuin *tasakkain* eli sijainnista tai asennosta: toistensa kanssa tasassa. KTS:ssä *tasán*-sanalla on sellaisia merkityksiä kuin täsmälleen tai aivan ja sellaisia esimerkkejä kuin Kokous alkaa tasan kello 14, Tasan sata euroa, Tasan saman verran, Tasan yhtä nopeasti, Tasan puolet isompi jne. Arkikielessä *tasán*-sanaa käytetään usein jonkin sanoman vahvistuksena: Tasan samalla tavalla, Arvostan häntä tasan sen mukaan kuin hän ansaitsee jne. Nämä esimerkit ehkä ulkonaisesti muistuttavat haastateltavieni antamia esimerkkejä; kuitenkin nämä tarkoittavat enemmän ”aivan” ja ”juuri.” Tässä on siis kuitenkin olennainen merkitysero.

Niin NS:ssä kuin KTS:ssä selitetään, että *tasán*-sanaa voi käyttää jakamisesta tai jakautumisesta: sanalla ilmaistaan, että palat tai osat ovat yhtä suuret (”Jakoi omenan tasan

veljensä kanssa”). Varsinkin matematiikassa sanaa käytetään jakolaskuun liittyen.

NS:ssä on paljon esimerkkejä yhdyssanoista, joissa *tasán* tarkoittaa joko konkreettisesti tai abstraktisesti tasaista pintaa tai sitä, että kaksi asiaa sijaitsee tasakkain (tasamaa, tasajako, tasa-arvo, tasa-aikainen, tasaluku, tasapaino, tasapohja, tasarakeinen jne.).

NES:n ja SSA:n mukaan *tasa*-vartaloa ei käytetä itsenäisenä nominina, vaan erilaisten erilaisten adverbien osana. Se on siis tavallaan kiinni eri sijamuodoissa tai jähmettynyt eri niihin, tai se on muiden sanojen osa. Mielenkiintoista on, että sillä on vastineita kaikissa lähisukukielissä, vaikka sen käyttöyhteydet ja merkitykset vaihtelevat. Sillä tavoin on järkevää, että porsanginkveenin ja suomen kielen merkitykset ovat niin erilaisia. *Tasan* on siis ilmeisesti sellainen sana, josta helposti kehittyy muita merkityksiä. Suomen kirjakielessä *tasa* sinänsä ja rakenneosana on esiintynyt suomen kirjakielessä jo Agricolasta asti. Kiinnostava asia sellaisissa esimerkeissä kuin suomeksi *kello on tasan kymmenen* on, että kyse on tietystä ajasta eli silloin kuin kellon juuri on kymmenen. Porsanginkveenissä *tasán* käytetään myös tietystä ajasta, mutta erittäin laajasti. Siksi *tasán* on riskisana.

4.3.9 Fraasit

Suomalaiset fraasit saattavat olla tulkinnanvaraisia kveenin kielessä, esimerkiksi fraasi *mitä kuuluu?*. Niitä saatetaan tulkita kirjaimellisesti, kun ei ole samaa kulttuurikontekstia (ja kehitystä). Jotkin fraasit ovat myös käytössä kveenissä, mutta eri sävyisinä. Porsanginkveenissä on ilmeisesti vahvempi uskonnollinen konnotaatio tai assosiaatio joissakin fraaseissa, esimerkiksi ilmauksissa *jää hyvästi* ja (*Jumalan*) *tervet*. *Hyvästi*-sana on ehkä tunnetuin porsanginkveenin ja suomen välinen riskisana, sillä sitä käytetään Porsangissa säännöllisesti, kun lähdetään.

Hyvästi

LN74: sanottiin hyvästi. ko lähettiin (sanottiin) hyvästi joo.

H: (--) hyvästi tulen taas huomenna?

LN74: joo. joo sanottiin (siinä saattoi sanna ali).

Kaikki haastateltavat totesivat käyttävänsä *hyvästi*-sanaa merkityksessä ”näkemiin”. Tarkemmin sanoen sen merkitys on yleinen eikä sillä ole sivumerkityksiä. Huomasin, että sillä on jonkin verran adverbimaista käyttöä: sanalla voidaan kuvailla, kuinka hyvin osataan

tehdä jotakin. Tätä täytyy kuitenkin tutkia lisää.

Moni haastateltava tiesi, mitä *hyvästi*-sana tarkoittaa suomeksi, mikä ehkä ei ole yllättävää, sillä fraasi on melko usein käytössä Porsangin kveeninkielisten kesellä; se sanotaan lähes aina, kun joku menee jonnekin.

NS:ssä mainitaan *hyvästi*-sanon rooli adverbina, samassa käytössä kuin sana *hyvin*, joka sen mukaan on tavallisempi siinä merkityksessä. Voidaan sanoa esimerkiksi ”käyttäytyä hyvästi”. *Hyvästi*-sanaa käytetään myös hyvästelysanana: *hyvästi lapset, jää hyvästi, no hyvästi sitten taas*. KST:ssä selitetään, että sanalla on sellainen sävy, joka korostaa eron lopullisuutta. Siinä mainitaan sama esimerkki, jonka sain yhdeltä haastateltavalta: ”Herra hyvästi siunatkoon!”. Uskonnollinen sävy ei ole kummallista, sillä Porsangissa on vanhastaan ollut jonkin verran suomenkielistä uskonnollista kirjallisuutta. Lisäksi Porsankiin on vuosien varrella aina tullut suomalaisia saarnamiehiä (Petterson 1994: 117–118).

VKS:ssä *hyvästi* liittyy moneen myönteistarkoitukseen adverbiin, esimerkiksi *kauniisti, jalosti, oikeudenmukaisesti, taitavasti, ystävällisesti*. SMS:n mukaan *hyvästi* tarkoittaa ”hyvällä, toivotulla tavalla” tai ”kunnollisesti”: esimerkiksi jos jollakulla on ollut huono kuulo, on sanottu: *Ei se kuul oike hyväst* (Kiukainen).

SSA:ssa selitetään, että fraasi on johdos *hyvä*-adjektiivista. NES:ssä mainitaan, että *hyvä*-sanalla on varmoja vastineita kaikissa lähisukukielissä. Myös etäsukukielistä löytyy vastineita, vaikkakin epävarmoina pidettyjä. Alkuperäiseksi muodoksi on rekonstruoitu muoto **šeŋa*. Suomen kirjakielissä adjektiivia on käytetty jo Agricolan aikana.

Kangasniemen (1997) mukaan *hyvästi*-sanalla oli aikaisemmin nykyistä lievempi merkitys Suomessa, mutta toisen maailmansodan aikana sitä alettiin käyttää lopullisten hyvästien ilmauksena ja sana *näkemiin* peri sen aikaisemman merkityksen. Toisin sanoen tässä nähdään merkitysten muutosten historiallis syyt (Kangasniemi 1997: 82–84). Kiinnostava asia on, että porsangikveenissä käytetään *hyvästi*-sanaa samalla tavalla kuin sitä Suomessa käytettiin ennen sotaa.

MIS:n mukaan *hyvästi* tarkoittaa samaa kuin suomessa (ruotsiksi *adjö, farväl*). Sillä on siinä kaksi kirjoitusasua: *hyvästi* ja *hyästi*. *Hyvästi* on taas esimerkki sellaisesta sanasta, joka näyttää samanlaiselta ja tarkoittaa samaa porsangikveenissä ja suomessa, mutta väärinymmärrysten riski syntyy eri vivahde-eroista: esimerkiksi suomessa fraasilla on sivumerkitys, jota sillä ei ole porsangikveenin kielessä.

5 YHTEENVETO JA POHDINTA

Näen tietenkin jälkepäin, että olisi pitänyt ensiksi mennä eräänlaiselle koematkalle löytääkseni sopivimman sanavalikoiman sekä informantteja, ja lisäksi kokeilla eri metodeja, ennen kuin olisin lähtenyt varsinaiselle tutkimusmatkalle.

Ainoa lähtökohtani riskisanojen valitsemisessa oli oma arviointini siitä, millaiset sanat saattoivat olla riskisanoja. Tässä piilee tietenkin se riski, että en nähnyt kaikkia merkityssuhteita, kun puhun suomea sekä kveenin kieltä vieraana kielenä. Lisäksi kveenin kielen taitoni ei ollut vahva silloin, kun aloitin tämän työn vuonna 2014. Kotipaikkani kieli alkoi sujua vasta tätä työtä tehdessäni. Otan tietenkin vastuun kaikista mahdollisista virheistä, jotka johtuvat tästä sekä omista väärinkäsityksistäni. Voi vapaasti arvostella valintojani, mutta en itse pitänyt mahdollisia virheitä niin haitallisina, sillä niistä voi oppia. Toisaalta samaa logiikkaa käyttäen voi myös väittää, että tässä taustassa on omat vahvuutensa. Esimerkiksi silloin pystyy myös näkemään asioita, joita äidinkielen kveeni tai suomalainen ei näkisi, sillä äidinkieli tavallaan tarjoaa ”valmiin tavan” nähdä asioita (Kuiri 2012: 88).

Haastattelumenetelmää Alasuutari kommentoi myös, että siinä on itse asiassa yksi humanistinen tutkimuksen heikoista kohdista. Haastateltavilla on tässä totuus hallussaan, ja ongelmana on saada heidät kertomaan se (Alasuutari 2014: 98). Haastateltavasta saattaisi siis tuntua siltä, että on pakko vain vastata jotain, vaikka ei oikeastaan tiedä sitä. Irene Andreassen mainitsi omassa työssään, että niin saattaa tapahtua, esimerkiksi jos haastateltava kokee, että tilanne on merkittävä (Andreassen 1989: 62).

Jälkepäin nähdään selvästi, että tein liian pitkiä haastatteluja Lemmijoella sekä käytin liikaa aikaa litteroimiseen, mutta toisaalta juuri tämän oppimisprosessin kautta oma suullinen sekä kirjallinen taitoni kveenin kielessä kehittyi. Ennen haastattelumatkaani olin kyllä oppinut jonkin verran sanoja ja fraaseja lapsuudessani (ironista kyllä, osa näistä kuuluu riskisanavalikoimaani), ja sen jälkeen, kun aikuisena aloin puhua suomea, olin koko ajan puhunut suomea joidenkin kveeninkielisten kanssa, mutta en itse ruvennut puhumaan kveenin kieltä silloin. Tämä muuttui kokonaan haastattelumatkan jälkeen, joten loppujen lopuksi pidän ajankäyttöäni sen arvoisena.

Objektiivisuuttani voi myös arvostella, sillä kuulun tavallaan itse siihen yhteisöön, jonka kieltä tutkin. Näen itse asian tavoin, että se itse asiassa lienee etu juuri tässä työssä, sillä ajattelen, että 1950-luvun kova assimilaatiopolitiikka vieläkin vaikuttaa syvästi joidenkin

kveeninkielisten ajattelutapaan. Saatan olla väärässä, mutta näytti vähän siltä, että varsinkin Lemmijoella täytyy jo tietää, kuka osaa kieltä; siellä moni puhuja on tavallaan ”kaapissa” oman kielitaitonsa kanssa ja puhuu ehkä vain valittujen ihmisten kanssa.

Juuri tästä syystä yritin olla melko varovainen hankkiessani haastateltavia ja hyödynsin pitkäsanastuksen ideaa, kun osallistuin kylien tavalliseen elämään. Tahdoin näyttää, että olen tavallinen ihminen enkä mikään professori, joka tulee arvioimaan, millä tasolla heidän kielitaitonsa on. Pidin omaa kielitaustaani hyvänä, koska se konkreettisesti näyttäisi, että teen itsekin kieliopillisia virheitä koko ajan, mutta jatkan kuitenkin oman työn tekemistä. Toivoin, että tämä asenteeni rohkaisi heitä vähän.

Klaus Laalo kertoo, että viron ja suomen välisten riskisanojen haasteena on, miten vakiintunutta sanaston on oltava, jotta se kannattaa ottaa huomioon. Laalo mainitsee myös, että virossa on olemassa sana *aseaine* (”korvike”), joka periaatteessa ei ole olemassa suomessa. Kuitenkin suomenkielinen saattaa yrittää tulkita tätä viron sanaa suomen lähtökohdista ja päätyä merkitykseen ”materiaali aseita varten” ja olettaa, että se tarkoittaa samaa viroksi. Haasteena on tietää kuinka keskeinen sanasto on oltava ennen kuin aletaan analysoida sen merkityssuhteita (Laalo 1992: 20–21). Tämä haaste on tietenkin myös olemassa porsanginkveenin suhteen; sen takia tein haastatteluja sen sijaan, että käyttäisin vain kirjallisia materiaaleja. Se herättää luonnollisesti kysymyksen hyvin läheisestä haasteesta kaikille tutkijoille: moneltako haastateltavalta pitää tarkistaa jonkin sanan tarkoitus, ennen kuin voi pitää sanaa vakiintuneena? Toisin sanoen 12–14 haastateltavaa tuskin voi edustaa kaikkia kveenejä, ei edes Porsangin sisällä. Toivottavasti tutkimukseni voi silti antaa jonkinlaisen kuvan sanojen merkityssuhteista.

Teorian puolella on myös se haaste, että kaikkien sanojen etymologiasta ei ole varmaa tietoa (Kangasniemi 1997: 46–55), minkä itsekin huomasin sanoja analysoidessani.

Joitakin käytännöllisiä haasteita oli haastattelujen litteroinnissa, sillä eräiden haastateltavien kanssa tapahtui paljon koodinvaihtoa; se tapahtui varsinkin, kun heidän piti selittää sanojen merkityksiä metakielisellä tasolla. Pari haastateltavaa selitti kaiken norjaksi ja antoi vain esimerkkejä kveeniksi. Toisen haaste liittyi myös litterointiin: joskus oli vaikea kuulla esimerkiksi siirtymä-äänteitä sekä sitä, oliko sanoissa -i vai oliko se jätetty pois (esimerkiksi *puna(i)nen* jne). Lisäksi pituussääntöä oli joskus vaikea kuunnella, mikä tietenkin myös voi johtua siitä, että porsanginkveeninkielinen itse ei välttämättä äännä sanoja samalla tavalla joka kerta, kun avaa suunsa.

Huomasin, että jotkut haastateltavat sanoivat sanat vain norjaksi, vaikka kysyinkin kysymykset suomeksi. Vaikutti vähän siltä, että jonkin verran annettiin norjankielisiä selityksiä vastauksena. Ehkä näin tapahtui siksi, että he tietävät, että osaan norjaa, mutta toisaalta sain muutamilta myös sellaista palautetta, että on hyvin vaikeaa selittää asioita metakielisellä tasolla, jos ei käytä kieltä joka päivä. Oli ehkä helpompi selittää asian norjaksi, kun näin on opittu tekemään muun muassa koulussa ja työelämässä. Joissakin tapauksissa kysyin itsekin välillä norjaksi, jos en löytänyt muita tapoja selittää asiaa.

Tavallinen vastaus Pyssyjoella oli, että ihmiset monesti muistivat kuulleensa sanan joskus, mutta eivät muistaneet, mikä sen merkitys oli. Moni manitsi, ettei puhunut kveenin kieltä joka päivä, ja lisäksi, että vanha konteksti, jossa käytettiin tiettyjä sanoja, on hävinnyt tai vähentynyt niin, ettei se enää ole aktiivinen osa nykykveeninsanastoa:

PN73: saattaa ette mie sekotan. Mie olen kuulu net sanat mutta kyllä sie ymmärrät ko mie en puhu sitä kieltä joka päivää. ja meilä ei ole elläimiita niin ko ennen oli.

He sanoivat itsekin, että kun ei ole paljon muita ihmisiä, joitten kanssa puhua kieltä, tulee tapa ajatella norjaksi:

PN73: (--) en ajattele- se tulee paljon meilä ette mie ajattelen norjaksi.

Tästä syystä valitsin suomen ja kveenin kielen haastattelujen pääkieleksi. Vaikka siinäkin piilee riski siitä, että oma kielikäyttöni tarttuisi, niin kuitenkin he puhuisivat omaa äidinkieltään ja ehkä todennäköisemmin muistaisivat enemmän.

Jälkeenpäin, kun kävin läpi haastatteluja, huomasin itse asiassa, että haastateltavat käyttivät joskus enemmän ”suomen suomen” sanoja kanssani, mutta pidin sitä sen arvoisena, sillä kielen valinta saattoi vaikuttaa heidän muistiinsa tiettyjen sanojen suhteen, kun asiat on opittu tietyllä kielellä. Lisäksi ei periaatteessa voi varmasti tietää, mistä heidän sanavalintansa johtuivat, kun suomalaisia sanoja itse asiassa jonkin verran kuuluu joidenkin kveeninkielisten sanastoon; he pitävät suomalaisia sanoja ikään kuin vaihtoehtoisena ja ehkä jopa rinnakaisena rekisterinä.

Sain vahvistetuksi, että on olemassa sanoja, jotka todennäköisemmin kuin toiset saattavat arkipuheessa johtaa väärinkäsityksiin. Ne saattavat olla sanoja, jotka suomessa ovat pejoratiivistuneita (esimerkiksi *ryssä*, *lappi*, *ämmä*, *ämmi*) tai joiden merkitys on supistunut tai laajentunut suomen tai kveenin kielessä (*vaimo*, *tytär*, *loma*, *muori*, *faari* jne).

Aihepiirien kannalta näkee, että isoimpien riskisanaryhmien sanat kuvailevat usein

perheenjäsenten ja erityisesti naisten nimityksiä. Näiden nimityksien iso määrä osoittaa ehkä suvun ja perheen roolia Porsangin yhteiskunnassa, joka on ollut (ja on osittain edelleenkin pienemmässä mittakaavassa) hyvin perhe- ja sukulaikeskeinen.

Ensiksi on, niin kuin sanoin aiemmin, hyvin tärkeää muistaa oman osuutensa suvun kokonaisuudessa, sillä tämä ilmeisesti on ollut ensimmäinen asia, josta kysytään tuntemattomalta ihmiseltä. Tärkeimmät perhenjäsenet ovat tietenkin olleet omat vanhemmat, ja naisten nimitykset kertovat siitä, että heidän osuutensa perheessä on koettu merkittäväksi. Huomasin lisäksi, että moni näistä kuuluu sanapareihin. Näihin kuuluu yleensä myös miesten nimityksiä: *tytär ja poika, piika ja trenki, mies ja vaimo* jne. Kaikki nämä sanat kertovat oikeastaan, että niin kuin muuallakin, monella elämänalueella on ollut työnjako naisten ja miesten kesken elämän eri vaiheissa.

Sanavalikoimassani oli joitakin selviä attraktiokeskuksia, esimerkiksi vanhempien eri nimitykset, joista tunnepitoisuus ilmeisesti on hävinnyt. Norjankieliset vaihtoehdot on tunnettu neutraalisempina, kun niihin ei selvästi ole vakiintunut muita sivumerkityksiä (ks. Häkkinen 2006: 40). Kiinnostava asia oli, että löysin vain yhden selvän tabusanan porsanginkveenin taholta: *nöyrä* ("piru"). Lisäksi vaikutti siltä, että tietyt suomen kielen alatyyliset sanat ovat enemmän arkityylisiä porsanginkveenin kielessä, tai ainakin ne ovat vähemmän alatyylisiä kuin suomessa (ks. *sokkeriperset*).

Toinen iso ryhmä on "Aikaa ilmaisevat sanat ja muut partikkelimaiset sanat": *piian, heti, tasan, kohta, melkkein, aina* jne. Kiinnostava sana näissä on esimerkiksi *heti*, jonka pieniä merkityseroja ei välttämättä huomata arkipuheessa. Esimerkiksi molemmilla kielillä on tavallista sanoa *Tulen heti*, mutta se saattaa kuitenkin aiheuttaa joitakin väärinkäsityksiä. Molemmissa kielissä kyse on hetkellisestä ajankohdasta, mutta suomessa on kaksi sanaa, joka kuvailevat sitä ajankohtaa: *heti* ja *pian*. Kveenin kielellä sana *heti* saattaa kuvailla vähän pidempää hetkeä, sillä sitä käytetään myös niissä tapauksissa, joissa suomeksi olisi tavallisempss käyttää sanaa *pian* siinä merkityksessä. Kiinnostava asia on, että tämän ryhmän sanat näyttävät olevat riskisanoja myös meänkielen ja suomen välillä sekä vanhan kirjasuomen ja nykysuomen välillä.

Anna-Riitta Lindgrenin ryhmistä isoin oli eläinten nimet ja luonto, joiden joukossa on paljon yleisperäpohjalaissanoja, jotka kuvailevat luontoa; osa niistä on saamelaisia lainoja (Lindgren ym. 2003: 186). En löytänyt kovin monta eläin- tai kasvilajia kuvailevaa riskisanaa. Löysin kyllä jonkin verran tämänkaltaisia sanoja, esimerkiksi *pöllö* ja mahdollisesti *ellään* ja

elävä. Kaksi viimeistä eivät kuuluneet alkuperäiseen riskisanalistaani, mutta lisäisin ne siihen, kun haastateltavat itse mainitsivat ne. *Pöllö*-sana ei tosiaan ollut tunnettu Pysyjoen haastateltavien keskuudessa. Useat heistä itse asiassa sanoivat minulle suoraan, että sellaista sanastoa on vaikea muistaa, joiden osalta sitä kontekstia, missä niitä käytetään, ei ole:

PN73: saattaa ette mie sekotan. mie olen kuulu net sanat mutta kyllä sie ymmärrät ko mie en puhu sitä kieltä joka päivää. ja meilä ei ole elläimiita niin ko ennen oli. paljon niistä sanoista unheetethaan. (--) se oon varma ette mie olen kuulu sen sanan.

Monesti näyttää vähän siltä, että yläkäsitteiden ja alakäsitteiden merkityssuhteet eivät ole samoja porsanginkveenissä ja suomessa. On ainakin tällaisia muutoksia, jotka ovat tapahtuneet *elävä*- ja *elläin*-sanojen kehityksessä. On tullut yleiseksi käyttää sanaa *elävä* yläkäsitteenä ja sanaa *elläin* sen alakäsitteenä. Lisäksi samaan kategoriaan kuuluu pieni joukko sanoja, joita käytetään paljon laajemmin tai termimäisemmin suomessa. Esimerkiksi *kenttä* ja *väylä* käytetään eri suomalaisen yhteiskunnan alueella niin arkipuheessa kuin jollakin (tai usealla) tieteenalalla. Nämä ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten Suomessa on tarvittaessa alettu käyttää jo olemassa olevia sanoja uusista asioista. Porsanginkveenissä *kenttä* ja *väylä* tarkoittavat usein hyvin konkreettisia asioita eikä niillä oli niin laajoja polysemisia merkityssuhteita. Toisin sanoen Suomessa on ollut tarve laajoille käsitteille, jotka tarvittiin suomen kirjakielen kehittymiseen. Tämä on kiinnostavaa sen kannalta, että merkityksen supistumista pidetään tavallisempaan kuin sen laajenemista (Grönholm 1988: 315; Ullmann 1972 [1962]: 98). Porsanginkveenissä sen sijaan on tarvittu konkreettisempia sanoja kuvailemaan ympäristön konkreettisia asioita sekä luontoa että esineitä. Tämä vahvistaa Ullmannin näkemyksen kielen kehityksen abstraktisesta tai konkreettisista suunnasta:

In other words, language in everyday life is directed towards the concrete and specific rather than the abstract and general (Ullmann 1972 [1962]: 229).

En löytänyt paljon muita esimerkkejä Ullmannin metaforakategorioista. Löysin paljon ”abstraktisesta konkreettisempaan” -metaforia, ja lisäksi löysin yhden eläinmetaforan (*haukkuut*). En löytänyt antropomorfisia metaforia enkä synteettisiä metaforia. Niitä olisi ehkä löytynyt, jos olisin puhunut oikeasta temasta haastateltavien kanssa tai jos olisin pyytänyt heitä kuvailemaan jotakin, missä tarvitaan deskriptiivisiä sanoja.

Psykologisen näkökulman kannalta voidaan todeta, että löysin yhden ellipsin (”*yskä > ystäntauti*”), joka itse asiassa on sama molemmilla kiellä, paitsi, että se on yhdyssanana vielä

olemassa porsanginkveenissä. Löysin jonkin verran metonymiaa, esim. sanoissa *sokkeriperset*, *pyöräpää* jne.

Jotkin riskisanojen aiheet liittyvät ruumiinosiin, *kepposet* (”keuhkot”), ruokaan, *keskipäivä* (”päivällinen”) ja työkaluihin. Klaus Laalon työssä kävi ilmi, että melkein koko semanttinen kenttä saattoi koostua riskisanoista (Laalo 1992: 30–48, 57). Huomasin itse saman asian, esimerkiksi *huonet* (”rakennus”), *loma* (”huone”), *ikkuna* (”luukku navetassa” jne.). Hauska asia on, että jotkin riskisanat, joita on viron ja suomen välillä, ilmeisesti ovat riskisanoja myös porsanginkveenin ja suomen kielen välillä.

Osa riskisanoista kuvailee siis jonkinlaista osa–kokonaisuus-suhdetta. Mikä yhdessä kielessä on yläkäsite, saattaa toisessa olla sen alakäsite: näin on esimerkiksi verbiparissa ³*juokseet* ja *laukkoot*. Ensimmäinen näistä verbeistä kuvailee, kuinka nopeasti juostaan, ja toinen sitä, että yleisesti juostaan, ja vähän rauhallisemmalla tahdilla. On myös mahdollista, että toinen vaihtoehto kuvailee asiaa yksityiskohtaisemmin tai että niiden merkitykset ovat vastakohtaisia; näin on esimerkiksi suomen sanoissa *haju* ja *tuoksu*. Porsanginkveenissä taas on vain yksi sana, *haiju*, joka tarkoittaa molempia kontekstista riippuen.

Tähän aiheeseen liittyen Nirvin ja Kangasniemen käsittelemien teorioiden mukaan huomasin, että porsanginkveenissä on ja on ollut synonyymipareja, joissa ensimmäinen sana vaikuttaa vanhemmalta (ja löytyy joskus suomen yleiskielestäkin) ja toinen on lainasana norjan tai pohjoissaamen kielestä, esimerkiksi *muodot* ja *posket*, *saattaa* ja *osata* jne. Toinen näistä on siis harvoin käytössä tai se on jäänyt (tai jäämässä) pois käytöstä. Sukupolvien välillä oli vähän eroja: nuorimmat haastateltavat (alle 65-vuotiaat) sanoivat esimerkiksi usein *tasán* (”aina”), kun taas vanhemmat saattoivat käyttää kahta vaihtoehtoa: sanaa *tasán* ja jonkin verran sanaa *aina*.

Oli vähän yllättävää, että valtioiden ja etnisten ryhmien nimitysten ryhmä ei ollut isompi, sillä tällaiset nimitykset ovat aika paikkasidonnaisia ja saattavat jopa siirtyä ryhmästä toiseen, minkä vielä nykypäivänä voi huomata, kun tarkistaa valtionnimien etymologiaa. Lisäksi se, mikä on poliittisesti korrektia, saattaa myös muuttua ajan myötä.

Huomasin, että valikoimassani oli jonkin verran merkityslainoja (varsinkin pohjoissaamen kielestä): esimerkiksi pohjoissaamessa on olemassa samannäköinen sana, ja sitten sen merkitys on siirtynyt kveenin kielen vaastaavalle tai samannäköiselle sanalle

---

³ Jostain syystä vaikutti siltä, että haastateltavat ymmärsivät paremmin, mitä tarkoitin, kun sanoin *juoksee*, eikä *juosta*. Tämä voi tietenkin johtua siitä, että *laukkoot* näyttää olevan tavallinen verbi juoksemisesta yleisesti.

(*ankara, seppä, paha* jne). Luonto osoittautui myös isoksi ja olennaiseksi ryhmäksi. Sanaluokista verbit ja adjektiivit olivat isoimmat ryhmät. Tämä vahvistaa Kangasniemen toteamuksen siitä, että tavallisesti kielen yleisimmät verbit ovat erityisen polyseemisiä (Kangasniemi 1997: 48).

Homonymisyydeltään täydelliset riskisanat olivat useimmiten lainasanoja norjan ja pohjoissaamen kielestä. Joskus kyse on sanasta, joka näyttää olevan sattumalta samannäköinen kuin jonkin suomen kielen sana. Usein lainasanaa on muokattu niin, että sitä ei yhtä helposti tunnista.

Huomasin itse, että skandinaaviset lainat ovat vakiintuneet eri tavalla kveenin ja suomen kielessä. Varsinkin vaikutti siltä, että tässä ryhmässä oli sananalkuisia, esimerkiksi *kassi*-sana, joka kuului alkuperäiseen riskisanalistaani. Lähes kaikki luulivat, että puhuin kaasusta (norjaksi: *gass*). On tietenkin mahdollista, että en itse lausunut klusiileja tarpeeksi selvästi. Ainakin tämä noudattaisi niitä asioita, joita Erling Wande ja Irene Andreassen ottivat esille meänkielisten ja Annijoen kveenien kielenkäytöstä 1980-luvulla (Wande 1982: 58; Andreassen 1989: 168).

Yksi asia, joka ei suoraan liity tähän, on haastateltavieni eri asenteet näitä lainasanoja ja myös suomen sanoja kohtaan. Lähes kaikilla oli jotain sanottavaa tästä. Muun muassa joillakin vaikutti olevan kielteisempi asenne skandinaavisiin lainasanoihin. Ymmärsin, että jonkin verran tunnistettiin näitä lainasanoja, ja ehkä jopa vältettiin vähän käyttämästä niitä. Yhdessä ääripäässä näytti melkein siltä, että suomen sanoilla oli vähän enemmän statusta ja norjan lainasana oli kuin kielitaidon puutteen merkki. Toisaalta oli myös haastateltavia, jotka tietoisesti käyttivät koodinvaihtoa; ehkä siksi, että he tuntevat kielitaustani. Lisäksi toisessa ääripäässä huomasin, että halutaan erottautua enemmän suomen kielestä, ja käytetään skandinaavisia lainoja ja omaperäisiä piirteitä rohkeammin. Tämä ei ehkä kuulu suoraan asiaan, mutta se on kuitenkin olennainen tekijä porsanginkveeninkielisten kielivalinnoissa, ja se saattaa olla olennainen vaikuttaja siinä, millaiset sanat jäävät kieleen ja millaiset häviävät.

Lainasanojen suhteen huomasin, että jotkut Yvonne Backmanin ryhmät olivat myös omassa riskisanaavalikoimassani, varsinkin perheenjäsenten ja sukulaisten nimitykset sekä taloon ja asumiseen liittyvät sanat. Muut ryhmät, jotka ovat jonkin verran samoja, ovat sairaanhoitoon liittyvät sanat sekä elintarvikkeet, ruokalajit ja leivonnaiset. Hanne Utvikin ryhmistä ruokaan ja rakennuksiin liittyvät sanat olivat myös samoja. Irene Andreassenkin työssä kävi ilmi, että ruokasanasto on olennainen lainasanaryhmä. Oma kategoriani eroaa

näistä siinä suhteessa, että siinä ei ollut suoria lainoja norjan kielestä. Saattaa tietenkin olla, että niitä olisi ollut enemmän, jos valikoimassani olisi muita sanoja.

Huomasin, että vanhat ruotsalaiset lainat olisivat ehkä ansainneet olla oma kategoriansa tässä työssä, sillä jotkut niistä ovat suomessa arkaistisia, kun taas porsanginkveenissä ne ovat ihan tavallisia arkipäivän sanoja. Valikoimassani ainoa esimerkkini tällaisesta sanasta oli sana *ryssä*, joka ei ole suomessa vain arkaistinen, vaan myös pejoratiivinen. Huomasin muissakin ryhmissä, että oli sanoja, joita porsanginkveenissä käytetään huomattavasti neutraalimmassa sävyssä kuin suomessa (*haiju, naida/naia, ämmä, hyvästi, ryssä* jne). Iso osa näistä on ihmisten nimityksiä sekä ihmisten toimintoja ja kykyjä kuvailevia sanoja, joten siinä mielessä ne muistuttavat vähän Maija Grönholmin ryhmistä Turun murteen lainasanoja (Grönholm 1988: 285–286). Tarkemmin sanoen tämä kertoo oikeastaan enemmän niistä kehityksistä, joita on ollut Suomessa sekä yleisesti historiassa että ihmisten yksityiselämässä, ja myös siitä, miten on suhtauduttu ihmisiin.

Huomasin, että suomen kielen ruotsalaiset lainat saattavat myös olla kiinnostavaa verrata porsanginkveenin lainasanoihin. Valikoimastani löysin yhden esimerkin tästä, sanan *pussata*. Luultavasti enemmän riskisanoja saattaa olla vaikka nyky-suomen slangin ja kveenin kielen välillä, koska slangisanat ovat joskus ruotsalaista lähtöä niin, että ne saattavat muistuttaa kveenin kielessä olevia norjalaisia lainoja.

Pohjoissaamen lainat lienevät vanhoja, sillä niitä on äänteellisesti muokattu niin, että ne näyttävät omaperäisiltä sanoilta, vaikka toisaalta ehkä on ollut helpompi muokata niitä, kun kyse on sukukielestä. Toisaalta Porsangin kyläkirjassa kuvaillaan, miten ensimmäiset siirtolaiset Tornionlaaksosta ja Pohjois-Suomesta assimiloituivat saamelaiseen kulttuuriin eli omaksuivat saamelaisia arvoja ja tapoja. Sen perusteella on mahdollista, että osa näistä lainoista on vanhoja ja että ne on omaksuttu jo muuttovaiheessa. Tähän ryhmään kuului myös luontoa ja eläimiä kuvaavia sanoja, esimerkiksi sanat *kenttä* ja *väylä*.

Kaikki tämä oikeastaan vahvistaa sen, mitä käsittelin *Riskisana yleisesti* -luvussa. Porsangin kveeneillä ja suomalaisilla ei ole samoja assosiaatioita sanoihin, vaikka sanat sinänsä saattavat näyttää samanlaisilta ja jopa tarkoittaa melkein samoja asioita. Tämä oikeastaan osoittaa, että suurin väärinkäsitysten riski monien sanojen suhteen ei itse asiassa ole, kun kyse on täydellisistä homonyymisuhteista eli kun sanat näyttävät täysin samanlaisilta ja tarkoittavat täysin eri asiaa. Toisin sanoen vielä isompi väärinymmärryksiä aiheuttava tekijä on porsanginkveenin ja suomen kielen sanojen näennäinen *samankaltaisuus*, ja

väärinkäsitysten riski näyttää isommalta sitä mukaa, mitä samanlaisemmat niiden kontekstit ovat. Tämä ehkä johtuu siitä, että se silloin tavallaan antaa vääränlaisen kuvan siitä, että asia on ymmärretty oikein, ja antaa vääränlaisen kuvan siitä, että sanat ovat kehittyneet samassa kieliyhteisössä.

Niin kuin Häkkinen selitti aiemmin, suomen sisällä on olemassa useiden eri ryhmien sanakerrostumia, joten vaikka osa porsanginkveenin merkityssuhteista on olemassa suomen murteissa, näiden lisäksi on yhtäaikaaisesti yksi päämerkitys, jota ei aina ole porsanginkveenin kielessä. Toisin sanoen Suomessa on yksi yhteinen repertuaari, jonka kaikki tuntevat. Porsanginkveeninkielen ei välttämättä tunne sitä, kun oma lähtökohta on erilainen niin monella tasolla.

Kuitenkin Suomi on maantieteellisesti lähellä Porsankia, ja lisäksi Suomen puolella on tehty paljon murre-tutkimusta sekä kveeneistä ja kveenin kielestä tehtyjä tutkimuksia. Tästä on hyötyä niin revitaalisatio-työntekijöille kuin kveenin kielen oppijalle, joten molemmat kannattavat ainakin tuntea minkälaiset sanat ja sanaryhmät saattavat johtua väärinkäsityksiin. Lisäksi ei musta-valkoisesti ole niin, että Suomessa on se ”alkuperäinen” ja ”aito”. Molemmissa kielissä on vain tapahtunut erilaisia prosesseja. Ajatukseni on, että kuka tahansa, joka työskentelee kveenin kielen kanssa kannattaa tuntea näitä.

Jatkotutkimusmahdollisuuksista puhuen aineistoni on niin iso, että oikeastaan voi valita minkä ryhmän tahansa ja syventyä siihen. Muun muassa voi tutkia lisää valikoimani ajan adverbijä ja mahdollisesti verrata niitä meänkieleen tai muihin peräpohjalaismurteisiin, sillä nämä merkityssuhteet ovat suurin piirtein samoja.

Yksi jatkotutkimusmahdollisuus olisi keskittyä vanhojen ruotsalaislainojen merkityksiin ja selvittää tarkemmin, miten ne eroavat toisistaan kveenin ja suomen kielessä. Voi lisäksi tutkia sanoja, jotka jommassakummassa kielessä ovat pejoratiivistuneita; varsinkin voi syventyä vaikka siihen, minkälaiset suomen sanat ovat kveenissä alatyylisiä; arvelen, että tässä saattaa olla paljon kiinnostavia asioita. Ajattelen itse, että norjan ja saamen kielestä saadaan assosiaatioita, joita ei ole suomessa. Luulen, että lainasanojen joukossa saattaa mahdollisesti olla jonkin verran tabusanoja.

Tässä yhteydessä olisi varmasti kiinnostavaa tehdä sellainen tutkimus, joka syventyy enemmän merkitysten muutosten historiallisiin ja kulttuurisiin syihin. Etnisten ryhmien ja valtioiden nimitykset -ryhmässä on todennäköisesti enemmän sanoja. Varsinkin haastattelumatkani jälkeen huomasin, että tässä ryhmässä oli sanoja, jotka unohdin ottaa

mukaan valikoimaani, esimerkiksi Ruija (kveeniksi: Norja) ja Peruna (Bergen). Lisäksi, niin kuin aiemmin sanottu, vanhat ruotsalaiset lainat olisivat varmasti kiinnostava aihe sen kannalta, että ne kuuluvat kveeninkielisten jokapäiväiseen sanastoon. Suomen kielen yleiset slangisanat saattavat myös olla kiinnostavia verrata kveenin kielen norjalaisiin lainoihin.

Synomyymiparit Porsangin tai jossakin muussa kveenimurteessa olisivat varmasti myös olennainen aihe. Vaikutti vähän siltä, että eri ikäryhmillä ja eri alueilla ei ollut aivan samoja sanoja aktiivisessa sanastossaan, mikä on ymmärrettävää, kun ottaa huomioon historialliset ja poliittiset tapahtumat (evakuointi, assimilaatioprosessit jne). Tästä voisi tehdä sosiolingvistisen työn, jossa otetaan huomioon sellaisia tekijöitä kuin koulutus, ikä ja sukupuoli. Työn määrän takia en valitettavasti voinut tutkia tarkemmin näitä merkityssuhteita, mutta siinäkin on kyllä lisää tutkimusmahdollisuuksia.

LÄHTEET

Airila, Martti 1912: *Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. Murteen suhdetta suomen muihin murteihin silmälläpitäen*. s. 1–12, 239–251 Väitöskirja. Suomen Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto.

Andersson, Paula & Kangassalo, Raija 2003: Suomi ja meänkieli Ruotsissa – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla* s.99–163. Helsinki: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Andreassen, Irene 1989: *Ordtilfang i kvenske fiskerihushold. En etnolingvistisk-dialektologisk analyse fra Vestre Jakobselv/Annijoki, Varanger*. Hovedoppgave i finsk språk. Universitetet i Tromsø.

Andreassen, Irene 2003: *"Tainariksi kuttuthaan se steimpiitti täälä" : en studie av kvenske fiske- og sjødyrnavn i Varanger, Porsanger og Alta*. Avhandling (dr. art.). Universitetet i Tromsø

Backman, Yvonne 2001: *Ruotsin tornionlaakson suomen kielestä. Ruotsin vaikutus meän kieleen*. Pro gradu-avhandling i finska språket. Åbo Akademi.

Beddari, Olav 2009: Taistelu kielestämme ja identiteetistämme. – Thor Robertsen (toim.), *Jäämeren suomalaiset. Kirja Ruijasta*. s.223–239. Kajaani: Norsk-finsk forbund/Norjalalais-suomalainen liitto.

Beronka, Johan 1922: *Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger*. Oslo: Det norske videnskaps akademi.

Bokmål ja nynorskin sähköinen sanakirja. – <http://ordbok.uib.no/>, 01.12.2017

Falk, Hjalmar & Torp, Alf 1991 [1903-06]: *Etymologisk ordbog over det norske og danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms antikvariat.

Gummeruksen uusi suomen kielen sanakirja. Gummerus Kustannus Oy ja Kieli kone 2017 – <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.jyu.fi/mot/jyu/netmot.exe> , 07.12.2017.

Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4.painos. s. 174, 354. Helsinki: Kustannusosayhtiö Otavan kirjapaino.

Hansen, Lill Vivian 2017: *Kväänin kirjasarja alakoulhuun oon valmis*. – <http://www.ruijan-kaiku.no/kvaanin-kirjasarja-alakoulhuun-oon-valmis/>, 20.11.2017.

Haavisto, Mervi 2017: *Kveenin kieliteknologian projekti*. – <http://www.kvenskinstitt.no/eget-sprakarbeid/kvensk-sprakteknologiprojekt/kveenin-kieliteknologian-projekti/>, 20.11.2017.

Huttunen, Laura 2011: Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.); *Haastattelun analyysi* s. 39–63. Tampere: Vastapaino.

Häkkinen, Kaisa 2000: Suomen kirjakielen sanaston vakiintuminen. Esimerkkinä suomalaiset linnunnimet. – Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni, *Piipiakielestä kirjakieleksi*. s. 254–278. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Häkkinen, Kaisa 2006 [1990]: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Häkkinen, Kaisa 2013 [2004]: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: Sanoma pro Oy.

Iso norjalainen leksikko (Store norske leksikon) Johan Beronkasta. Sähköinen versio. – https://nbl.snl.no/Johan_Beronka, 16.10.2014.

Kainun institutin tiedote kielipesäprojektistään. – <http://www.kvenskinstitt.no/vare-prosjekter/kvensk-sprakreir-i-barnehager/>, 20.11.2017.

Kangasniemi, Heikki 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leskikaalisen semantiikan perusteisiin*. s.41–86. Helsinki: Finn lectura.

Kotuksen sivustot Suomen murteista. – http://www.kotus.fi/murteet/suomen_murteet, 24.11.2014

KTS=*Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2017. – <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.jyu.fi/mot/jyu/netmot.exe>, 01.12.2017.

Kiuru, Silva 1993: Vaimosta naiseksi vanhassa kirjasuomessa. – *Naistutkimus* 93 (4). s. 28

Kuiri, Kaija 2012: *Johdatus semantiikkaan*. s. 32–34. Helsinki: Finn Lectura.

Laalo, Klaus 1992: *Huvitav lugu. Kiinnostava juttu. Suomen ja viron sanaston riskiryhmiä ja sen tausta*. s. 11–48, 57–62, 92–99. Helsinki: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Lehikoinen, Laila & Kiuru, Silva (2001): *Kirjasuomen kehitys*. 5. Painos. s. 139–149. Helsinki: Hakapaino Oy.

Lindgren, Anna-Riitta 1985: Språkforhold blant kvener. *Forskningsnytt* 6–7. s.

Lindgren, Anna-Riitta – Eskeland, Tuula & Norman, Marjatta 2003: Osima ja Baskabusmonet suomet Norjassa? – Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.), *Monena suomi maailmalla*. s.164– 229. Helsinki: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Lindgren, Anna-Riitta 2014: Litt før den etniske renessansen – feltarbeid blant kvener på slutten av 1960-tallet. *Ottar* 2014 (5) s. 34– 40.

Lyytikäinen, Erkki – Rekunen, Jorma & Yli-Paavola, Jaakko (toim.) 2013: *Suomen murrekirja*. s. 347– 404. Tallinna: Gaudeamus Oy.

Maliniemi, Kaisa 2013: *Kvener*. Sähköinen versio. – <http://www.kvenskinstitt.no/kvener/>, 21.02.2013.

Maliniemi Kaisa 2017: *Kvensk litteratur*. Sähköinen versio. – <http://www.kvenskinstitt.no/kultur/kvensk-litteratur/>, 21.11.2017

Monsen, Nilima Heidi 2016: *Menttorihomma innostaa käyttämhään kieltä*. – <http://www.ruijan-kaiku.no/menttorihomma-innostaa-kayttamhaan-kielta/>, 20.11.2017.

(MIS)=Meänkielen iso sanakirja I-III A-R. Viro: Barents 2011-2016.

Meänkielen nettisanakirja. – <http://meankielensanakirja.com/>, 01.12.2017.

Nirvi, R. E. 1936: Kansankielen synonyymeistä ja synonyymiluonteisista sanoista. *Virittäjä* 40 (1). s.24-45.

Nirvi, R. E. 1952: Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta. *Suomi* 106 (1) s.62–66.

Nuolijärvi, Pirkko 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksessa. – Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä (toim.), *Kieli* 3. s. 117–160. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Nuolijärvi, Pirkko 2009: Haastattelu kielentutkijan aineistona. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 242-263. Tampere: Vastapaino.

NS=Nykysuomen sanakirja 4. painos. Helsinki: (WSOY) Werner Söderström Osakeyhtiö 1976.

Paulaharju, Samuli 1968 [1935]: *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. s. 136-141. Porvo: (WSOY) Werner Söderström Osakeyhtiö.

Paulaharju, Samuli 1958 [1928]: *Ruijan suomalaisia*. s. 549. Porvo: (WSOY) Werner Söderström Osakeyhtiö.

Paunonen, Heikki 1985: Peräpohjolan ja Lapin suomalaismurteet. – Martti Linkola, Samuli Aikio, Veli Arrela, Paavo Kallio, Ilmari Lehmusvaara, Samuli Onnela, Erno Paasilinna & Esko Rieppula 1985, *Lappi* 4. *Saamelaisten ja suomalaisten maa* s. 263–271. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.

Paunonen, Heikki 1991: Till en ny indeling av de finska dialekterna. – *Fenno-ugrica Suecana. Tidsskrift för finsk-ugrisk forskning i Sverige* . 75-95 (10) s. 92.

Puhakka, Katja 1994: *Poika-, Tyttö-, Tytär-, Likka-, Piika-, Renki-, Vanhapiika- ja Vanhapoika-nimet ja niiden selitykset*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Pyykkö, Vappu Inkeri 2008: *Sana-aitta. Ordliste til "Kuosuvaaran takana" av Alf Nilsen-Børsskog*. Kainun institutti. Sähköinen versio. – <http://www.kvenskinstitutt.no/sites/default/files/Sana-aitta.pdf> , 22.11.2013

Rapola, Martti 1969 [1945]: *Vanha kirjasuomi*. Tietolipas 1. s. 92– 95. Tampere: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Rapola, Martti 1990 [1947]: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas 4. s. 32– 105, 131– 134. Vaasa: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Ravila, Paavo 1975: *Johdatus kielihistoriaan*. Tietolipas 3. s. 90– 108. Forssa: Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS).

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) 2011: *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. s. 460. Tampere: Vastapaino.

Salonius, Paavo 1881: *Tutkimus kielimurteesta Tornion seudulla*. s.19– 20. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS).

Stor norsk-samisk ordbok. Vaasa: Davvi girjii 2000.

SSA= Aulis J. Joki, Satu Tanner, Klaas Ph. Ruppel, Meri Puromies, Eino Koponen, Marita Cronstedt, Reino Peltola 2013: *Suomen sanojen alkuperä 1-3 A-Ö*. Vanta: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS). 2013.

SMS=*Suomen murteiden sanakirja* 1-8. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus. 1982-2008.

Suomen murteiden sanakirjan sähköinen versio. – <http://kaino.kotus.fi/sms/>, 01.12.2017

Söderholm, Eira 1983: Alation murteen vesistöappellatiivit. – *Sananjalka* 25. s. 43-62.

Söderholm, Eira 1991: Skandinaviske låneord i finsk med samisk som formidler. – Gulbrand Alhaug & Kristoffer Kruken, *Heidersskrift til Nils Hallan på 65 årsdagen 13.desember 1991* s.472-486. Oslo: Novus forlag.

Söderholm, Eira 2014: Kainun kielen grammatiikki. s. 17-27, Vanta: SKS (Suomalainen Kirjallisuuden Seura).

Talve, Ilmar 1990: *Suomen kansankulttuuri*. s. 198– 200. Mänttä: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 514. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS).

Tavetti, Salla 1999: Muuttuvat muistelukset. Samuli Paulaharju ja kveenien kansankulttuuri. – Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola & Mervi Autti (toim.), *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Outamaalta tunturiin osa 1.* s.175– 179. Jyväskylä: Kustannus-Puntsi.

Ullmann, Stephen 1972 [1962]: *Semantics. An introduction to the science of meaning.* s. 193–235. London: Oxford Basil Blackwell.

Utvik, Hanne Elin 1996: *Norske ord i finsk språkdrakt. En studie av nyere skandinaviske substantivlån i kvensk/ruijafinsk tekstmateriale med hovedvekt på norske lån.* Hovedoppgave i finsk språk. Universitetet i Tromsø.

Yli-Paavola, Jaakko 1970: *Vuosikymmenen kielemnauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toiminta v. 1959-1968.* s. 35–37. Tietolipas 60. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS).

Vilppula Matti 1987: Sanojen käänteismerkityksistä. – *Virittäjä* 91. s. 398.

VKS=*Vahnha kirjasuomen sanakirja* I-II. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus 1985.

Vanhan kirjasuomen sanakirjan sähköinen versio. – <http://kaino.kotus.fi/vks/>, 01.12.2017

Vahtola, Jouko 1991: Kansojen moninaisuus. – Olof Hedefryd, Yrjö Alamäki & Matti Kenttä (toim.), *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle* s. 179–266. Malung: Malungs Bocktrykkeri Ab.

Virtaranta, Pertti 1993: Sanalainojen aihepiireistä. – Pertti Virtaranta, Hannele Jönsson-Korhola, Maisa Martin & Kainulainen, Maija (toim.), *Amerikansuomi* s.74– 83. Suomalaisen kirjallisuuden seuran Tietolipas 125. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura (SKS).

Wande, Erling 1982: Ruotsin tornionlaakson suomi ja sen ominaispiirteet. – Sigurd Klockare & Erling Wande (toim.), *Suomen kieli Ruotsissa. Suomen kieli Tornionlaaksossa* s. 39–71. Tukholma: Föreningen Norden. Kulturfonden för Sverige och Finland.

Winsa, Birger 1991: Östligt eller västligt? Det äldsta ordförrådet i gällivarefinskan och tornedalsfinskan. *Acta universitatis stockolmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia* 2. s. 97, 104, 121. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Winsa, Birger 1993: Meän kieli ja torniolaaksolaisitten kaksikielisyys: täälä plandathan sprookit. – *Virittäjä* 97 (1). s. 25.

LIITE

SAMTYKKEERKLÆRING

Sted der intervjuene/forskningen foregår:

Intervjuer/forsker:

Veileder:

Universitetet / fakultet:

I materiale som er samlet på vegne av forskningen, forblir informantens identitet hemmelig. Materialet oppbevares hos intervjueren/forskeren, og kan senere brukes i senere arbeid av samme person. Informanten får beskjed når og i hvilke situasjoner forskningsmaterialet samles. Forskningens deltakere er frie til å trekke seg fra avtalen, om de så ønsker.

1. Jeg samtykker i at mine skrevne tekster samles og lagres.

2. Jeg samtykker i at skriftlig materiale jeg skriver under forskningens tidspunkt, også samles og lagres.

3. Jeg samtykker i at intervjuet med meg:

filmes

blir gjort lydopptak av

4. Jeg samtykker i at det jeg sier:

filmes

blir gjort lydopptak av

følges uten at det blir gjort lydopptak

5. På følgende vis kan materiale som angår meg brukes:

i vitenskapelig forskning og tidsskrifter

i vitenskapelige fremlegg

i undervisnings øyemed og på skolen

Sted:

Dato:

Fornavn:

Etternavn:

Underskrift: _____